

Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΤΟ 1974

ΤΑ ΕΠΩΔΥΝΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥΣ

ΔΕΚΑ+ΕΝΑ ΒΑΣΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Από το Συνέδριο του Σώματος Ομοτίμων Καθηγητών
Πανεπιστημίου Αθηνών (ΣΟΚΠΑ)

(Αθήνα, Σπίτι της Κύπρου, 23.4.2024)

Επιμέλεια τόμου: Ομ. Καθηγητής Νέστωρ Κουράκης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
Εθνικού και Καποδιστριακού
Πανεπιστημίου Αθηνών

Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΤΟ 1974
ΤΑ ΕΠΩΔΥΝΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥΣ

Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΤΟ 1974

ΤΑ ΕΠΩΔΥΝΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥΣ

ΔΕΚΑ+ΕΝΑ ΒΑΣΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Από το Συνέδριο του Σώματος Ομοτίμων Καθηγητών
Πανεπιστημίου Αθηνών (ΣΟΚΠΑ)

(Αθήνα, Σπίτι της Κύπρου, 23.4.2024)

Επιμέλεια τόμου:

Ομ. Καθηγητής Νέστωρ Κουράκης,
Γεν. Γραμματέας ΣΟΚΠΑ

Αθήνα 2025

Τίτλος: Η Τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974. Τα επώδυνα γεγονότα και οι επιπτώσεις τους
Επιμέλεια: Νέστωρ Κουράκης

Σελιδοποίηση, εκτύπωση και βιβλιοδεσία:
Τμήμα Τυπογραφείου, Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

© Copyright Απρίλιος 2025, Εκδόσεις Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Απαγορεύεται η κατά οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγή, δημοσίευση ή χρησιμοποίηση όλων ή μερών του βιβλίου αυτού, χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη και του επιμελητή της νέας έκδοσης.

ISBN: 978-960-466-346-0

Εκδόσεις ΕΚΠΑ, Ακαδημίας 33, Τηλ. 210 368 8185

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Στέλλας Πριόβολου , Ομ. Καθηγήτριας και Προέδρου ΣΟΚΠΑ, Υποδοχή Συνέδρων	7
Γερ. Σιάσου , Καθηγητή και Πρύτανη Πανεπιστημίου Αθηνών, Χαιρετισμός	9
Αχιλλ. Κ. Αιμιλιανίδη , Προέδρου Κυπριακής Ακαδημίας, Καθηγητή και Κοσμήτορα Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Χαιρετισμός	13
Προκόπιου Παυλόπουλου , Ακαδημαϊκού, Επίτιμου Καθηγητή Παν. Αθηνών, τέως Προέδρου Ελλ. Δημοκρατίας και Επίτιμου Προέδρου ΣΟΚΠΑ, Εισαγωγική Ομιλία με θέμα: Η προκλητική ατιμωρησία της Τουρκίας ύστερα από 50 χρόνια παράνομης εισβολής και κατοχής στην Κύπρο	19
Νέστορα Κουράκη και Αθανάσιου Πλατιά, Ομ. Καθηγητών, Εισαγωγικό Σημείωμα: Κύπρος και τουρκική εισβολή. Τα ολέθρια στρατηγικά σφάλματα	25
Ιάκ. Μιχαηλίδη , Καθηγητή Ιστορίας Α.Π.Θ., Εισήγηση με θέμα: Τραγικές παραδοχές, ύποπτες σιωπές και ολέθριες ανεπάρκειες	45
Πέτρου Παπαπολυβίου , Αν. Καθηγητή Ιστορίας Παν. Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Κύπρου, Εισήγηση με θέμα: Το πραξικόπημα και η τουρκική εισβολή στην Κύπρο (Ιούλιος -Αύγουστος 1974)	51
Άγγελου Συρίγου , Καθηγητή Διεθνούς Δικαίου και Εξωτερικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Εισήγηση με θέμα: Διπλωματικές προσπάθειες που καταβλήθηκαν κατά τα έκτοτε τελευταία 50 έτη προς ανάταξη της κατάστασης και επίλυση του Κυπριακού Ζητήματος	69

Κωνσταντίνας Μπότσιου , Καθηγήτριας Ιστορίας και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Εισήγηση με θέμα: Το Κυπριακό μέσα στο πλαίσιο της ελληνικής Ευρωπαϊκής πολιτικής για την Κύπρο	89
Θάνου Βερέμη , Ομότιμου Καθηγητή Πολιτικής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Κλείσιμο Συνεδρίου	97

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Νέστορα Κουράκη , Ομότιμου Καθηγητή Ποινικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Εισήγηση με θέμα: Συμβολή στην έρευνα των λόγων που οδήγησαν τον δικτάτορα Δημ. Ιωαννίδη να ανατρέψει τον Πρόεδρο Μακάριο	101
---	-----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

«ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ!». Φωτογραφικές μνήμες από την κυπριακή τραγωδία (επιμέλεια: Νέστορ Κουράκης)	137
--	-----

Υποδοχή των συνέδρων

από την Ομ. Καθηγήτρια Στέλλα Πριόβολου,
Πρόεδρο του Σώματος Ομοτίμων Καθηγητών ΕΚΠΑ.

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στον Πρύτανη του Πανεπιστημίου μας Καθηγητή κ. Γεράσιμο Σιάσο για την χορήγηση της αιγίδας και την παρουσία του στο συνέδριο, καθώς και τον Πρόεδρο της Κύπρου για την παρουσία του και τη στήριξη του Σπιτιού της Κύπρου, το οποίο μας φιλοξενεί στον πλέον κατάλληλο χώρο για την σημερινή εκδήλωση. Μας τιμά ιδιαίτερα η συμμετοχή στο συνέδριό μας, και ευχαριστούμε θερμά, τον επίτιμο Καθηγητή και επίτιμο Πρόεδρο του ΣΟΚΠΑ κ. Προκόπιο Παυλόπουλο, τέως Πρόεδρο της Δημοκρατίας και μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, τον πρ. Υφυπουργό Παιδείας Καθηγητή κ. Άγγελο Συρίγο, τον κ. Σωτήρη Ριζά, Διευθυντή Ερευνών στο Κέντρο Ερευνας Ιστορίας Νεώτερου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών, τον Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Κύπρου, Καθηγητή κ. Πέτρο Παπαπολυβίου, την Κοσμήτορα της Σχολής Οικονομικών Σπουδών Πανεπιστημίου Πειραιώς καθηγήτρια κ. Κωνσταντίνα Μπότσιου, τον Κοσμήτορα της Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Λευκωσίας καθηγητή κ. Αχιλλέα Αιμιλιανίδη, και τους καθηγητές κ.κ. Ιωάννη Στεφανίδη, Ανδρέα Βοσκό, Ιάκωβο Μιχαηλίδη και Γεώργιο Καζαμία. Θα ήθελα, εξάλλου, να συγχαρώ και να ευχαριστήσω για την εξαιρετική οργάνωση τον Ομ. καθηγητή κ. Θάνο Βερέμη και ιδιαίτερα τον Γ. Γραμματέα του Σώματός μας Ομ. Καθηγητή κ. Νέστορα Κουράκη, που εργάστηκε με μεγάλο ζήλο για την διοργάνωση του συνεδρίου μας, καθώς και για την επιμέλεια του παρόντος τόμου. Η συμβολή του είναι πολύτιμη. Τέλος ευχαριστώ την γραμματέα μας κ. Γεωργία Δροσάτου για την εξαιρετική γραμματειακή στήριξη.

Στο Σώμα Ομοτίμων Καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών, αισθανόμαστε την ανάγκη να αποδώσουμε την οφειλόμενη τιμή στους Κύπριους συμπατριώτες μας για την επέτειο των 50 χρόνων από

την αποφράδα ημέρα της 20^{ης} Ιουλίου 1974 στην Κύπρο, με την θάρβαρη εισβολή των Τούρκων, υπό την προκλητική ονομασία «Ειρηνική επιχείρηση Αττίλας». Πρότυπο των Τούρκων, ο βασιλιάς των Ούννων Αττίλας, εχθρός της Ανατολικής και Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ανελέητος κατακτητής, που λεηλάτησε τα Βαλκάνια και αιματοκύλισε Βυζάντιο και Ρώμη. Έτσι και ο ... «ειρηνικός» Αττίλας έθαψε με αίμα την Κερύνεια και το θόρειο τμήμα της Κύπρου, με δύματα ακόμη και αθώους πολίτες, και ξερίζωσε χιλιάδες Ελληνοκύπριους ρίχνοντάς τους στη δίνη της προσφυγιάς.

Τα ηρωικά γεγονότα με την λεβεντιά και την αυτοθυσία των συμπατριωτών μας παραμένουν «υπόδειγμα» για τους μεταγενέστερους και αγγίζουν βαθιά την ψυχή όλων μας. Μάταιες οι προσφυγές στον Ο.Η.Ε. και στο Συμβούλιο Ασφαλείας για την καταστολή της εγκληματικής εισβολής. Πόσες φορές, αλήθεια, οι Έλληνες δεν θυμηθήκαμε τους στίχους του εθνικού μας ποιητή Δ. Σολωμού : «Μοναχή το δρόμο επήρες/ εξανάλθες μοναχή,/ δεν είν' εύκολες οι θύρες/ εάν η χρεία τες κουρταλή».

Είναι θλιβερό το γεγονός ότι για την εισβολή αυτή στην Κύπρο ευθύνονται και οι δικτάτορες, που κυβερνούσαν τότε την Ελλάδα, και επέβαλαν την εξουσία τους σ' έναν λαό, που αγαπά τους συμπατριώτες του, πόνεσε και αντέδρασε όσο του ήταν δυνατό στις πραξικοπηματικές ενέργειες, και θέλει να ξορκίσει αυτή την κακή ανάμνηση, που τον στοιχειώνει.

Η μαρτυρική Κύπρος, όπως ο Παλαμάς την ύμνησε : «πολλούς αφέντες άλλαξε, δεν άλλαξε καρδιά», και παραμένει διά μέσου των αιώνων Ελληνική.

Καλή επιτυχία στο συνέδριό μας.

Χαιρετισμός

από τον Καθηγητή Γεράσιμο Σιάσο,
Πρύτανη Παν. Αθηνών

Επιτρέψτε μου καταρχάς να εκφράσω τη συγκίνησή μου για την αποψινή βραδιά. Όταν μιλάμε για το 1974 το μυαλό μας πηγαίνει αυτονόητα στην Μαρτυρική Κύπρο, στη συνεχιζόμενη κατοχή του νησιού, στους αγνοουμένους, στην προσφυγιά, τις επιπτώσεις και τα τετελεσμένα της βάρβαρης τουρκικής εισβολής και κατοχής, της πρώτης ωμής καταπάτησης της εδαφικής ακεραιότητας και της κυριαρχίας Κράτους-Μέλους της Διεθνούς Κοινότητας μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Μιας εισβολής που στοίχισε την ζωή χιλιάδων αθώων θυμάτων, πολλών από τα οποία η τύχη αγνοείται ακόμη και σήμερα.

Από τον πικρό Αύγουστο του 1974, όταν οι αναγκαστικές μετακινήσεις και οι ανείπωτες ανθρωπίνες πιέσεις που ακολούθησαν άλλαξαν και σημάδεψαν ολόκληρη **την Κύπρο**, ο Ελληνισμός μάχεται πεισματικά και διατηρεί ζωντανή την ελπίδα για μια δίκαιη και βιώσιμη λύση του κυπριακού, που να εξασφαλίζει, συν τοις άλλοις, την επιβίωση του Κυπριακού Ελληνισμού στις πανάρχαιες προγονικές εστίες.

Το συλλογικό υποσυνείδητο όλων των Ελλήνων παραμένει σηματομεμένο από την τουρκική εισβολή του 1974 και τη συνεχιζόμενη κατοχή. Κατά συνέπεια, κάθε «εφησυχασμός» είναι ανεπίτρεπτος. Η επανένωση της Μεγαλονήσου μπορεί να έρθει στη βάση μιας βιώσιμης και λειτουργικής λύσης με πλήρη σεβασμό του Διεθνούς και του Ευρωπαϊκού Δικαίου.

Το Πανεπιστήμιό μας ευρισκόμενο πάντα στο πλευρό του μαρτυρικού νησιού με ιδιαίτερη εθνική ευαισθησία προσπαθεί να συμβάλλει όσο μπορεί στον μακροχρόνιο και σκληρό αγώνα τού Κυπριακού Ελληνισμού για ελευθερία και προκοπή.

Οι δεσμοί, οι εκδηλώσεις και οι δραστηριότητες τού Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών σε σχέση με την Κύπρο είναι πολλοί και μακροχρόνιοι. Υπάρχει στενή συνεργασία ανάμεσα στα Πανεπιστήμια της Κύπρου και της Αθήνας, που χτίζουν με αυτόν τον τρόπο έναν ενιαίο πνευματικό αμυντικό χώρο. Εξάλλου, είναι γνωστό ότι πολλές προσωπικότητες της σύγχρονης Κύπρου, όπως ο Πρόεδρος και ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, έχουν φοιτήσει και αποφοιτήσει από το Πανεπιστήμιό μας.

Η Επιτροπή του Πανεπιστημίου Αθηνών για την Κύπρο με κύριο δόγμα τον ενιαίο πολιτιστικό χώρο Κύπρου και Ελλάδας έχει αναλάβει μακροχρόνια δράση για την προώθηση των Κυπριολογικών σπουδών και την προβολή των δικαίων του Κυπριακού Ελληνισμού στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό. Ως αποτέλεσμα στο Πανεπιστήμιό μας

- Εισήχθησαν στα Προγράμματα Σπουδών μαθήματα για την Κύπρο, τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο.
- Καδιερώθηκε ένα ετήσιο Πολιτιστικό Τριήμερο για την Κύπρο.
- Οργανώθηκαν πλείστες εκδηλώσεις για την Κύπρο, εκδόθηκαν πολλά ψηφίσματα και έγιναν πολλές παραστάσεις σε διεθνείς οργανισμούς. Ενημερώθηκαν για το Κυπριακό χιλιάδες ξένοι επιστήμονες και φοιτητές που συμμετείχαν σε προγράμματα του Ε.Κ.Π.Α.
- Τέλος, καδιερώθηκε η ετήσια Εκπαιδευτική Εκδρομή στην Κύπρο.

Η σημαντική απόφαση της Συγκλήτου να εκκινήσει τις προκαταρκτικές διαδικασίες για την ίδρυση και τη λειτουργία παραρτήματος στην Κύπρο αποτελεί μια ακόμη μεγάλη πρόκληση για το ΕΚΠΑ.

Το γεγονός ότι το ΕΚΠΑ επιλέγει την Κύπρο για αυτό το σημαντικό βήμα εξωστρέφειας και ανάπτυξης δεν είναι τυχαίο. Η ίδρυση παραρτήματος του ΕΚΠΑ στην Κύπρο θα προσφέρει σημαντικές ευκαιρίες για την εκπαίδευση των Κυπρίων φοιτητών στη χώρα τους και θα λειτουργήσει σε ακαδημαϊκό επίπεδο επικοινωνητικά και για τα υπάρχοντα ακαδημαϊκά ιδρύματα της Κύπρου. Η επιλογή της Κύπρου ως τόπου ίδρυσης τού παραρτήματος τού ΕΚΠΑ, εμπεριέχει σαφείς εθνικούς και ιστορικούς λόγους ενώ παράλληλα θα συ-

νεισφέρει στην προσέλκυση φοιτητών από την Ασία και την Αφρική, συμβάλλοντας στην εξωστρέφεια και στη διεθνοποίηση.

Εμείς σήμερα οφείλουμε να αποτίσουμε φόρο τιμής σε εκείνους που πολέμησαν κατά του εισβολέα. Άνθρωποι όλων των ηλικιών που πήραν τα όπλα για το αυτονόητο: να υπερασπισθούν την πατρίδα, την οικογένειά τους, την τιμή τους· να υπερασπισθούν την ελευθερία τους. Δίπλα σε αυτούς που πολεμούσαν για τα σπίτια τους, υπήρχαν και αγωνιστές από την Ελλάδα. Τιμή και στους στρατιώτες της ΕΛΔΥΚ, οι οποίοι στον δεύτερο Αττίλα πολέμησαν με ηρωισμό και αυταπάρνηση και κράτησαν ελεύθερη τη Λευκωσία.

Δίπλα όμως στους πολεμιστές οφείλουμε να αποτίσουμε φόρο τιμής και να σκεφτούμε τους νεκρούς μας. Η τουρκική εισβολή είχε ως αποτέλεσμα να σκοτωθούν 4.000 άτομα. Εκτός από τους νεκρούς, έχουμε και χιλιάδες αγνοούμενους, τους ζωντανούς-νεκρούς της εισβολής. Ακόμη ψάχνουμε τα οστά τους στα νταμάρια και τα ξεροπήγαδα των κατεχομένων περιοχών.

Με αυτές τις σκέψεις, χαιρετίζω το Συνέδριο με θέμα «Η Τουρκική Εισβολή στην Κύπρο το 1974-Τα επώδυνα Γεγονότα και οι Επιπτώσεις τους» που τελεί υπό την αιγίδα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και συγχαίρω το Σώμα Ομοτίμων Καθηγητών του Πανεπιστημίου μας για την πρωτοβουλία και τη διοργάνωση του Συνεδρίου. Τέτοια επιστημονικά συνέδρια συμβάλλουν στη διατήρηση της μνήμης και στην αυτογνωσία μας.

Χαιρετισμός

από τον Καθηγητή Αχιλλέα Κ. Αιμιλιανίδη,
Πρόεδρο της Κυπριακής Ακαδημίας, Κοσμήτορα της Νομικής
Σχολής Πανεπιστημίου Λευκωσίας,

Ευχαριστώ ιδιαιτέρως τους διοργανωτές για την ευγενή πρόσκληση που μου απεύθυναν να συμμετάσχω στη σημερινή εσπερίδα, εξ αφορμής της δυσάρεστης επετείου των 50 ετών από την τουρκική εισβολή. Προηγήθηκαν ομιλίες από εκλεκτούς συναδέλφους, οπότε η σημερινή μου παρέμβαση δεν έχει σκοπό να επαναλάβει όσα ήδη λέχθηκαν, αλλά να δέσει ορισμένες μόνο σκέψεις.

1. Τις τελευταίες δεκαετίες έχει δει το φως της δημοσιότητας πλούσιο υλικό για το Κυπριακό, είτε πρωτογενείς πηγές, είτε δευτερογενείς εργασίες. Όπως πάντα στην ιστορική έρευνα υπάρχουν πολλά επί μέρους ερωτήματα που είναι αντικείμενο περαιτέρω μελέτης και υπάρχουν όντως ορισμένα αρχεία που είναι ακόμα κλειστά, κατά τη γνώμη μου χωρίς λόγο. Όμως, η εικόνα που συχνά επικρατεί στη δημόσια συζήτηση σπανίως λαμβάνει υπόψη το υλικό που δημοσιεύεται ή και ενδιαφέρεται για αυτό, εμμένοντας στην αόριστη συνθηματολογία, συνωμοσιολογία ή αναζήτηση πολιτικής αυτοδικαίωσης. Πενήντα χρόνια μετά, η συζήτηση για το 1974 παραμένει συχνά το ίδιο πολωτική και πολιτική, ωσάν το όποιο υλικό να μην είχε δει το φως της δημοσιότητας.
2. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ακόμα και οι επίσημες εκδόσεις, όπως το περιβόητο πόρισμα της κυπριακής Βουλής των Αντιπροσώπων για τον Φάκελο της Κύπρου το 2011. Στο επίσημο αυτό πόρισμα περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, χαλκευμένα έγγραφα δήθεν του ΝΑΤΟ, που τάχα υπογράφονταν από τον Γενικό Γραμματέα του ΝΑΤΟ Γιόζεφ Λουνς, με βάση τα οποία είχε συμφωνηθεί με τον Σίσκο η στήριξη της τουρκικής εισβολής στην

Κύπρο και η βίαιη ανατροπή Μακαρίου. Ακόμα και με βασική γνώση των αρχείων του NATO μπορούσε να γίνει αντιληπτό ότι τα έγγραφα δεν υπήρξαν ποτέ, έχει επανειλημμένα επιβεβαιωθεί πως αυτά ήταν πλαστά και λήφθηκαν από ένα μη ακαδημαϊκό σύγγραμμα με τίτλο «Διεθνείς Συνωμότες». Και όμως ο κύριος συγγραφέας του πορίσματος αρνείται έκτοτε να ανακαλέσει το πόρισμα, που παραμένει επίσημα υιοθετηθέν από την κυπριακή Βουλή.

3. Είναι αυτή η έντονη ανάμειξη της προσπάθειας αυτοδικαίωσης πολιτικών θέσεων σε συνδυασμό με συνωμοσιολογία, χωρίς ψυχραιμία ή αποστασιοποιημένη αξιολόγηση των δεδομένων, που εξακολουθεί να ταλανίζει τον δημόσιο διάλογο για ένα ζήτημα που αποτελεί ανοικτή πληγή για τους Έλληνες της Κύπρου. Και μετά από πενήντα χρόνια από την εισβολή, το Κυπριακό έχει υποστεί πλέον τόσες παραμορφώσεις, χαμένο στις εκάστοτε πολιτικές σκοπιμότητες της εξωτερικής ή εσωτερικής πολιτικής Κύπρου και Ελλάδας, αλλά και στην αδυναμία του διεθνούς συστήματος να εφαρμόσει όσα επαγγέλλεται.
4. Η τουρκική εισβολή αποτέλεσε τον οριστικό ενταφιασμό της στρατηγικής της ένωσης, μιας στοχοθεσίας που παρέμενε διακηρυκτικά ως ο επίσημος μακροπρόθεσμος στόχος των Ελληνοκυπρίων, αν και υπήρχαν διαφορετικές προσεγγίσεις ως προς το εφικτό χρονικό σημείο κατά το οποίο αυτός θα έπρεπε να τεθεί. Η ελληνοκυπριακή πλευρά προσπάθησε μετά τα τραγικά γεγονότα της εισβολής του 1974, η οποία οδήγησε στην συνεχιζόμενη τουρκική κατοχή της Κύπρου, να προβεί σε οδυνηρούς συμβιβασμούς, έτσι ώστε να καταλήξει σε μια γρήγορη λύση. Ο σημαντικότερος από τους συμβιβασμούς αυτούς υπήρξε η αποδοχή της ομοσπονδιακής λύσης για την Κύπρο με τις συμφωνίες Υψηλού Επιπέδου Μακαρίου-Ντενκτάς το 1977.
5. Η υποχώρηση της ελληνοκυπριακής πλευράς που επήλθε μέσα από την αποδοχή του πάγιου δεδηλωμένου τουρκικού στόχου για ομοσπονδιοποίηση της Κύπρου, όπως και της σταδιακής προσθήκης του όρου της «διζωνικότητας», καθώς και της «πολιτικής ισότητας», έδωσε το πλαίσιο συζήτησης του κυπριακού προβλήματος σε νέες βάσεις. Επισήμως η ελληνοκυπριακή πλευρά ερ-

μήνευε τους όρους της διζωνικότητας και δικοινοτικότητας, κατά τρόπο διαφορετικό από την τουρκοκυπριακή πλευρά. Η επίσημη ελληνοκυπριακή πλευρά επέμενε ότι η έννοια μιας διζωνικής δικοινοτικής ομοσπονδίας προϋποθέτει την πλήρη κατοχύρωση της εφαρμογής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των πολιτών σε ολόκληρη την επικράτεια της νήσου κατά τρόπο ομοιόμορφο, καθώς και την διασφάλιση της ενότητας της πολιτείας και της οικονομίας. Σύντομα όμως κατέστη εμφανές ότι ο ΟΗΕ προσανατολιζόταν προς μια ερμηνεία του όρου που οδηγούσε στην αναπαραγωγή και παγίωση των τετελεσμένων του 1974, ερμηνεία η οποία συνέπιπτε σε μεγάλο βαθμό με την τουρκική θέση.

6. Η συζήτηση και αποδοχή ως βάσης για διαπραγμάτευση σχεδίων τύπου Ανάν, συνέβαλλε στην εδραίωση της αντίληψης ότι η ελληνοκυπριακή πλευρά, επειγόμενη για γρήγορη λύση, υποχωρούσε προς την ερμηνεία των όρων «διζωνική, δικοινοτική ομοσπονδία» και «πολιτική ισότητα» που ευνοούσε η τουρκοκυπριακή πλευρά. Από διπλωματικής και πολιτικής απόψεως οι συνεχιζόμενες υποχωρήσεις της ελληνοκυπριακής πλευράς, ιδιαίτερα μετά το 1988, συνέβαλαν στην εδραίωση του ψευδοκράτους, καθώς και στην ενδυνάμωση του ρόλου της Τουρκίας στην Κύπρο. Η πολιτική του «καλού παιδιού» που ακολουδούσε η ελληνοκυπριακή πλευρά σε σχέση με τον διεθνή παράγοντα, στηρίχθηκε σε μια λογική κατευνασμού απέναντι στην Τουρκία, μια λογική δηλαδή διπλωματικής υποχώρησης απέναντι στην άκαμπτη διαπραγματευτική τακτική του Ντενκτάς, με στόχο την άσκηση πιέσεων προς την άλλη πλευρά να προβεί σε παρόμοιες υποχωρήσεις, πιέσεις οι οποίες ουδέποτε οδήγησαν σε επιτυχές αποτέλεσμα. Η διζωνική δικοινοτική ομοσπονδία μετατράπηκε από ύστατη υποχώρηση σε στρατηγικό στόχο της ελληνοκυπριακής πλευράς και σε αφετηρία διαλόγου, στα πλαίσια του οποίου η τουρκοκυπριακή πλευρά θα έδετο τις περαιτέρω απαιτήσεις της.
7. Η κατάθεση του σχεδίου Ανάν και η αποδοχή του από την τουρκοκυπριακή κοινότητα, υποχρέωσε την ελληνοκυπριακή κοινότητα να έλθει αντιμέτωπη με τα όρια της δικής της υποχωρητικότητας. Το σχέδιο ήταν γνωστό εκ των προτέρων πως

δεν θα μπορούσε να γίνει αποδεκτό από τη συντριπτική πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων. Το δημοψήφισμα έφερε στο προσκήνιο ερωτήματα τα οποία αφορούσαν στον τρόπο με τον οποίο η κυπριακή πολιτική ηγεσία είχε διαχειριστεί το ζήτημα της επίλυσης του κυπριακού προβλήματος. Ένα μεγάλο τμήμα της κυπριακής, αλλά και της ελληνικής ελίτ είχε διαβεβαιώσει την διεθνή κοινότητα ότι οι Ελληνοκύπριοι θα ψήφιζαν υπέρ οποιασδήποτε λύσης, ανεξάρτητα από τις διατάξεις του υποβληθέντος σχεδίου. Όπως κατέστη επίσης εμφανές οι λεγόμενες «κόκκινες γραμμές της διαπραγμάτευσης», τις οποίες είχε καθορίσει από κοινού το Εθνικό Συμβούλιο, δεν θεωρούνταν ως δεσμευτικές. Η απόρριψη του σχεδίου Ανάν με συντριπτική πλειοψηφία δεν ήταν αρκετή: η ελληνοκυπριακή πλευρά έπρεπε πλέον να προβεί σε διάλογο με σκοπό τον καθορισμό των προτεραιοτήτων της και να καταστρώσει μια ολοκληρωμένη στρατηγική που να της επιτρέπει την αναζήτηση ενός νέου πλαισίου λύσης, ιδιαίτερα αξιοποιώντας την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

8. Ο απαιτούμενος διάλογος όμως ουδέποτε πραγματοποιήθηκε. Η επόμενη μέρα του δημοψηφίσματος βρήκε την ελληνοκυπριακή κοινότητα διχασμένη. Ο διάλογος στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινότητας διακρίθηκε από πόλωση μεταξύ της πλειοψηφίας όσων υποστήριξαν το «όχι» και την πλευρά όσων υποστήριξαν το «ναι» και διενέργεια προσωπικών επιθέσεων μεταξύ αλλήλων, αντί για ανταλλαγή επιχειρημάτων. Οι διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν τα επόμενα χρόνια είχαν ένα προδιαγεγραμμένο τέλος. Με την πίεση να επικεντρώνεται στην ελληνοκυπριακή πλευρά, η Τουρκία παρουσιάζεται ως «μέρος της λύσης, αλλά όχι ως μέρος του προβλήματος», ενώ η θέση του ψευδοκράτους ισχυροποιείται περαιτέρω.
9. Τα τελευταία χρόνια η κατάσταση έχει περιέλθει σε πλήρες αδιέξοδο καθώς η τουρκική πλευρά επιμένει πλέον ανοικτά στην αποδοχή της κυριαρχικής ισότητας ως προϋπόθεση για επανέναρξη του διαλόγου και η ελληνοκυπριακή πλευρά ζητά την έναρξη της διαπραγμάτευσης από εκεί που είχε παραμείνει ο διάλογος την προηγούμενη φορά, δηλαδή από το στάδιο της αποδοχής των τε-

λευταίων τουρκικών απαιτήσεων. Όλα αυτά έχουν φέρει το Κυπριακό, ένα πρόβλημα ήδη δυσεπίλυτο με τραγικές συνέπειες για όσους βιώνουν τις συνέπειες της εισβολής εδώ και πενήντα χρόνια, πολλοί εκ των οποίων δεν ζουν πια, σε ένα ανακυκλούμενο φαύλο κύκλο χωρίς ορατή πιθανότητα επίλυσης. Και ανεξαρτήτως των διάφορων αντιλήψεων που κατά καιρούς εκφράζονται, βασικός λόγος για τη μη εύρεση λύσης του Κυπριακού αυτά τα πενήντα χρόνια είναι αδιαμφισβήτητη η τουρκική αδιαλλαξία. Ο διάλογος πάντα ξεκινά από την αποδοχή των τελευταίων απαιτήσεων της τουρκικής πλευράς και με σημείο έναρξης τις νέες απαιτήσεις.

10. Το 1974 αποτέλεσε και εξακολουθεί να αποτελεί τη χρονολογία σταθμό που σημάδεψε με βίαιο τρόπο την κυπριακή ιστορία. Η κυπριακή ιστορία των τελευταίων 50 ετών είναι μια ιστορία διαλόγου με την ανοικτή πληγή του 1974. Εν προκειμένω δεν πρόκειται για παραδοχή που γίνεται για επιστημονικούς σκοπούς, αλλά για βίωμα κάθε πολίτη της Κυπριακής Δημοκρατίας. Το «δεν ξεχνώ» σημάδεψε τις γενιές που ακολούθησαν την εισβολή, με τους πολίτες να προσπαθούν να κατανοήσουν ζητήματα διεθνούς πολιτικής, στρατιωτικής ιστορίας ή συνταγματικού δικαίου, ώστε να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τα ψυχικά τραύματα που τους άφησε η εισβολή. Εύχχα συνθήματα, άλλοτε για βεβαιότητα πως όλοι οι πρόσφυγες θα επιστρέψουν στα σπίτια τους και άλλα ρητορικά σχήματα που δεν έδρισκαν αντίκρισμα στη στρατηγική της ελληνοκυπριακής ηγεσίας κατά τη διαδικασία των διαπραγματεύσεων, και άλλοτε με λογική ενοχής αυτομαστίγωσης των θυμάτων ως εκείνων που φέρουν την ευθύνη για τη μη λύση του Κυπριακού, έχει οδηγήσει σε μια αναπαραγωγή της τόσο καταστροφικής για την ιστορία της Κύπρου συζήτησης για το εφικτό και το ευκαίιο στο νέο διχαστικό σχήμα των «απορριπτικών» και των «ενδοτικών». Σταδιακά αυτό οδηγεί τη μεγάλη μάζα των πολιτών σε αδιαφορία, απογοήτευση και αποστασιοποίηση, με τις εκλογικές αναμετρήσεις να περιορίζονται και εκείνες σε αναπαραγωγή ευκολοχώνευτων ετικετών παρά ουσιαστικής συζήτησης.

Η προκλητική ατιμωρησία της Τουρκίας ύστερα από 50 χρόνια παράνομης εισβολής και κατοχής στην Κύπρο

**Εισαγωγική Ομιλία από τον Επίτιμο Καθηγητή
και Ακαδημαϊκό Προκόπιο Παυλόπουλο,
τέως Πρόεδρο Ελληνικής Δημοκρατίας
και Επίτιμο Πρόεδρο ΣΟΚΠΑ**

Το Σώμα Ομοτίμων Καθηγητών του ΕΚΠΑ οργάνωσε Συνέδριο με θέμα: «*Η Τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974. Τα επώδυνα γεγονότα και οι επιπτώσεις τους*». Στην ομιλία του, στο πλαίσιο του ως άνω Συνεδρίου, με θέμα «*Η προκλητική ατιμωρησία της Τουρκίας ύστερα από 50 χρόνια παράνομης εισβολής και κατοχής στην Κύπρο*», ο τέως Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Ακαδημαϊκός και Επίτιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ κ. Προκόπιος Παυλόπουλος επισήμανε, μεταξύ άλλων, και τα εξής:

Πρόλογος

Πέρασαν ήδη 50 χρόνια αφότου η Τουρκία εισέβαλε, με βάρβαρο τρόπο και καταπατώντας κάθε έννοια του Διεθνούς Δικαίου καθώς και όλες τις σχετικές αποφάσεις των οργάνων του ΟΗΕ, στην Μαρτυρική Κύπρο και η προκλητική κατοχή του ενός τρίτου του εδάφους της Κυπριακής Δημοκρατίας δυστυχώς συνεχίζεται. Αυτή η αδιανόητη ατιμωρησία της Τουρκίας -όταν μάλιστα συνοδεύεται και από την ιταμή άρνησή της να δεχθεί επίλυση του Κυπριακού Ζητήματος κατά τρόπο σύμφωνο με το Διεθνές Δίκαιο και με το Ευρωπαϊκό Δίκαιο- εκ μέρους της Διεθνούς Κοινότητας αλλά και της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν είναι επιτρεπτό ούτε και ανεκτό να συνεχισθεί.

I. Η «συμπόρευση» Τουρκίας και Ρωσίας στην ωμή καταπάτηση του Διεθνούς Δικαίου

Τούτο καθίσταται πλέον κάτι παραπάνω από προφανές και λόγω της τρέχουσας διεθνούς συγκυρίας. Και αναφέρομαι πρωτίστως στην εξίσου βάρβαρη εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία, δοθέντος ότι ουδείς πλέον δικαιούται να παραβλέπει πως η τουρκική εισβολή και κατοχή στην Κύπρο και η κατά τ' ανωτέρω αδιαφορία -φυσικά κατ' επιεική έκφραση- της Διεθνούς Κοινότητας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπήρξαν το «πρότυπο», το οποίο δεν δίστασε να υιοθετήσει η ηγεσία της Ρωσίας προκειμένου να επιτεθεί στην Ουκρανία και να προκαλέσει τον αιματηρό πόλεμο.

A. Τον πόλεμο ο οποίος συνεχίζεται, με «αόρατη» ακόμη την προοπτική λήξης του και με αδύνατη την εκτίμηση του έως πού μπορεί να οδηγήσει η περαιτέρω κλιμάκωσή του για την Ειρήνη και την Ασφάλεια παγκοσμίως. Ελλάδα και Κύπρος – σε πλήρη αντίθεση προς την Τουρκία– συμπαράσταθηκαν, συμπαρίστανται και θα συνεχίσουν να συμπαρίστανται, ειλικρινώς και ποικιλοτρόπως ιδίως στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στον δεινώς δοκιμαζόμενο Λαό της Ουκρανίας. Από τώρα όμως, και ιδίως αμέσως μόλις τελειώσει ο φρικτός αυτός πόλεμος και ο υπαίτιος εισβολέας πληρώσει το βαρύ τίμημα του εγκλήματός του, πρέπει να συναγάγουμε, τόσο σ' επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και σ' επίπεδο Διεθνούς Κοινότητας, τ' αναγκαία διδακτικά συμπεράσματα. Και δη συμπεράσματα τόσο για τα αίτια του όσο και για τις επιπτώσεις του.

B. Υπ' αυτό το πνεύμα και ως συνεπείς υπέρμαχοι της Ευρωπαϊκής και της Διεθνούς Νομιμότητας, Ελλάδα και Κύπρος –κατ' ουσία δε ο Ελληνισμός, στο σύνολό του– πρέπει να καταδείξουμε στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και στην Διεθνή Κοινότητα, πρωτίστως δε στις ΗΠΑ και στο NATO, πόσο μεγάλες είναι οι ευθύνες τους διότι ανέχθηκαν και ανέχονται, για τόσες δεκαετίες, τις επιπτώσεις και τα τετελεσμένα της τουρκικής εισβολής και κατοχής στο έδαφος της Κυπριακής Δημοκρατίας. Της πρώτης τέτοιας ωμής καταπάτησης της εδαφικής ακεραιότητας και της κυριαρχίας Κράτους-Μέλους της Διεθνούς Κοινότητας μετά τον Δεύτερο Παγκό-

σμιο Πόλεμο. Μιας εισβολής που στοίχισε την ζωή χιλιάδων αδών θυμάτων, πολλών από τα οποία η τύχη αγνοείται ακόμη και σήμερα.

II. Οι προϋποθέσεις επίλυσης του Κυπριακού Ζητήματος κατά το Διεθνές και το Ευρωπαϊκό Δίκαιο

Δυστυχώς, ως τώρα και μολονότι η Κυπριακή Δημοκρατία κλείνει δύο δεκαετίες ως πλήρες Κράτος-Μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ) ουδέποτε ενεργοποιήθηκε επαρκώς -και κατ' εξοχήν υπό όρους που ανταποκρίνονται στην Αρχή της Αλληλεγγύης κυρίως τις διατάξεις του προμνημονευόμενου άρθρου 42 παρ. 7 της ΣΕΕ- υπέρ της Κύπρου και εις βάρος της Τουρκίας. Οι μέσω της ΚΕΠΠΑ κυρώσεις εναντίον της Τουρκίας για την πρόδηλη παραβίαση του Ευρωπαϊκού και του Διεθνούς Δικαίου εις βάρος της Κυπριακής Δημοκρατίας απουσιάζουν επιδεικτικώς, ενώ ουδέποτε η χώρα αυτή πιέσθηκε, ουσιαστικώς, για την υπό όρους Ευρωπαϊκού Δικαίου και Ευρωπαϊκής Νομιμότητας επίλυση του Κυπριακού Ζητήματος. Δηλαδή υπό όρους ομοσπονδιακού τύπου Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας, όπως απαιτεί το Ευρωπαϊκό Κεκτημένο. Στο σημείο αυτό είναι ανάγκη να επισημανθεί μ' έμφαση ότι, κατά τα προαναφερθέντα, λύση του Κυπριακού Ζητήματος νοείται μόνον υπό τις ακόλουθες επτά, κατ' ελάχιστο, προϋποθέσεις:

A. Πρώτον, η Κυπριακή Δημοκρατία πρέπει να έχει την πολιτική μορφή το πολύ Ομοσπονδιακού Κράτους, κατά τα Διεθνή και κυρίως κατά τα Ευρωπαϊκά αντίστοιχα πρότυπα. Ουδεμία μορφή Συνομοσπονδίας, ευθεία ή συγκεκαλυμμένη, είναι ανεκτή. Και τούτο πρωτίστως διότι πέραν του ότι μια τέτοια «λύση» είναι, εξ ορισμού, «θνησιγενής» και εξυπηρετεί μόνο τις βλέψεις και τα συμφέροντα της Τουρκίας με το να οδηγεί σε ουσιαστική πολιτειακή αποσύνθεση την Κυπριακή Δημοκρατία, έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τον «πυρήνα» του πρωτογενούς Ευρωπαϊκού Δικαίου. Κυρίως δε με τις διατάξεις της ΣΕΕ, ως προς την πολιτειακή μορφή και την κυριαρχία των Κρατών-Μελών της. Πραγματικά, αποτελεί κοινό νομικό και

πολιτικό «τόπο» ότι Συνομοσπονδιακό Κράτος δεν μπορεί να είναι Κράτος-Μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δοθέντος ότι δεν δύναται, εκ φύσεως, ν' ανταποκριθεί, μεταξύ άλλων, στις απαιτήσεις επαρκούς τήρησης του Ευρωπαϊκού Κεκτημένου.

- Β.** Δεύτερον, η Κυπριακή Δημοκρατία πρέπει να στηρίζεται, καθ' ολοκληρία, στις θεμελιώδεις αρχές της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας, ως δεσμικής εγγύησης της Ελευθερίας *in globo*. Άρα ως δεσμικής εγγύησης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, όχι μόνο κατά το Εθνικό Δίκαιο αλλά και κατά το Διεθνές και το Ευρωπαϊκό Δίκαιο.
- Γ.** Τρίτον, η Κυπριακή Δημοκρατία πρέπει να έχει, ως μέλος της Διεθνούς Κοινότητας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μία Διεδνή Νομική Προσωπικότητα.
- Δ.** Τέταρτον, στην Κυπριακή Δημοκρατία νοείται μία, και μόνον, Ιθαγένεια.
- Ε.** Πέμπτον, η Κυριαρχία της Κυπριακής Δημοκρατίας πρέπει να είναι πλήρης, μ' εξίσου πλήρη σεβασμό όλων, ανεξαιρέτως, των διατάξεων του Διεθνούς και του Ευρωπαϊκού Δικαίου. Τούτο σημαίνει πληρότητα και της *stricto sensu* Κυριαρχίας της -π.χ. σε ό,τι αφορά την εδαφική της ακεραιότητα, τα σύνορά της, την αιγιαλίτιδα ζώνη της κ.λπ.- και της *lato sensu* Κυριαρχίας της, άρα την πλήρη άσκηση όλων, δίχως οιαδήποτε διάκριση, των Κυριαρχικών της Δικαιωμάτων, μ' επίκεντρο τα Δικαιώματά της επί του συνόλου των Θαλάσσιων Ζωνών της κατά το Διεθνές Δίκαιο της Θάλασσας (Σύμβαση του Montego Bay του 1982), π.χ. επί της Υφαλοκρηπίδας της και της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης της. Ουδεμία δε επιρροή ασκεί επ' αυτού το ότι η Τουρκία δεν έχει προσχωρήσει στην ως άνω Διεδνή Σύμβαση, αφού αυτή, κατά την νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, παράγει διεθνώς παραδεδεγμένους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, οι οποίοι ισχύουν *erga omnes*.
- ΣΤ.** Έκτον -και κατά συνέπεια- επί της Κυπριακής Δημοκρατίας δεν είναι επιτρεπτό να παραμένουν, κατ' ουδένα τρόπο, στρατεύματα κατοχής ούτε να ισχύουν, επίσης κατ' ουδένα τρόπο, εγγυήσεις τρίτων. Και στις «εγγυήσεις» αυτές περιλαμβάνονται ενδεχόμενες «εγγυήσεις» και της Μεγάλης Βρετανίας,

ιδίως αφότου συντελέσθηκε το Brexit.

- Ζ. Και, έβδομον, τα προαναφερόμενα συνεπάγονται ότι από την Κυπριακή Δημοκρατία πρέπει ν' αποχωρήσουν, χωρίς προϋποθέσεις, οι «έποικοι», τους οποίους εγκατέστησε παρανόμως, σύμφωνα μάλιστα με την νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η Τουρκία και να επανέλθουν οι αναγκαστικώς αποχωρήσαντες από τις εστίες τους, λόγω της τουρκικής εισβολής, πρόσφυγες, ανακτώντας πλήρως όλα τα κατά την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αλλά και κατά τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης Δικαιώματά τους.

Επίλογος

Όσο για την Διεθνή Κοινότητα και τον ΟΗΕ, η κατ' αποτέλεσμα «ισότιμη» αντιμετώπιση Τουρκίας και Κύπρου -δηλαδή του «θύτη» με το «θύμα» της τουρκικής εισβολής και κατοχής- κατά την λογική της ανοχής των ατέρμονων και κενών περιεχομένου συζητήσεων μεταξύ των δύο μερών, δείχνει πόσο στις μέρες μας το Διεθνές Δίκαιο, με αποκλειστική ευθύνη της ίδιας της Διεθνούς Κοινότητας και του ΟΗΕ, συντίθεται όχι τόσο από *leges perfectae*, αλλά σε πολλές περιπτώσεις από *leges minus quam perfectae* ή και *leges imperfectae*.

Ελλάδα και Κύπρος, λοιπόν, στέλνοντας το μήνυμα ότι δεν είναι διατεθειμένες να δεχθούν αυτή την οιονεί «χειμέρια νάρκη» της ΚΕΠΠΑ και της Διεθνούς Νομιμότητας πρέπει να δέσουν, ως Κράτη-Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Διεθνούς Κοινότητας, προ των ευθυνών τους τους Ευρωπαϊκούς Θεσμούς και εκείνους της Διεθνούς Κοινότητας επισημαίνοντας, χωρίς περιστροφές, υποχωρήσεις και υπαναχωρήσεις, και τα εξής:

Όπως όλοι στεκόμαστε σήμερα στο πλευρό της Ουκρανίας, καταδικάζοντας απεριφράστως και εμπράκτως το πολεμικό έγκλημα της Ρωσίας, στην ίδια γραμμή υπεράσπισης της Ευρωπαϊκής και της Διεθνούς Νομιμότητας πρέπει να καταδικασθεί -με χρησιμοποίηση του veto αν χρειασθεί σε μελλοντικές αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΝΑΤΟ- απεριφράστως και εμπράκτως και

η συνεχιζόμενη εγκληματική τακτική της Τουρκίας εις βάρος της Μαρτυρικής Κύπρου. Διότι η επιλεκτική εφαρμογή της Διεθνούς και της Ευρωπαϊκής Νομιμότητας οδηγεί, μοιραίως, στην ουσιαστική αναίρεσή τους.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Κύπρος και τουρκική εισβολή 1974. Τα ολέθρια στρατηγικά σφάλματα

των Ομότιμων Καθηγητών Νέστορα Κουράκη
(Ποινικές Επιστήμες, Πανεπιστήμια Αθηνών και Λευκωσίας)
και Αθανάσιου Πλατιά (Στρατηγική, Πανεπιστήμιο Πειραιώς)

Η τραγωδία της Κύπρου το 1974 έχει ορδά χαρακτηριστεί ως η μεγαλύτερη ήττα του Ελληνισμού μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Όμως ακόμη και σήμερα, 50 έτη μετά τις δύο φάσεις της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο, αμείλικτα γεννώνται τα ερωτήματα για τους λόγους που οδήγησαν σε αυτή την τραγωδία, ποια υπήρξαν δηλ. τα στρατηγικά και άλλα σφάλματα της τότε δικτατορικής ελληνικής ηγεσίας που οδήγησαν σε μια τέτοια καταστροφή. Η ανίχνευση αυτών των σφαλμάτων θα μπορούσε ενδεχομένως να δώσει αφορμή για την καταγραφή και μελέτη μιας ενδιαφέρουσας περίπτωσης (case study) ως προς το πότε η παραβίαση δεμελιωδών κανόνων της στρατηγικής μπορεί να επιφέρει τόσο βλαπτικά αποτελέσματα.

I. Τα βασικά γεγονότα που σχετίζονται με την τουρκική εισβολή

Το στρατιωτικό καθεστώς του Ιωαννίδη υπονομεύει τον Μακάριο

Όμως, πριν από την εξέταση των σφαλμάτων που διαπράχθηκαν, χρήσιμο είναι να υπομνησθούν τα βασικά γεγονότα που εκτυλίχθηκαν κυρίως στην Κύπρο και την Αθήνα το μοιραίο εκείνο καλοκαίρι του 1974 και που δίνουν το περίγραμμα της τότε επικρατούσας κατάστασης.

Είναι γνωστή η αντιπαράθεση που είχε το καθεστώς του δικτάτορα Γεωργίου Παπαδόπουλου στην Αθήνα, ως επικεφαλής του λεγόμενου «Εθνικού Κέντρου» του Ελληνισμού, με τον ηγέτη και Πρόεδρό της Κύπρου Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, ο οποίος αρνείτο πεισματικά να τεθεί υπό την εξουσία του ελληνικού δικτατορικού καθεστώτος. Απόπειρες δολοφονίας (Μάρτιος 1970, Οκτώβριος 1973), τρομοκρατικές ενέργειες πρώτα από το «Εθνικόν Μέτωπον» (1969 -1970) και αργότερα από την «ΕΟΚΑ Β'» (1971-1974) υπό τον στρατηγό Γρίβα Διγενή, ανεπιτυχής καθαίρεση του Μακαρίου από τους τρεις Κύπριους Μητροπολίτες (1972) και άλλες παρόμοιες υπονομευτικές για τον Μακάριο ενέργειες προς ανατροπή του, υποκινούμενες από το καθεστώς των Αθηνών, είχαν ήδη προ πολλού δημιουργήσει στην Κύπρο μια κατάσταση ακήρυκτου εμφυλίου πολέμου, με ό,τι αυτό συνεπαγόταν για την πολιτική σταθερότητα και την αμυντική θωράκιση της νήσου.

Η ανάληψη της εξουσίας από τον «αόρατο δικτάτορα» Δημ. Ιωαννίδη τον Νοέμβριο 1973 έδωσε περαιτέρω ώθηση στις τρομοκρατικές ενέργειες της ΕΟΚΑ Β'. Μάλιστα, όταν πέθανε ο στρατηγός Γρίβας τον Ιανουάριο 1974 και τον διεδέχθη ο μετριοπαδής υπαρχηγός ταγματάρχης Γεώργιος Καρούσος που δέλησε να κηρύξει αναστολή των δράσεων, ο Ιωαννίδης τον κατήγγησε και ανέλαβε πλέον ο ίδιος να κατευθύνει από τα παρασκήνια με έμπιστους ανθρώπους του τη συνέχιση της τρομοκρατικής δραστηριότητας.

Όμως ο Ιωαννίδης δεν αρκέσθηκε στη συντήρηση του εμφυλιοπολεμικού κλίματος, αλλά άρχισε να σχεδιάζει και στρατιωτικό πραξικόπημα εις βάρος του Μακαρίου. Παρώδησε έτσι τους Ελλαδίτες αξιωματικούς της κυπριακής Εθνικής Φρουράς να αναπτύξουν ανοικτή δράση κατά του Μακαρίου και να στελεχώσουν τις μονάδες τους με αντιμακαριακούς αξιωματικούς.

Η επιστολή του Μακαρίου και το πραξικόπημα εναντίον του

Ο Πρόεδρος Μακάριος προσπάθησε να αντιδράσει στέλνοντας στις 3 Μαΐου 1974 επιστολή προς τον τότε Έλληνα Υπουργό Εξωτερικών Σπυρίδωνα Τετене, όπου ανέφερε ονομαστικά συγκεκριμένες περιπτώσεις αξιωματικών και ζητούσε να ληφθούν μέτρα για την αντιμετώπιση της κατάστασης. Όμως το διάβημά του αυτό δεν

είχε αποτέλεσμα, οπότε στις 2 Ιουλίου απέστειλε επιστολή, αυτή τη φορά στον τότε λεγόμενο Πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας Φαίδωνα Γκιζίκη, με την οποία σε οξύτατο ύφος κατονόμαζε το στρατιωτικό καθεστώς ως «ρίζα του κακού» για τις ανατρεπτικές εις βάρος του ενέργειες και ζητούσε να αποσυρθούν από την Κύπρο οι Ελλαδίτες αξιωματικοί το ταχύτερο (η προθεσμία προσδιορίσθηκε αργότερα με συνέντευξη του Προέδρου Μακαρίου για τις 20 Ιουλίου).

Η επιστολή αυτή, που μάλιστα δημοσιοποιήθηκε ευρέως με πρωτοβουλία του Μακαρίου, απετέλεσε τον καταλύτη για την πραγματοποίηση του πραξικοπήματος το οποίο ο Ιωαννίδης σχεδίαζε ήδη τουλάχιστον από τον Απρίλιο 1974. Πράγματι, στις 8:15 το πρωί της 15^{ης} Ιουλίου 1974, στρατιωτικές δυνάμεις κυρίως από την Εθνική Φρουρά περικύκλωσαν και βομβάρδισαν το Προεδρικό Μέγαρο στη Λευκωσία, ενώ κατέλαβαν επίσης και άλλα στρατηγικά σημεία. Σε λίγες ώρες το πραξικόπημα επεκράτησε. Όμως, ο Μακάριος διασώθηκε και φθάνοντας στην Πάφο κατάφερε, αφού πρώτα απευδύνθηκε με δραματικό διάγγελμα προς τον Κυπριακό Λαό, να φυγαδευθεί μέσω της βρετανικής βάσης του Ακρωτηρίου, στο Λονδίνο και λίγο αργότερα να μεταβεί στη Νέα Υόρκη. Εκεί μίλησε στις 19 Ιουλίου 1974 στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, καταγγέλλοντας τη βίαιη ανατροπή του από το καθεστώς των Αθηνών. Με τη διαφυγή όμως του Μακαρίου, ο βασικός σκοπός του πραξικοπήματος, που ήταν ο παραμερισμός του Αρχιεπισκόπου από την πολιτική σκηνή ή και η φυσική του εξόντωση, απέτυχε παταγδώς.

Αλλαγή Προέδρου στην Κύπρο και πρώτη φάση της τουρκικής εισβολής

Πέραν τούτου, το μοιραίο αυτό πραξικόπημα, το οποίο μάλιστα έφερε προσώρας στην Προεδρία της Κυπριακής Δημοκρατίας τον Νίκο Σαμφών, έναν ακραίο οπαδό της Ενωσης, βαρυνόμενο με αγριότητες κατά των Τουρκοκυπρίων, δημιούργησε και μια χρυσή ευκαιρία για την Τουρκία. Της επέτρεψε δηλ., με το πρόσχημα ότι είχε τάχα διασαλευθεί η συνταγματική νομιμότητα της Κύπρου, να αναλάβει, ως εγγυήτρια δύναμη, στρατιωτική δράση στην Κύπρο και να επιχειρήσει την καιρό προετοιμαζόμενη εκ μέρους της ει-

σβολή στο νησί, δίνοντάς της μάλιστα ως όνομα αυτό του αιμοχαρούς βασιλέα των Ούννων: «Αττίλας»!

Ετσι, τα ξημερώματα της 20^{ης} Ιουλίου, εκατοντάδες Τούρκοι στρατιώτες και αλεξιπτωτιστές, με ισχυρή αεροπορική κάλυψη, αποβιβάσθηκαν στην περιοχή Πεντεμίλι, δυτικά της Κερύνειας (στο βόρειο μέρος της Κύπρου, απέναντι από την τουρκική ακτή της Μικράς Ασίας). Εκεί, μετά από σφοδρές μάχες επέτυχαν, έως την εκχειρία που πραγματοποιήθηκε το απόγευμα (ώρα Κύπρου 16:00) της 22^{ας} Ιουλίου, να δημιουργήσουν προγεφύρωμα και να φθάσουν έως τον τουρκοκυπριακό δύλακο της Λευκωσίας.

Σημειώνεται ότι κατά τη διάρκεια της τουρκικής αποβατικής επιχείρησης, το καθεστώς των Αθηνών απέστειλε τα μεσάνυχτα της 21^{ης} Ιουλίου, προς βοήθεια στην Κύπρο, 13 αεροπλάνα Noratlas με τα οποία μεταφέρθηκε μία μοίρα καταδρομέων.

Όμως ακόμη και αυτή η βοήθεια, που υπήρξε και η μόνη από την Ελλάδα, έλαβε εν τέλει δραματική τροπή, καθώς μέρος της μοίρας εξοντώθηκε από φίλια πυρά των Ελληνοκυπρίων, οι οποίοι λόγω κακής συνεννόησης θεώρησαν ότι το αεροπλάνο που τους μετέφερε ήταν τουρκικό. Επίσης βοήθεια, αλλά εκ των ενόντων, προσέφεραν στην Κύπρο και ορισμένοι υπό μετάθεση άνδρες της ΕΛΔΥΚ, που έχοντας αναχωρήσει για την Ελλάδα, επέστρεψαν εσπευσμένα στην Πάφο και πολέμησαν εκεί.

Πρέπει πάντως να ομολογηθεί ότι οι Έλληνες, παρά τη διάλυση του στρατεύματος την οποία προκάλεσε το πραξικόπημα, αγωνίσθηκαν με ηρωισμό και ίσως θα μπορούσαν ακόμη και να αποτρέψουν την αποβατική ενέργεια, εάν η απόκρουσή της γινόταν έγκαιρα, συντονισμένα βάσει σχεδίου και με επάρκεια στρατιωτικών δυνάμεων.

Κατάρρευση του μετώπου και συνομιλίες στη Γενεύη

Η κατάρρευση του μετώπου στην Κύπρο οδήγησε λίγο μετά στην κατάρρευση και του δικτατορικού καθεστώτος των Αθηνών. Πράγματι, το καθεστώς αυτό, αφήνοντας την Κύπρο κατ' ουσίαν ανυπεράσπιστα στους Τούρκους εισβολείς και επιχειρώντας να αντιδράσει μόνο με μία κατά γενική ομολογία αποτυχημένη γενική επιστράτευση (που θα έπρεπε να είναι κλιμακωτή), εμφανίσθηκε

ανήμπορο να αρθεί στο ύψος των περιστάσεων και αναγκάσθηκε να αποσυρθεί, ανοίγοντας έτσι την οδό για την αποκατάσταση της Δημοκρατίας στην Ελλάδα, με πρώτο βήμα, τα χαράματα της 24^{ης} Ιουλίου 1974, τον σχηματισμό Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή.

Είχε προηγηθεί, το βράδυ της 20^{ης} Ιουλίου 1974, ενόσω δηλ. ακόμη διαρκούσε η εισβολή, η απόφαση 353 του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ για άμεση κατάπαυση των εχθροπραξιών, άμεση παύση της στρατιωτικής επέμβασης στην Κύπρο και έναρξη διαπραγματεύσεων μεταξύ των αντιμαχομένων μερών. Ωστόσο, οι Τούρκοι κατά τις επόμενες ημέρες παραβίασαν συστηματικά την εκεχειρία, καταλαμβάνοντας κατά την πρώτη αυτή φάση της εισβολής («Αττίλας Ι») συνολικά περί το 5% της νήσου.

Εν τω μεταξύ, δυνάμει της προαναφερθείσας απόφασης του Συμβουλίου Ασφαλείας, είχε συγκληθεί και συνέλθει στις 25 Ιουλίου 1974 διάσκεψη στη Γενεύη, με συμμετοχή των Υπουργών Εξωτερικών των τριών Εγγυητριών Δυνάμεων για την Κύπρο, ήτοι του Ην. Βασιλείου (Τζαίμς Κάλλαχαν), της Ελλάδας (Γεώργιος Μαύρος) και της Τουρκίας (Τουράν Γκιουνές), προς ειρηνική διευθέτηση του ζητήματος, ενώ αργότερα συμμετέσχαν επίσης, ως εκπρόσωποι των δύο κυπριακών κοινοτήτων, ο Ελληνοκύπριος ηγέτης Γλαύκος Κληρίδης, που είχε ήδη αντικαταστήσει ως Προεδρεύων της Κύπρου τον Νίκο Σαμψών, και ο Τουρκοκύπριος ηγέτης Ραούφ Ντενκτάς.

Οι Τούρκοι κατά τη Διάσκεψη εμφανίσθηκαν εξ αρχής αδιάλλακτοι, αρνούμενοι να αποσύρουν τα στρατεύματά τους, έστω και αν με την ορκωμοσία του Γλαύκου Κληρίδη, νόμιμου αναπληρωτή του Μακαρίου, ως Προεδρεύοντος της Κυπριακής Δημοκρατίας, είχε ήδη πλέον αποκατασταθεί και τυπικά η νομιμότητα στην Κύπρο. Ειδικότερα, οι Τούρκοι, με δύο σχέδια που υπέβαλαν στη Διάσκεψη, επέμειναν να τους δοθεί το 34% του εδάφους της Κύπρου είτε με τη μορφή διχοτόμησης της νήσου σε βόρειο και νότιο τμήμα, υπό το κάλυμμα μιας «ομοσπονδίας», είτε και με τη μορφή δημιουργίας έξι τουρκοκυπριακών καντονίων.

Η δεύτερη φάση της τουρκικής εισβολής

Το βράδυ της 13^{ης} Αυγούστου 1974, ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών εκάλεσε τον Έλληνα και τον Ελληνοκύπριο εκπρόσωπο να αποφασίσουν άμεσα, υπό μορφή τελεσιγράφου, εάν συναινούν με τις προτάσεις περί καντονοποίησης της Κύπρου. Όταν, δε, εκείνοι ζήτησαν σύντομη πίστωση χρόνου για να διαβουλευθούν με τις κυβερνήσεις τους, η Τουρκία προχώρησε, λίγες ώρες μετά, δηλ. τα ξημερώματα της 14^{ης} Αυγούστου, σε κατάληψη και νέων εδαφών στην Κύπρο. Απέσπασε έτσι συνολικά με αυτή τη στρατιωτική ενέργεια, που ονομάσθηκε «Αττίλας II» και διήρκεσε έως τις 17 Αυγούστου, περίπου το 37% της Μεγαλονήσου, διαμορφώνοντας το σημερινό γεωγραφικό πλαίσιο της κατεχόμενης Κύπρου.

Μάλιστα, η κατάληψη αυτή έγινε με εξαιρετικά βίαιο τρόπο, δηλ. με θανατώσεις, βιασμούς, ληστείες, λεηλασίες, εκτοπισμούς και βασανιστήρια, που είχαν ως αποτέλεσμα να ξεριζωθούν από τις εστίες τους περί τις 192.000 Ελληνοκύπριοι, να σκοτωθούν περί τις 2.000 και να αγνοούνται έως σήμερα άλλοι τουλάχιστον 1.500. Και όλα αυτά, παρά τις αλλεπάλληλες, επτά συνολικά, αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, που εκδόθηκαν μεταξύ 14^{ης} και 16^{ης} Αυγούστου 1974, προκειμένου να σταματήσουν οι Τούρκοι τη νέα επιθετική ενέργεια και να αποσύρουν τα στρατεύματά τους από την Κύπρο. Εξάλλου, ούτε και η Ελλάδα μπόρεσε τότε, κατά τη δεύτερη φάση του «Αττίλα», να αντιδράσει στην τουρκική επιθετικότητα, κυρίως διότι είχε ήδη δημιουργηθεί στην Κερύνεια ένα ισχυρό τουρκικό προγεφύρωμα, το οποίο δεν ήταν πλέον εφικτό να εξουδετερωθεί, λόγω και της τουρκικής υπεροπλίας (ιδίως: 550 αεροπλάνα, έτοιμα να αντιμετωπίσουν οποιαδήποτε ελληνική αντίδραση από ξηρά, θάλασσα και αέρα).

Η τραγική αυτή περίοδος κλείνει με την επιστροφή του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου στην Κύπρο στις 6 Δεκεμβρίου 1974 και την εκ μέρους του ανάληψη των προεδρικών καθηκόντων από τον έως τότε Προεδρεύοντα Γλαύκο Κληρίδη.

II. Αστοχίες, ολιγωρίες και στρατηγικά σφάλματα

Όπως σημειώθηκε και στην αρχή αυτού του σημειώματος, η κυπριακή τραγωδία του 1974 οφείλεται εν τέλει σε σωρεία μοιραίων στρατηγικών σφαλμάτων, τα οποία θα άξιζε, ως case study, να μελετώνται από τους στρατηγικούς αναλυτές και, θα προσθέταμε εδώ, να διδάσκονται και στις στρατιωτικές σχολές ως παράδειγμα προς αποφυγήν.

Τα σφάλματα αυτά θα μπορούσαν να κατανεμηθούν σε τρεις κατηγορίες: Αυτά που αφορούν (α) το γενικότερο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής, (β) την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση στο εσωτερικό της Ελλάδας κατά το 1974 και (γ) τις σοβαρές παραλείψεις και αστοχίες που παρατηρήθηκαν σε επιχειρησιακό επίπεδο λόγω της πρόδηλης ανεπάρκειας των τότε επικεφαλής του στρατιωτικού καθεστώτος.

Σφάλματα σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής. Η διεθνής απομόνωση

(α). Ως προς το πλαίσιο της εξωτερικής της πολιτικής, η Ελλάδα ήταν λόγω του σκληρού δικτατορικού καθεστώτος Ιωαννίδη εν τω μέσω μιας δημοκρατικής και ελεύθερης Ευρώπης ασφυκτικά απομονωμένη, χωρίς ισχυρά ερείσματα και στενές σχέσεις με άλλες χώρες. Μοναδική στήριξη είχε το καθεστώς Ιωαννίδη από τις Ην. Πολιτείες, που επεδίωκαν κατά πάγια πολιτική να υπάρξει ειρήνη στη νοτιοανατολική πτέρυγα της ατλαντικής συμμαχίας στη Μεσόγειο, ώστε το NATO, μέσα στη δίνη του τότε Ψυχρού Πολέμου, να λειτουργεί αποτρεπτικά απέναντι στην τότε Σοβιετική Ένωση (containment). Στο πλαίσιο αυτό, οι Ην. Πολιτείες επεδίωκαν να κρατούν μια ισορροπία στις σχέσεις τους με Ελλάδα και Τουρκία και να παροτρύνουν τις δύο χώρες να επιλύουν τα όποια μεταξύ τους προβλήματα, συμπεριλαμβανομένου του Κυπριακού, με διμερείς συνομιλίες, άρα χωρίς προσφυγή σε διεθνείς οργανισμούς, όπως ο ΟΗΕ.

Ο ρόλος του Κίσσιγκερ

Ωστόσο, ειδικά κατά την περίοδο κατά την οποία εκτυλίχθηκαν τα τραγικά γεγονότα Ιουλίου και Αυγούστου 1974, ο τότε Αμερικανός

νός Υπουργός Εξωτερικών Χένρυ Κίσσινγκερ ή Κίσσιντζερ, διαθέτοντας την πλήρη σχεδόν εξουσία στη διαχείριση θεμάτων εξωτερικής πολιτικής λόγω της αποδυνάμωσης του τότε Αμερικανού Προέδρου Ρίτσαρντ Νίξον εξ αιτίας του σκανδάλου Ουώτεργκαϊτ, απέκλινε από την πολιτική των ισορροπιών και υιοθέτησε μια διαφορετική πολιτική. Συγκεκριμένα, ακολουθώντας τη σχολή σκέψης της Realpolitik, άρα μιας πραγματιστικής πολιτικής χωρίς συναισθηματισμούς και νεφελώδεις αρχές, και πιστεύοντας ότι τα σοβαρά προβλήματα εξωτερικής πολιτικής καλό είναι να επιλύονται ακόμη και με τη βία όταν απουσιάζουν άλλες ουσιαστικές εναλλακτικές επιλογές, έκρινε ότι στη συγκεκριμένη συγκυρία της Κύπρου θα έπρεπε να αφήσει τον Τούρκο πρωθυπουργό Ετσεβίτ να δράσει σχεδόν ανεξέλεγκτος στην κατάληψη μέρους της Κύπρου και χωρίς να του προβληθούν εμπόδια διπλωματικής ή άλλης μορφής.

Η «ευμενής ουδετερότητα» των ΗΠΑ έναντι της Τουρκίας

Αλλωστε, υπήρχαν τρεις περαιτέρω λόγοι, για τους οποίους οι Ην. Πολιτείες δέωρησαν χρήσιμο να μην εμποδίσουν την Τουρκία να εκμεταλλευθεί το πραξικόπημα εις βάρος του Προέδρου Μακαρίου και να εισβάλει στην Κύπρο:

Πρώτον, η Τουρκία ήταν (και συνεχίζει να είναι) για τις Ην. Πολιτείες και το NATO σημαντικότερος σύμμαχος σε σχέση με την Ελλάδα και τούτο λόγω της γεωπολιτικής της θέσης και των εγκατεστημένων στο έδαφός της αμερικανικών βάσεων· ειδικότερα, η θέση της Τουρκίας στο μαλακό υπογάστριο της Ρωσίας λειτουργούσε (και λειτουργεί εν μέρει ακόμη) ως ανάχωμα στην ενδεχόμενη κάθοδο των Ρώσων προς τη Μεσόγειο και προς τα πετρέλαια της Μέσης Ανατολής.

Δεύτερον, η ενέργεια της νατοϊκής Τουρκίας να καταλάβει μέρος της Μεγαλονήσου θα διασφάλιζε ότι το μέρος αυτό θα υπαγόταν υπό τον έμμεσο έλεγχο του NATO και ότι, ως προς την υπόλοιπη Κύπρο, θα ετίθεντο επιτέλους κάποιοι περιορισμοί στις φυγόκεντρες τάσεις που εκδηλώνονταν προ πολλού από τον Πρόεδρο Μακάριο υπέρ μιας ουδέτερης εξωτερικής πολιτικής στο πλευρό του Κινήματος των Αδεσμεύτων και του φιλοκομμουνιστικού κυπριακού ΑΚΕΛ.

Και τρίτον, η υπεροπλία της Τουρκίας στο μέτωπο της Κύπρου φαινόταν αδιαμφισβήτητη και δημιουργούσε την εύλογη εντύπωση ότι στην πολεμική σύρραξη που θα γινόταν στην Κύπρο η Τουρκία θα εξερχόταν νικήτρια, οπότε οι Ην. Πολιτείες προφανώς είχαν συμφέρον να πάνε με τον νικητή, αρκεί βέβαια να μην έφθανε η κατάσταση σε πολεμική σύρραξη των δύο χωρών, Ελλάδας και Τουρκίας, γεγονός που μοιραία θα δημιουργούσε σοβαρή βλάβη στην Ατλαντική Συμμαχία. Το ότι η Τουρκία υπερείχε τότε στρατιωτικά έναντι της Ελλάδας δεν ήταν τόσο θέμα μεγέθους πολεμικών δυνάμεων εκατέρωθεν, όσο κυρίως θέμα πολεμικού μετώπου στην Κύπρο: Λόγω της άμεσης γειτνίασης της Κύπρου με τα τουρκικά μικρασιατικά παράλια, η Τουρκία μπορούσε να αποστείλει προς την απέναντι κυπριακή ακτή χιλιάδες στρατιώτες, πλοία και αεροπλάνα, και τούτο σε αντίθεση με την Ελλάδα, η οποία λόγω απόστασης δεν μπορούσε να διεξαγάγει πολεμικές επιχειρήσεις με ανάλογες στρατιωτικές δυνάμεις (π.χ. τα αεροπλάνα της ήταν σε θέση να επιχειρήσουν στην Κύπρο για λίγα μόνο λεπτά και στη συνέχεια, εξ αιτίας έλλειψης καυσίμων, δεν θα μπορούσαν πλέον να επιστρέψουν στη βάση τους). Ο νικητής, λοιπόν, μιας σύγκρουσης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας στην Κύπρο ήταν εύκολο να προβλεφθεί και αυτό προφανώς το γνώριζαν οι Ην. Πολιτείες.

Λανθασμένες στρατηγικές εκτιμήσεις του δικτάτορα Ιωαννίδη

Επομένως, η δικτατορική κυβέρνηση των Αθηνών δεν στάθμισε σωστά τα συμφέροντα των δυτικών δυνάμεων, τις συνέπειες του πολέμου του 1973 που ανάγκαζε τις ΗΠΑ να κάνει την Κύπρο *stepping stone* στη Μέση Ανατολή, καθώς και την τουρκική απειλή (*intentions and capabilities*). Άρα η στρατηγική της δεν ήταν σε αρμονία με το εξωτερικό περιβάλλον και τις γεωπολιτικές πραγματικότητες της εποχής, πράγμα που εξηγεί την αποτυχία της.

Πέραν τούτου, και σε καθαρά προσωπικό επίπεδο, ο δικτάτωρ Ιωαννίδης, όπως τουλάχιστον συνάγεται από εξομολογήσεις του προς τον ιατρό του Ανδρέα Σταδόπουλο, συγγραφέα σχετικού δίτομου δυσέυρετου βιβλίου υπό τον τίτλο: «Στρατηγός Δημήτριος Α. Ιωαννίδης (1923-2010). Η αυθεντική μαρτυρία με στοιχεία από το αρχείο του» (2012, ιδίως τ. Α', σελ. 196-187), υπέπεσε στην πλάνη

να θεωρήσει, ότι το πραξικόπημα στην Κύπρο θα ήταν ευπρόσδεκτο από τους Αμερικανούς, διότι έτσι τάχα θα εκδιωκόταν ο «αντιαμερικανός» Μακάριος και η Κύπρος, έπειτα από Ένωση με τη νατοϊκή Ελλάδα, θα γινόταν, και αυτή μέλος του ΝΑΤΟ. Επιπλέον ο Ιωαννίδης είχε τη γνώμη, και τη δήλωνε *urbi et orbi*, ότι οι Ην. Πολιτείες θα απέτρεπαν μέσω του 6^{ου} Στόλου τυχόν εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο, όπως είχαν πράξει το 1964 και το 1967, όταν και πάλι είχε υπάρξει κίνδυνος ανάφλεξης ενός ελληνοτουρκικού πολέμου.

Στην πραγματικότητα, όπως προκύπτει από μία σημαντική ομιλία του Κίσσινγκερ προς κορυφαίους συνεργάτες του στο αμερικανικό Υπουργείο Εξωτερικών στις 5 Αυγούστου 1974 (βλ. το κείμενο της ομιλίας στον τρίτο τόμο του έργου των *Κώστα Βενιζέλου* και *Μιχ. Ιγνατίου*: Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ, 2002, σελ. 64 επ.), ο τότε πανίσχυρος Αμερικανός Υπουργός δήλωνε ότι η Κυβέρνηση των ΗΠΑ έπρεπε να ταχθεί εναντίον της Ένωσης, ότι δεν θεωρούσε τον Πρόεδρο Μακάριο «ιδιαίτερα αντιαμερικανό» και ότι «εάν εξαρτιόταν από τις προτιμήσεις μας, δεν θα είχε γίνει πραξικόπημα εκεί και θα μπορούσαμε να συνυπάρξουμε πολύ καλά μαζί του», καθώς και ότι δεν μπορούσε να επαναληφθεί μετά την ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου η αμερικανική παρέμβαση μέσω του 6^{ου} Στόλου, όπως είχε συμβεί το 1964 και το 1967 και άρα «κανείς δεν μπορούσε να σταματήσει την τουρκική επέμβαση», καθώς το 1974 «δεν υπήρχε κυβέρνηση στην Κύπρο που να αναγνωρίζεται από οποιονδήποτε [...] και στην Ελλάδα υπήρχε μια κυβέρνηση που ήταν διεθνώς απόβλητη, που κανένας δεν την υποστήριζε», σε αντίθεση με την αντίστοιχη κατάσταση το 1964 και το 1967, οπότε η Ελλάδα είχε δημοκρατική διακυβέρνηση ή τουλάχιστον, το 1967, την επίφαση της Βασιλευομένης Δημοκρατίας.

Όλα αυτά τα δεδομένα σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής θα έπρεπε, λοιπόν, να τα είχαν λάβει υπ' όψη τους ο δικτάτωρ Ιωαννίδης και το επιτελείο του. Αντιθέτως, από τα διαθέσιμα στοιχεία προκύπτει, ότι τέτοια στάθμιση δεδομένων δεν έγινε, ούτε και ανάλυση οφέλους προς κόστος και ρίσκο για ένα τέτοιας ολκής εγχείρημα. Γενικότερα, δεν υπήρξε συνοχή στην ελληνική στρατηγική, καθώς οι στόχοι της ήταν ανεπεξέργαστοι, θολοί και ιδεοληπτικοί, με εμμονικό αντικείμενο την ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου,

την εγκατάσταση δικτατορικού καθεστώτος στην Κύπρο και «Ενωση» Κύπρου με Ελλάδα. Επίσης, δεν υπήρχαν και τα μέσα για ένα τέτοιο εγχείρημα: Οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις ήταν όχι μόνο διαλυμένες λόγω της αντιπαράθεσης μεταξύ «παπαδοπουλικών» και «ιωαννιδικών» αξιωματικών, αλλά και προσανατολισμένες στην εσωτερική ασφάλεια του καθεστώτος από τυχόν λαϊκές αντιδράσεις και όχι στην εξωτερική ασφάλεια, ενώ και η διπλωματία ήταν κατ' ουσίαν ανύπαρκτη, με Υπουργό Εξωτερικών έναν χημικό, τον Κωνστ. Κυπραίο, που ήταν τότε ταυτόχρονα και Υπουργός Βιομηχανίας. Συνεπώς, η Ελλάδα δεν είχε αξιόμαχες Ένοπλες Δυνάμεις ούτε συμμάχους, ούτε, όπως αναφέρεται κατωτέρω, την οικονομική δυνατότητα, να αντιπαρατεθεί. Άρα πλήρης αναντιστοιχία μέσων σκληρής ισχύος με στόχους και κατά συνέπεια παντελής έλλειψη υψηλής στρατηγικής.

Εσφαλμένη αξιολόγηση του ρόλου των Ενόπλων Δυνάμεων και του NATO

Εξάλλου, ο καταμερισμός των ρόλων και των στόχων στην Ατλαντική Συμμαχία δημιουργούσε σε τυχόν αντιπαράθεση με την Τουρκία πρόσθετα προβλήματα, τα οποία επίσης δεν έλαβαν υπ' όψη τους οι τότε ηγήτορες του δικτατορικού καθεστώτος και ιδίως ο Ιωαννίδης. Συγκεκριμένα:

Πριν από το 1974, η ελληνική στρατηγική εθνικής ασφάλειας είχε επικεντρωθεί στην αντιμετώπιση του «από βορρά κινδύνου» και ταυτόχρονα στην εμπέδωση της εσωτερικής τάξης και ασφάλειας, κυρίως δηλ. για να αποτραπεί η επικράτηση ενός κομμουνιστικού καθεστώτος (εμφανές εδώ το αποτύπωμα από το τότε εμφυλιοπολεμικό κλίμα). Για την πραγμάτωση αυτών των στόχων, η χώρα εναπέθεσε την ασφάλειά της στην Ατλαντική Συμμαχία. Το μέγεθος όμως της νατοϊκής εμπλοκής στον ελληνικό στρατηγικό σχεδιασμό αποστέρησε τελικά από την Ελλάδα κάθε αυτόνομη στρατηγική πρωτοβουλία. Σε περίπτωση επιθετικής ενέργειας από χώρα του τότε Συμφώνου της Βαρσοβίας, οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις, σύμφωνα με την κατανομή ρόλων που διαμορφώθηκε, αναμένονταν απλώς να καθυστερήσουν τον αντίπαλο. Τον κύριο ρόλο θα διαδραμάτιζαν οι Ην. Πολιτείες και το NATO, που σε περίπτωση τέτοιας

επίδσης θα προχωρούσαν σε επέμβαση, παρέχοντας στην Ελλάδα απλώς ενισχύσεις. Συνεπώς, σύμφωνα με τους συμμαχικούς σχεδιασμούς, ο ρόλος της Ελλάδας περιοριζόταν μόνο στο να αποτελεί έναν πυροδοτικό μηχανισμό, η ενεργοποίηση του οποίου θα έδεσε σε λειτουργία την πανίσχυρη νατοϊκή στρατιωτική μηχανή. Και αντιθέτως, η Ελλάδα δεν ήταν ικανή να αμυνθεί από μόνη της σε περίπτωση επίδσης. Αυτό αποδείχθηκε με τραγικό τρόπο το καλοκαίρι του 1974.

Η στρατιωτική επίπτωση αυτής της κατανομής ρόλων και της συνακόλουθης δομής δυνάμεων (δηλ. έλλειψη ισχυρής αεροπορίας και ναυτικού, επικέντρωση στα χερσαία θόρεια σύνορα) ήταν ότι η Ελλάδα δεν θα μπορούσε να αμυνθεί αυτοδύναμα σε περίπτωση τουρκικής επίδσης. Αυτό καταδείχθηκε ξεκάθαρα το καλοκαίρι του 1974 με την τουρκική εισβολή στην Κύπρο.

Ο αντίκτυπος της εισβολής στη στρατηγική Τουρκίας και Ελλάδας

Η Τουρκία με την εισβολή της στην Κύπρο απέκτησε έκτοτε στρατηγική παρουσία στην Ανατολική Μεσόγειο και, εκμεταλλευόμενη την εμφανή ελληνική αδυναμία, άρχισε να δρομολογεί την αλλαγή του status quo στο Αιγαίο, βασιζόμενη στη διαπίστωση, ότι αφού η Ελλάδα δεν πήγε σε πόλεμο για το μείζον (Κύπρος), δεν θα πάει και για το έλασσον (βραχονησίδες, χωρικά ύδατα, υφαλοκρηπίδα, ΑΟΖ).

Εξάλλου, ως προς την Ελλάδα, το στρατηγικό σοκ της κυπριακής τραγωδίας έκανε τους ηγέτες της, μετά την κατάρρευση του στρατιωτικού καθεστώτος, να αναθεωρήσουν εκ βάθρων τη μέχρι τότε στρατηγική τους. Η Ατλαντική Συμμαχία αποδείχθηκε ότι δεν μπορούσε να προσφέρει ούτε ασφάλεια ούτε προστασία έναντι της Τουρκίας. Έτσι ξαφνικά κάτω από την πίεση της κυπριακής κρίσης οι κυβερνώντες τη χώρα συνειδητοποίησαν ότι η Ελλάδα ήταν ταυτόχρονα ανασφαλής και εξαρτημένη.

Η συνειδητοποίηση αυτή του μεγέθους της τουρκικής απειλής, σε συνδυασμό με την τραυματική εμπειρία της Κύπρου, οδήγησαν έτσι την πολιτική ηγεσία στην Αθήνα σε αναζήτηση νέων στρατηγικών οι οποίες θα ενίσχυαν τη στρατηγική αυτονομία της χώρας και

θα μείωναν την εξάρτηση από τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ. Επομένως, η τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974 ήταν η αιτία που έκανε την Ελλάδα να αναθεωρήσει την μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο στρατηγική της.

Σφάλματα σε επίπεδο εσωτερικής πολιτικής. Τα προβλήματα από την οικονομική καχεξία

(6). Όμως και όσον αφορά το εσωτερικό πεδίο της Ελλάδας, το ριποκίνδυνο εγχείρημα του πραξικοπήματος κατά του Μακαρίου ήταν παντελώς άστοχο. Πράγματι, τον Οκτώβριο του 1973 είχε διεξαχθεί ο πόλεμος του Γιομ Κιπούρ (Εορτή της Σκηνοπηγίας) μεταξύ Ισραήλ από τη μία πλευρά και Αιγύπτου και Συρίας από την άλλη. Ο πόλεμος αυτός κατέληξε, ως γνωστόν, σε ήττα των αραβικών αυτών χωρών, γι' αυτό και υπό μορφή αντιποίνων οι πετρελαιοπαραγωγικές αραβικές χώρες επέβαλαν στις δυτικές χώρες εμπάργκο στην τιμή του πετρελαίου, με αποτέλεσμα αυτή να υπετριπλασιασθεί. Οι περισσότερες από τις χώρες της Δύσης, μεταξύ αυτών ασφαλώς και η Ελλάδα, υπέστησαν τότε ισχυρό πλήγμα στην οικονομία τους, με αύξηση της τιμής των αγαθών, έντονη ανεργία και καθήλωση της ανάπτυξης, πράγμα το οποίο προκάλεσε ευλόγως τη δυσαρέσκεια των πολιτών. Ειδικά στην Ελλάδα, η δυσαρέσκεια αυτή ενισχύθηκε και από κρούσματα διαφθοράς και ρουσφετολογίας που ήλθαν στην επιφάνεια κατά την περίοδο του καθεστώτος Ιωαννίδη. Γίνεται έτσι αντιληπτό ότι λόγω αυτής της δυσαρέσκειας η διεξαγωγή ενός μεγάλης κλίμακας πολέμου με την Τουρκία θα συναντούσε την απροθυμία και την έλλειψη υποστήριξης του κόσμου, πολύ περισσότερο μάλιστα και λόγω της αποτυχημένης γενικής επιστράτευσης, με την οποία κατέστη φανερή η ανικανότητα του στρατιωτικού καθεστώτος να αντεπεξέρχεται στις ιδιαίτερες απαιτήσεις μιας πολεμικής ενέργειας τέτοιας κλίμακας.

Με την έλλειψη λαϊκής υποστήριξης και χωρίς επιπλέον την ύπαρξη μιας αναμφισβήτητης στρατιωτικής ισχύος εκ μέρους της τότε Ελλάδας δεν μπορούσε εξάλλου να είναι αξιόπιστη η απειλή πολέμου που εκτόξευσε ο Ιωαννίδης κατά τη συνάντησή του με τον Αμερικανό αξιωματούχο Σίσκο τις παραμονές της τουρκικής εισβολής, πολύ περισσότερο μάλιστα καθώς μετά το πραξικόπημα στην

Κύπρο (επέμβαση στα εσωτερικά τρίτης χώρας) και την ομιλία-καταπέλτη του Μακαρίου στον ΟΗΕ είχε χαθεί εντελώς η εξωτερική νομιμοποίηση του καθεστώτος.

Η έλλειψη οικονομικής δυνατότητας για διεξαγωγή πολέμου

Πέραν τούτου, και από μία άλλη πλευρά η εσωτερική κατάσταση στην Ελλάδα λειτουργούσε αποτρεπτικά για τη διεξαγωγή πολέμου με την Τουρκία. Συγκεκριμένα, η οικονομική κατάσταση της χώρας ήταν τότε, όπως σημειώθηκε ήδη, εξαιρετικά δυσμενής, με συνθήκες γενικής καχεξίας. Όμως, ένας πόλεμος προϋποθέτει, εκτός από ισχυρές συμμαχίες, και ανθηρά οικονομικά, ώστε να διασφαλίζεται ο συνεχής και πλήρης ανεφοδιασμός των πολεμικών δυνάμεων στο μέτωπο με όπλα, καύσιμα, ικανοποιητική διατροφή των ανδρών κ.λπ. Για τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις σε περίπτωση πολέμου το πρόβλημα του ανεφοδιασμού φαινόταν ανεπίλυτο. Συνεπώς, διερωνάται κανείς εάν όλα αυτά είχαν ληφθεί υπ' όψη από τον δικτάτορα Ιωαννίδη και τους επιτελείς του, προτού προβούν στην ενέργειά τους προς ανατροπή του Μακαρίου.

Σφάλματα σε επιχειρησιακό επίπεδο, ιδίως από την πλευρά του Ιωαννίδη

(γ). Υπάρχει τέλος στη σειρά των μοιραίων σφαλμάτων που οδήγησαν στην κυπριακή τραγωδία και μία ακόμη παράμετρος: η απαράδεκτη ανεπάρκεια των ηγητόρων του πραξικοπήματος της Κύπρου σε καθαρά επιχειρησιακό επίπεδο. Ιδίως ο τότε αόρατος δικτάτωρ Δημ. Ιωαννίδης, όπως προκύπτει από τις προαναφερθείσες εξομολογήσεις του προς τον προσωπικό του ιατρό Ανδρ. Σταθόπουλο (όπ.π., τ. Β', σελ. 97 και 77), εμφορείτο από υπέρμετρο εθνικισμό αλλά και άσβεστο μίσος κατά του Μακαρίου, σε βαθμό ώστε, όπως προαναφέρθηκε, η ανατροπή του Μακαρίου και η συνακόλουθη Ενωση της Κύπρου με την Ελλάδα, με ταυτόχρονη εγκαθίδρυση στην Κύπρο στρατιωτικής δικτατορίας όμοιας με της Ελλάδας, να του έχουν γίνει έμμονες ιδέες. Υπό το κράτος αυτής της νοοτροπίας θεωρούσε επίσης ότι η Ελλάδα, σε έναν πόλεμο με την Τουρκία θα έβγαινε άνετα νικήτρια.

Η κατάσταση πολεμικής δυσλειτουργίας των Ενόπλων Δυνάμεων στην Κύπρο

Προφανώς, η υπερβολική αυτή αυτοπεποίθηση του συσκοτίζε την πραγματικότητα κι έτσι δεν μπορούσε να αντιληφθεί κάτι επίσης σημαντικό: Οτι με το πραξικόπημα στην Κύπρο και την απομάκρυνση του αρχηγού της Εθν. Φρουράς Στρατηγού Ντενίση, ο οποίος ήταν αντίθετος με το πραξικόπημα, οι εκεί ελληνικές ένοπλες δυνάμεις είχαν καταστεί ουσιαστικά ακέφαλες (καθήκοντα Διοικητή ανέλαβε επείγοντως ο ταξίαρχος Μιχ. Γεωργίτσας), αλλά και επιχειρησιακά αναποτελεσματικές, καθώς μετά το πραξικόπημα είχαν μετακινηθεί σε θέσεις στις οποίες μπορούσαν μόνο να κυνηγήσουν τους «μακαριακούς» και όχι να αποκρούσουν μια τουρκική αποδοτική ενέργεια. Εξάλλου, δεν υπήρχε πλέον στην Κύπρο η περίφημη Μεραρχία που είχε σταλεί από την Ελλάδα επί κυβέρνησης Γεωργίου Παπανδρέου (1964) και είχε αποσυρθεί εσπευσμένα το 1967 από την τότε δικτατορική κυβέρνηση. Η ελληνική μεραρχία συμβόλιζε τη δέσμευση της ελληνικής πλευράς να κλιμακώσει (αφού θα εμπλέκονταν ελληνικά στρατεύματα) τη σύρραξη και άρα ενίσχυε την αβεβαιότητα και το κόστος της εισβολής. Με αλλά λόγια η μεραρχία θα λειτουργούσε αποτρεπτικά.

Η Κύπρος ανοχύρωτη απέναντι στην τουρκική εισβολή

Η έλλειψη επαφής του Ιωαννίδη με την πραγματικότητα και ιδίως η εμμονική πεποίθησή του ότι η Ελλάδα θα κέρδιζε οπωσδήποτε έναν πόλεμο με την Τουρκία, τον οδήγησαν στο κρισιμότερο σφάλμα του: Να αφήσει δηλ. την Κύπρο ανοχύρωτη και χωρίς να ενεργοποιήσει εγκαίρως την άμυνά της (σχέδιο «Αφροδίτη») κατά ενδεχόμενης τουρκικής εισβολής και τούτο παρά τις συνεχείς πληροφορίες που έφθαναν από παντού ότι επίκειται τουρκική απόβαση. Όμως, στο αποτέλεσμα αυτό σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και η ευπιστία του Ιωαννίδη να θεωρήσει ότι είχε το «πράσινο φως» από του Αμερικανούς για να προχωρήσει σε ανατροπή του Μακαρίου. Φαίνεται, δηλ., όπως υποστηρίζει και ο Αλ. Παπαχελάς στο βιβλίο του «Ένα σκοτεινό Δωμάτιο. 1967-1974» (2021, ιδίως σελ. 271), ότι ναι μεν δεν υπήρξαν διαβεβαιώσεις των Αμερικανών πως θα απέ-

τρεπαν μια τουρκική εισβολή, όπως αντίθετα είχαν πράξει το 1964 και το 1967, αλλά, παρά ταύτα, την εποχή κατά την οποία κλιμακωνόταν η κρίση στην Κύπρο το 1974, «ο Ιωαννίδης είχε μιλήσει ανοιχτά στη CIA για το πραξικόπημα χωρίς να πάρει σαφή επίσημη απάντηση. Στο μυαλό του [όμως] το ‘‘πράσινο φως’’ ήταν πολύ καθαρό».

Ως προς το πόσο πολύ η Κύπρος αφέθηκε ανοχύρωτη εξ αιτίας αυτών των πεπλανημένων εντυπώσεων και εμμονών του Ιωαννίδη, αξιοσημείωτο είναι μεταξύ άλλων και το γεγονός, πως ενώ η τουρκική απόβαση ξεκίνησε στις 5:15 το πρωί της 20^{ης} Ιουλίου, οι επικεφαλής των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων με πρώτο τον Στρατηγό Μπονόμο έδωσαν εντολή για άμυνα κατά του εχθρού μόλις στις 8:40 π.μ., δηλ. 3,5 ώρες μετά την έναρξη της εισβολής! Όχι, δε, μόνον αυτό, αλλά στις απεγνωσμένες εκκλήσεις των αξιωματικών στην Κύπρο για οδηγίες προς αντιμετώπιση της εισβολής, οι επικεφαλής στην Αθήνα, όπως προκύπτει από την κατάθεση του τότε Διοικητή της Εθν. Φρουράς Κύπρου ταξίαρχου Μιχ. Γεωργίτη (βλ. Επιτροπή Φάκελος Κύπρου, Πρακτικά Γ' τόμου, 22.7.1987, σελ. 35), τους συνιστούσαν «αυτοσυγκράτηση»!

Ευάλωτα και τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου

Παρόμοια ο Ιωαννίδης δεν φρόντισε να υπάρξει αμυντική προετοιμασία και στα ελληνοτουρκικά σύνορα, ιδίως δε στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου που ήταν εκείνη την εποχή αποστρατικοποιημένα και θα μπορούσαν οι Τούρκοι να τα καταλάβουν αμαχητί...

Παραγνώριση της σοβαρής πιθανότητας για τουρκική εισβολή

Περαιτέρω, ο Ιωαννίδης δεν έλαβε καθόλου υπ' όψη του το ενδεχόμενο να εκμεταλλευθεί η Τουρκία την ευκαιρία που διαμορφώθηκε από το πραξικόπημα και να εισβάλει στο νησί με το πρόσχημα ότι είναι μία από τις τρεις Εγγυήτριες Δυνάμεις που θα μπορούσαν να επιβάλλουν την αποκατάσταση της συνταγματικής νομιμότητας στην Κύπρο. Ενώ, δηλ., η δικτατορική κυβέρνηση ξεκίνησε με δική της πρωτοβουλία την κρίση με το πραξικόπημα κατά του Προέδρου Μακαρίου, δεν προέβη ούτε σε μια στοιχειώδη στρατιωτική και διπλωματική προετοιμασία προς αντιμετώπιση των πιθανών επιπτώ-

σεων αυτού του εγχειρήματος. Γι' αυτό άλλωστε και τελικά παρέδωσε το νησί στους Τούρκους, ώστε να αποφύγει τον διαφαινόμενο καταστροφικό για την Ελλάδα πόλεμο με την Τουρκία.

Επιπλέον, όταν προετοιμαζόταν ακόμη η τουρκική εισβολή, ο Ιωαννίδης -άλλο τραγικό λάθος αυτό- θεώρησε ότι οι κινήσεις των τουρκικών δυνάμεων είχαν απλώς τον χαρακτήρα στρατιωτικής άσκησης, παρασυρόμενος και εδώ από τις εντυπώσεις που του είχαν εντέχνως καλλιεργηθεί από στελέχη της CIA ότι οι Τούρκοι δεν θα εισβάλουν, διότι τάχα θα τους συγκρατούσαν οι Αμερικανοί με τον 6^ο στόλο τους. Μόνον όταν ξεκίνησε η τουρκική εισβολή το πρωί της 20^{ης} Ιουλίου κατάλαβε ο Ιωαννίδης τα μοιραία λάθη του, ξεσπώντας στον Αμερικανό Αναπλ. Υπουργό Τζόζεφ Σίσκο με την οργισμένη κραυγή «Μας εξαπατήσατε».

Αλλά τότε ήταν πλέον αργά...

Επτά βασικές επισημάνσεις που συνδέουν το 1974 με το 2024.

Έχοντας τη χρονική απόσταση της πεντηκονταετίας μπορούμε να παραθέσουμε ορισμένες καταληκτικές σκέψεις, συνδέοντας το 1974 με το σήμερα.

Πρώτον, τα συμφέροντα της Τουρκίας στην Κύπρο ήταν και είναι στρατηγικά και αφορούν τον γεωπολιτικό έλεγχο της Ανατολικής Μεσογείου που παγίως επιδιώκει η Άγκυρα. Συνεπώς η Τουρκία θα ενδιαφερόταν για την Κύπρο ακόμη και αν δεν υπήρχε ούτε ένας Τουρκοκύπριος εκεί.

Δεύτερον, η Τουρκία στα πλαίσια αναζήτησης λύσεων δεν πρόκειται να απεμπολήσει τα πλεονεκτήματα που απεκόμισε με την εισβολή το 1974 και δεν πρόκειται να αποσύρει τα στρατεύματα της από το νησί. Αλλωστε η Τουρκία τα τελευταία χρόνια συνεχώς μεγαλώνει το στρατιωτικό της αποτύπωμα στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου (βλ. στρατιωτική παρουσία σε Συρία, Ιράκ, Λιβύη, Κατάρ, Σομαλία, Αλβανία)

Τρίτον, η Τουρκία κατέλαβε περίπου το 37% της Κύπρου χωρίς σοβαρό κόστος και αντίδραση ούτε από την Ελλάδα ούτε και από τη διεθνή κοινότητα, όποτε δεν έχει κανένα λόγο να φανεί διαλλακτική. Πρόσφατα μάλιστα ο Τούρκος Πρόεδρος δήλωσε ότι λυπάται που το 1974 η Τουρκία δεν κατέλαβε όλο το νησί. Σε κάθε περι-

πτωση πάγιος στόχος της Τουρκίας είναι η διχοτόμηση της Κύπρου και η δορυφοροποίηση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Όλες οι προτάσεις λύσης που έπεσαν στο τραπέζι μετά το 1974 ήταν σε αυτό το πνεύμα και ορθώς απορρίφθηκαν: Δεν υπήρξαν «χαμένες ευκαιρίες» στο κυπριακό μετά το 1974 (ίσως η μοναδική «χαμένη ευκαιρία» στην ιστορία του κυπριακού ζητήματος ήταν το Σχέδιο Χάρντινγκ το 1956).

Τέταρτον, αν η Τουρκία δεν διάζεται για λύση, η Κύπρος και η Ελλάδα δεν πρέπει να διάζονται για κακή λύση. Ο Ελληνισμός οφείλει να διαφυλάξει την Κυπριακή Δημοκρατία, ένα ευημερούν και λειτουργικό κράτος, με τη δομή που αυτή έχει σήμερα. Επιπλέον η συμμετοχή δυο ελληνικών κρατών στην Ευρωπαϊκή Ένωση δίνει στον Ελληνισμό ένα σημαντικό δεσμικό πλεονέκτημα.

Πέμπτον, για την Ελλάδα το κυπριακό είναι σαφέστατα πρόβλημα εθνικής ασφαλείας διότι, πέρα από τους ακατάλυτους εθνικούς, ιστορικούς και πολιτιστικούς δεσμούς με τον Ελληνισμό της Κύπρου, η Άγκυρα μας βλέπει ως ένα ενιαίο αντίπαλο: Έβρος, Αιγαίο, Κύπρος. Γι' αυτό τον λόγο η Ελλάδα από το 1974 και μετέπειτα έχει επεκτείνει την αποτρεπτική της ομπρέλα ώστε να συμπεριλάβει την Κύπρο (extended deterrence). Η ελληνική πλευρά έχει ρητά διατυπώσει ότι ενδεχόμενη τουρκική επίθεση στην Κύπρο αποτελεί αιτία πολέμου (casus belli) για την Ελλάδα (βλ δήλωση του Έλληνα πρωθυπουργού στην Βουλή, Πρακτικά Βουλής, 23 Ιανουαρίου 1987, σελ. 2915). Για να αυξήσει την αξιοπιστία της αποτροπής, η Ελλάδα έχει πλήρως συμπεριλάβει την Κύπρο στον αμυντικό της σχεδιασμό. Κάθε μεγάλη προμήθεια αμυντικού υλικού (αεροσκάφη, φρεγάτες, υποβρύχια, πυραυλικά συστήματα) περνάει μέσα από το πρίσμα της συνεισφορά αυτών των οπλικών συστημάτων και στην κυπριακή άμυνα.

Εκτον, λέγεται ότι ο χρόνος δουλεύει υπέρ της Τουρκίας. Αυτό είναι αμφίβολο αν ισχύει πλέον σε γεωπολιτικό επίπεδο. Η στροφή της Τουρκίας προς την Ευρασία (Κίνα, Ρωσία), όπως αυτή εκδηλώνεται οικονομικά, ενεργειακά, διπλωματικά και στρατιωτικά είναι πιθανό να φέρει την Τουρκία σε σύγκρουση με τα γεωπολιτικά συμφέροντα της Δύσης στην περιοχή. Το 1974 τα συμφέροντα της Τουρκίας συνέπλεαν με αυτά της Δύσης ενώ αντίθετα αποκλίνουν τα

ελληνικά και κυπριακά. Αυτή την εποχή συμβαίνει το αντίθετο. Ειδικά ως προς τις σχέσεις της Τουρκίας με τις ΗΠΑ, αυτές να έχουν επιδεινωθεί τον τελευταίο καιρό. Πέρα από τη στήριξη των ΗΠΑ προς τους Κούρδους της Συρίας, συνεχίζονται, βάσει της αμερικανικής νομοθεσίας, οι κυρώσεις CAATSA που κρατούν την Τουρκία εκτός του προγραμματισμού των υπερσύγχρονων στρατιωτικών αεροσκαφών F-35, και τούτο ενώ η Ελλάδα έχει ήδη προβεί στην πρώτη παραγγελία τέτοιων μαχητικών 5^{ης} γενιάς.

Εβδομον, τέλος, έχει αναβαθμισθεί στρατηγικά ο ρόλος της Κύπρου στο δυτικό στρατόπεδο, ώστε η χώρα αυτή να μην εμφανίζεται πλέον με συμφέροντα αντίθετα ή έστω μη συμπορευόμενα προς εκείνα της Ατλαντικής Συμμαχίας, όπως παλαιότερα και τούτο προφανώς ενισχύει τη διαπραγματευτική της θέση σε διεθνές επίπεδο και απέναντι στην Τουρκία. Πολύ σημαντικές κινήσεις της Κύπρου προς αυτή την κατεύθυνση θεωρούνται η υπογραφή Οδικού Χάρτη Αμυντικής Συνεργασίας ΗΠΑ -Κύπρου, η άρση του εμπάργκο για πώληση εξοπλισμών, η επικείμενη επανάληψη του στρατηγικού διαλόγου ΗΠΑ -Κύπρου και η στάθμευση στην Κύπρο Ειδικών Δυνάμεων του αμερικανικού στρατού στο πλαίσιο της πολεμικής σύρραξης στον Λίβανο (Οκτώβριος 2024).

Τραγικές παραδοχές, ύποπτες σιωπές και ολέθριες ανεπάρκειες

Οι καταθέσεις των Ελλήνων αξιωματικών που έλαβαν μέρος στα γεγονότα στην Κύπρο τον Ιούλιο και Αύγουστο του 1974

του Ιάκωβου Δ. Μιχαηλίδη, Καθηγητή Νεότερης
και Σύγχρονης Ιστορίας, ΑΠΘ.

Στη σύντομη αυτή εισήγηση θα ήθελα να εστιάσω σε ορισμένα σημεία μόνο τα οποία περιλαμβάνονται στην έκδοση της Βουλής των Ελλήνων και της Βουλής των Αντιπροσώπων της Κύπρου, με το υλικό της εξεταστικής επιτροπής του ελληνικού Κοινοβουλίου το οποίο περιλαμβάνει τις καταθέσεις, κυρίως αξιωματικών, που συμμετείχαν στα γεγονότα στην Κύπρο τον Ιούλιο και Αύγουστο του 1974*. Οι περισσότερες από τις ερωτήσεις των βουλευτών επικεντρώθηκαν στα γεγονότα του πραξικοπήματος και ιδιαίτερα στην τύχη του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου καθώς και στις δύο φάσεις της τουρκικής εισβολής και Κατοχής.

Όσον αφορά την επιχείρηση κατάληψης του Προεδρικού Μεγάρου, αξίζει να αναφερθεί ότι τη διεύθυνσή της είχε ο Κ. Κομπόκης, διοικητής των δυνάμεων καταδρομών, ενώ συμμετείχε αποφασιστικά ο επίλαρχος Π. Κορκόντζεος, διοικητής της 2ης ΕΑΝ. Ο **Μιχαήλ Γεωργίτσης** ο οποίος είχε τη διεύθυνση του Πραξικοπήματος κατέδωσε ότι ο ίδιος δεν είχε δώσει εντολή πυρπόλησης του προεδρικού μεγάρου. Το Προεδρικό Μέγαρο, ισχυρίσθηκε, πήρε φωτιά από βλήμα που ρίχθηκε εναντίον του. Επίσης, ο Γεωργίτσης ισχυρίσθηκε

* Ο συγγραφέας προετοιμάζει μονογραφία με το περιεχόμενο της προανακριτικής διαδικασίας που αφορά τα γεγονότα της Κύπρου.

πως παρότι ο ίδιος ήταν επικεφαλής των δυνάμεων, ο Κομπόκης είχε άνεση κινήσεων όσον αφορά το πραξικόπημα. Όσον αφορά την τύχη του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, ο Γεωργίτσης απάντησε ως εξής: **«Εάν μεν κατά τη διάρκεια της συμπλοκής εσκοτώνετο, δεν υπήρχε δέμα. Εάν συνελαμβάνετο, θα εστέλνανε αεροπλάνο και θα τον παίρνανε στην Αθήνα».**

Αντίθετα για το ίδιο δέμα ο Κομπόκης κατέδωσε ότι είχε φροντίσει να διασφαλίσει την επιβίωση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Πιο συγκεκριμένα, ισχυρίσθηκε τα εξής: «Το σχέδιο αυτό εννοώ της προσβολής του Προεδρικού Μεγάρου. Το πρώτο σκέλος είχε ως στόχο, από πλευράς δικής μου, να μην σκοτωθεί κατά λάθος ο Μακάριος, διότι εδώ θα επρόκειτο περί ανταλλαγής πυρών εκεί πέρα μέσα... . **Σαν στρατιωτικός στόχος ο Μακάριος ήταν ένα πραγματάκι, θα μου επιτρέψετε να πω, ένα στοχάκι.** Είχε 50-60 ανθρώπους υπερασπιστάς, θα πήγαινα εγώ τώρα, θα πήγαινε ο Κορκόντζελος με δύο φάλαγγες τεθωρακισμένων, πυροβόλα μπροστά στα άρματα, καταδρομείς επάνω, τι αντίσταση να κάνουν αυτοί οι άνθρωποι; Πίστευα μάλιστα εγώ, κι εκεί έπεσα έξω, ότι μόλις θα τα έβλεπαν αυτοί οι άνθρωποι θα φεύγανε, ούτε καν θα περιμένανε... **Έκλεισα, εν πάση περιπτώσει, όλους τους δρόμους και άφησα μόνο την πίσω πλευρά του προεδρικού χώρου αφύλαχτη,** που οδηγούσε σε έναν κύριο δρόμο, ο οποίος αυτός κύριος δρόμος έβγαζε προς την κατεύθυνση του Τροόδους, καμία άλλη κατεύθυνση δεν έμεινε ανοιχτή. Η σκέψις μου ήταν ότι κατευθυνόμενος προς το Τρόοδος ο Μακάριος από κει και μετά έχει δύο δρόμους. Ο ένας είναι προς την Πάφο κι ο άλλος είναι προς τις αγγλικές βάσεις του Ακρωτηρίου, αφού ανέβει στο Τρόοδος. Και βέβαια ήλπιζα να κατευθυνθεί κατευθείαν προς τις βάσεις του Ακρωτηρίου και όχι προς την Πάφο, όπου πήγε τελικώς... . Σε οποιονδήποτε πει κανείς, πήγαινε να σκοτώσεις αυτόν, πρέπει να αρνηθεί. Είναι τελείως διαφορετικό από όταν πάρει εντολή να δώσει μάχη. Εκεί εκ των προτέρων ξέρει, από την πρώτη στιγμή που έχει ντυθεί στο χακί, ότι δίδοντας μάχη θα υπάρχουν ενδεχομένως και κάποιες απώλειες μικρές ή μεγάλες, που μέσα στη γενική του αποστολή πάντα υπάρχει το στοιχείο να περιορίσει όσο το δυνατόν τις απώλειες. Αυτό είναι αυτόματο. Σε αυτή τη συγκεκριμένη περι-

πτωση είναι βέβαιο, όχι ήταν άδηλη η στάση η δική μου, ότι θα αρνιόμουν, εάν μου ελέγγο να ενεργήσετε για ανατροπή της κυβερνήσεως Κύπρου και να σκοτώσετε τον Μακάριο, και πιστεύω ότι θα αρνείτο όλη η σειρά. Εκτός ίσως κάποιου παλαβού, κάποιου πολύ φανατικού».

Ο επίλαρχος Κορκόντζελος πάλι, διοικητής των αρμάτων που επιτέθηκαν στο Προεδρικό, δήλωσε προς στις διαδοχικές ερωτήσεις του Προέδρου της Εξεταστικής Επιτροπής τα εξής: «**ΚΟΡΚΟΝΤΖΕΛΟΣ: Ήταν πιθανόν να υπάρχουν απώλειες, βέβαια.** ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Όχι απώλειες απλώς. Μην το παίρνουμε έτσι. Ήταν ενδεχόμενο να υπάρξουν, όπως υπήρξαν απώλειες, αλλά για τον Μακάριο ειδικώς ήταν ενδεχόμενο, αν ήταν μέσα, να σκοτωθεί; **ΚΟΡΚΟΝΤΖΕΛΟΣ: Ήταν μια περίπτωση, αφού ήταν μέσα στη μάχη, μπορούσε.** ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Δηλαδή, εσείς, επιτιθέμενοι κατά του Προεδρικού Μεγάρου, αποδεχόσαστε και το πιθανό αποτέλεσμα να σκοτώσετε τον Μακάριο; Το πιθανό αποτέλεσμα, δεν λέω ότι πηγαίνατε να σκοτώσετε τον Μακάριο, αλλά, όταν ξέρετε ότι είμαι εγώ μέσα σε τούτη την αίθουσα και κάνετε επίθεση κατά της αιδούσης αυτής με πυροβόλα όπλα κ.λπ., δεν είναι πιθανόν να σκοτωθώ εγώ; Έτσι δεν ήταν και με τον Μακάριο; Καλά, επιτεθήκατε κατά του Προεδρικού Μεγάρου, ημύνθησαν η Προεδρική Φρουρά εκεί, σας χτύπησε, τη χτυπήσατε κ.λπ., γιατί το κάψατε το Προεδρικό Μέγαρο στη συνέχεια; **ΚΟΡΚΟΝΤΖΕΛΟΣ: Το Προεδρικό Μέγαρο δεν κάηκε από άτομο και σκόπιμα.** ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Αλλά; **ΚΟΡΚΟΝΤΖΕΛΟΣ: Πιστεύω ότι από την ανταλλαγή πυρών κάηκε.** ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Τι τροχιοδεικτικές σφαίρες δηλαδή; Τι ήτανε; **ΚΟΡΚΟΝΤΖΕΛΟΣ: Σφαίρες κοινές.** ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Η εντολή σχετικώς με τον Μακάριο, αν δεν σκοτωνόταν ο Μακάριος, τι ήταν; Να τον πιάσετε; Τι εντολή είχατε; Εσείς πήγατε στο Προεδρικό Μέγαρο και επιτεθήκατε, δεν μπορεί, κύριε Κορκόντζελε, να μην είχατε συγκεκριμένη εντολή για τον Μακάριο. Δεν σας λέω για τους στρατιώτες της Φρουράς, αν είχατε την εντολή να τους ανασκολοπίσετε, να τους βασανίσετε, να μην τους βασανίσετε, αυτό είναι παρακάτω. Τον Μακάριο τι εντολή είχατε να τον κάνετε; **ΚΟΡΚΟΝΤΖΕΛΟΣ: Εγώ προσωπικώς, κύριε πρόεδρε, δεν πήρα εντολή για τον Μακάριο.** Εγώ πήρα εντολή να βοηθήσω την ενέργεια της μοίρας.

Τέλος, **Ο Γεώργιος Πούλος**, Διοικητής Πυροβολικού στο ΓΕΕΦ είπε τα εξής: «**ΜΠΑΝΤΟΥΒΑΣ: Ήταν σαφής πάντως η εντολή να εξοντωθεί ο Μακάριος; ΠΟΥΛΟΣ: Βεβαίως. Εγώ άκουσα... Συγγνώμη, να σας πω κάτι, γιατί εσείς έτσι που τα διατυπώνετε κάπως με μπερδεύετε. Άκουσα εκεί από σχόλια μες στην αίθουσα ότι είναι πυρ και μανία, γιατί τους ξέφυγε. Και μάλιστα συζητάγανε ποιο τμήμα ήτανε αποκοπής, πίσω από το Προεδρικό, που τους ξέφυγε ο Μακάριος. Και ζητάγανε την κεφαλή του επί πίνακι, ζητούσαν από πάνω».**

Όσον αφορά την τουρκική εισβολή, γενική παραδοχή του συνόλου σχεδόν των αξιωματικών ήταν πως υπήρχαν επί πολλές ημέρες πλήθος από πληροφορίες για την απόβαση των Τούρκων στην Κύπρο, όμως η Αθήνα μέχρι και την τελευταία παρείχε διαβεβαιώσεις πως επρόκειτο για τουρκική άσκηση και πως δεν υπήρχε περίπτωση εισβολής. Οι αξιωματικοί επίσης χαρακτήρισαν τα γεγονότα εκείνα όχι απόβαση αλλά αποβίβαση, σε μια προσπάθεια να καταδείξουν ότι οι Τούρκοι δεν συνάντησαν καμία αντίσταση. Γενική, επίσης, ήταν η παρατήρησή τους ότι αν έστω και την τελευταία στιγμή η ελληνοκυπριακή πλευρά είχε προβάλει μια στοιχειώδη αντίσταση, η τουρκική επιχείρηση θα είχε αποτύχει. Στα αξιοσημείωτα των καταθέσεών τους είναι ότι ελάχιστοι από αυτούς παραδέχθηκαν ότι είχαν σχέσεις με την Χούντα, ενώ ισχυρίσθηκαν ότι οι ίδιοι δεν έφεραν καμία ευθύνη, αφού απλώς εκτελούσαν εντολές ανωτέρων τους. Στο πλαίσιο αυτό η συντριπτική πλειοψηφία τους απέφυγε να χαρακτηρίσει τα γεγονότα στην Κύπρο ως προδοσία χαρακτηρίζοντάς τα απλώς ως εθνική τραγωδία.

Συμπερασματικά, έχω την άποψη πως οι καταθέσεις των αξιωματικών στην προανακριτική επιτροπή της Ελληνικής Βουλής είναι ενδεικτικές της πλήρους αποσάθρωσης της ελληνοκυπριακής πλευράς που ήταν υπεύθυνη για την ασφάλεια της Κύπρου, τραγικό αποτέλεσμα του φανατισμού και του εμφύλιου σπαραγμού που σιγόκαιγε επί χρόνια τις σάρκες του έθνους. Ανεπαρκείς αξιωματικοί οι περισσότεροι, εκτέλεσαν με φανατισμό τις ολέθριες οδηγίες ενός χουντικού καθεστώτος το οποίο εκπροσωπούσαν άνθρωποι μειωμένων ικανοτήτων. Ειδικά ο Δημήτριος Ιωαννίδης υπήρξε η σκοτεινή προσωπικότητα που σφράγισε μια εθνική τραγωδία,

ενδεχομένως μεγαλύτερη και από τη Μικρασιατική Καταστροφή, υπό την έννοια ότι στη Μικρασία μπορεί να υπήρξαν λανθασμένοι επιχειρησιακοί σχεδιασμοί, ωστόσο ο ελληνικός στρατός είχε πολέμησει με ηρωισμό με αυταπάρνηση. Κάτι τέτοιο δυστυχώς δεν έγινε στην περίπτωση της Κύπρου πλην ελαχίστων εξαιρέσεων γενναίων αξιωματικών και οπλιτών που τίμησαν τον στρατιωτικό όρκο και το καθήκον προς την πατρίδα. Κατά τη γνώμη μου ο εμφύλιος σπαραγμός ανάμεσα σε Μακαριακούς και Αντιμακαριακούς είχε υπονομεύσει σε τόσο μεγάλο βαθμό τις συνειδήσεις πολλών σε Λευκωσία και Αθήνα ώστε οδήγησε κάποιους να σχεδιάσουν και να εκτελέσουν σκοτεινά σχέδια που, έχω τη γνώμη, επιθυμούσαν όχι μόνο την ένωση με την Ελλάδα, αλλά ήταν διατεθειμένα να αποδεχθούν ακόμη και τη διπλή ένωση. Η τραγική αυτή υπόθεση καθιστά επιβεβλημένη τη διάδεση στην επιστημονική κοινότητα όλων των αρχειακών διαθεσίμων που σχετίζονται με την τραγωδία του Κυπριακού. Μόνον έτσι μέσω της γνώσης, είναι εφικτό να επέλθει η κάθαρση.

Το πραξικόπημα και η τουρκική εισβολή στην Κύπρο (Ιούλιος – Αύγουστος 1974)*

του Αναπληρωτή Καθηγητή Πέτρου Παπαπολυβίου,
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Κοσμήτορα Φιλοσοφικής
Σχολής Πανεπιστήμιο Κύπρου

Το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου 1974

Το στρατιωτικό πραξικόπημα για την ανατροπή της κυβέρνησης του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου εκδηλώθηκε στη Λευκωσία στις 8.20 το πρωί της 15^{ης} Ιουλίου 1974. Οι μονάδες και τα τμήματα της Εθνικής Φρουράς που εκτέλεσαν το πραξικόπημα (μοίρες καταδρομών, τεθωρακισμένα και μικρό τμήμα του Ναυτικού), είχαν κύριους στόχους το Προεδρικό Μέγαρο και τη ζωή του ιδίου του Μακαρίου, το Αρχηγείο της Αστυνομίας, το στρατόπεδο του Εφεδρικού σώματος, το Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου (ΡΙΚ), την Αρχιεπισκοπή, το κεντρικό κτίριο Κυπριακού Οργανισμού Τηλεπικοινωνιών (ΣΥΤΑ), τις Κεντρικές Φυλακές και τον Αστυνομικό Σταθμό Πύλης Πάφου. Το Αεροδρόμιο Λευκωσίας κατέλαβαν, λόγω γειτνίασης με το στρατόπεδό τους, διμοιρίες της Ελληνικής Δυνάμεως Κύπρου (ΕΛΔΥΚ).

Είχε προηγηθεί πολύμηνη προετοιμασία στην Αθήνα για τον σχεδιασμό του πραξικοπήματος, που ακολουθούσε την πολύχρονη υπόσκαψη της κυβέρνησης του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Η εκδήλωση του πραξικοπήματος απέδειξε ότι είχε σκηνοθετηθεί άψογα από τη στενή ηγετική ομάδα της νοεμβριανής δικτατορίας στην Ελλάδα, με αρχισυνωμότη τον ταξίαρχο Δημήτριο Ιωαννίδη: Ο πρέσβης της Ελλάδας στην Κύπρο, Ευστάθιος Λαγάκος, ο αρχηγός της Εθνικής Φρουράς, στρατηγός Γεώργιος Ντενίσης και ο διοικητής της ΕΛΔΥΚ Νικόλαος Νικολαΐδης είχαν προσκληθεί σε παραπλανητική σύσκεψη στην Αθήνα, το Σάββατο 13 Ιουλίου, που διακόπηκε και

* Πρώτη δημοσίευση στο περ. Τετράδια, τεύχ. 85-87 (Άνοιξη - Φθινόπωρο 2024), σσ. 153-166.

θα συνεχιζόταν τη Δευτέρα, 15 Ιουλίου, ώστε να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι δεν υπήρχε περίπτωση «ενέργειας», απώσης της στρατιωτικής ηγεσίας. Η απομάκρυνση του Ντενίση από την Κύπρο εξυπηρετούσε και τη σκοπιμότητα της υλοποίησης του πραξικοπήματος από τους έμπιστους του Ιωαννίδη.

Επιπλέον, η εκδήλωση του πραξικοπήματος (με κωδικό σύνθημα «Αλέξανδρος εισήχθη στο νοσοκομείο») σχεδιάστηκε να γίνει μετά την επιστροφή, νωρίς το πρωί, του Μακαρίου στο Προεδρικό Μέγαρο από την εξοχική κατοικία του στο Τρόοδος, όπου συνήδιζε να μεταβαίνει τα σαββατοκύριακα των καλοκαιρινών μηνών. Σε μια ώρα, λίγο πριν τις 8.30 π.μ., που η κυκλοφορία στην καλοκαιρινή Λευκωσία ήταν αρκετά περιορισμένη, αφού οι πολίτες είχαν προσέλθει στις εργασίες τους, και η Αστυνομία και το Εφεδρικό σώμα βρίσκονταν σε εφησυχασμό, ύστερα από την ασφαλή μετακίνηση του Μακαρίου στο Προεδρικό.

Το πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 1974 αποτέλεσε το αποκορύφωμα της εκστρατείας μίσους εναντίον του Μακαρίου από τον κύκλο των πραξικοπηματιών που κυβερνούσαν δικτατορικά την Ελλάδα από τον Απρίλιο του 1967: Τα μέλη του στενού αυτού συνωμοτικού κύκλου και ειδικότερα των «σκληρών» της ομάδας Ιωαννίδη που είχε τον απόλυτο έλεγχο της «κυβέρνησης» Α. Ανδρουτσόπουλου από τον Νοέμβριο του 1973, μισούσαν θανάσιμα τον Μακάριο, και σταδιακά διαμόρφωσαν την πεποίθηση ότι έπρεπε να απαλλαγούν από την παρουσία του με κάθε τρόπο, διακηρύσσοντας μάλιστα με ανέξοδη μεγαλοστομία ότι έτσι θα έφτανε η Κύπρος στην Ένωση με την Ελλάδα. Ο Ιωαννίδης, ωστόσο, είχε και άλλα επιπλέον «εσωτερικά» κίνητρα, καθώς δεν είχε καταφέρει να εξασφαλίσει την πλήρη αποδοχή από την πλειοψηφία των Ελλήνων αξιωματικών, ασχέτως εάν παρέμεναν πειθήνιοι και αδρανείς στην επιβολή της εξουσίας του, αφού δεν κατανοούσαν τους λόγους της ανατροπής του Γεώργιου Παπαδόπουλου (και του Σπύρου Μαρκεζίνη) τον Νοέμβριο του 1973. Η αρρωστημένη φιλοδοξία του «αόρατου διδάκτορα» για «μια επιτυχία στο Κυπριακό», θα επιβεβαίωνε αναδρομικά την «αναγκαιότητα» του πραξικοπήματος του 1973. Εξάλλου, αντιστοίχως, και η συνωμοτική ομάδα των συνταγματαρχών του 1967, είχε σπεύσει με πρωτοφανή αφέλεια, λί-

γους μήνες μετά την 21^η Απριλίου, στις συνομιλίες του Έβρου «για να κλείσει το Κυπριακό πετυχαίνοντας την Ένωση». Οι ίδιοι άνθρωποι, λίγες βδομάδες αργότερα, μετά την κρίση της Κοφίνου (15 Νοεμβρίου 1967) είχαν αποδεχθεί με αδιανόητη ευκολία την αποχώρηση της Ελληνικής Μεραρχίας από την Κύπρο, απογυμνώνοντας την άμυνα της μεγαλονήσου.

Η απόφαση για το πραξικόπημα είχε ληφθεί τους πρώτους μήνες του 1974, από τους Φαίδωνα Γκιζίκη, Αδαμάντιο Ανδρουτσόπουλο, Γρηγόριο Μπονάνο και Δημήτριο Ιωαννίδη στις τακτικές συσκέψεις τους. Διατάχθηκαν να την υλοποιήσουν ο ταξίαρχος Μιχαήλ Γεωργίτσης και ο συνταγματάρχης Κωνσταντίνος Κομπόκης, διοικητής των Δυνάμεων Καταδρομών Κύπρου, ο οποίος ανέλαβε το επιχειρησιακό τμήμα. Η οριστική διαταγή δόθηκε μετά την ανακοίνωση από τον πρόεδρο Μακάριο της δραστηκής μείωσης της στρατιωτικής δητείας και της ανάκλησης των εξ Ελλάδος αξιωματικών, και τη δημοσιοποίηση της επιστολής του προς τον Γκιζίκη (με ημερομ. 2 Ιουλίου 1974). Το αρνητικό κλίμα στις τάξεις των Ελλήνων αξιωματικών στην Κύπρο (που τα στοιχεία δείχνουν ότι στην πλειοψηφία τους ήταν «παπαδοπουλικοί» και όχι «ιωαννιδικοί») θα επιδάρυνε η μη επιστροφή του στρατηγού Ντενίση από την Αθήνα, ο οποίος όταν διαπίστωσε ότι στο πραξικόπημα συμμετείχαν υφιστάμενοί του, πίσω από την πλάτη του, υπέβαλε παραίτηση. Παρότι αναζητήθηκε αντικαταστάτης του, από έναν κατάλογο ανώτερων αξιωματικών με προϋπηρεσία στην Κύπρο, δεν βρέθηκε. Έτσι, παρέμεινε διοικητής της κυπριακής Εθνοφρουράς ο Γεωργίτσης, ο οποίος είχε προαχθεί σε ταξίαρχο στα μέσα Ιουνίου 1974 και ανέμενε τη μετάθεσή του στην Ελλάδα, όπου είχε ήδη στείλει την οικογένειά του. Επρόκειτο για μια καθοριστική βίαιη ανατροπή της στρατιωτικής ιεραρχίας, με αποκλειστικό κριτήριο την τυφλή πειθαρχία στον Ιωαννίδη και στον αρχηγό των Ενόπλων Δυνάμεων Μπονάνο, γεγονός που θα είχε καταστροφικές συνέπειες στην εγκληματικά ανεπαρκή άμυνα εναντίον της τουρκικής εισβολής, αφού η Εθνική Φρουρά έμεινε ουσιαστικά ακέφαλη, στα χέρια μιας άβουλης ηγεσίας, απλώς και μόνο για να πετύχει το πραξικόπημα. Στη συνέχεια, στις αρχές Αυγούστου 1974, σχεδόν όλοι οι αξιωματικοί - πρωταγωνιστές του πραξικοπήματος, με πρώτους τους Γεωργίτη και Κομπόκη, όπως και

δεκάδες άλλοι αντικαταστάθηκαν και απομακρύνθηκαν από την Κύπρο, ύστερα από την αποκατάσταση της Δημοκρατίας στην Ελλάδα. Και αυτό, όμως, θα αποδεικνυόταν τεράστιο μειονέκτημα για την ελληνική κυπριακή άμυνα στη δεύτερη φάση της τουρκικής εισβολής, αφού οι αντικαταστάτες τους δεν θα προλάβαιναν να γνωρίσουν τον τόπο, τους άνδρες και τις μονάδες τους.

Για λόγους συνωμοτικότητας οι μνημένοι στην οργάνωση του πραξικοπήματος Έλληνες αξιωματικοί στην Κύπρο ήταν λίγοι, από όσους υπηρετούσαν στη Λευκωσία, με αποτέλεσμα η εκδήλωσή του, το πρωί της 15^{ης} Ιουλίου 1974, να αιφνιδιάσει και αρκετούς στρατιωτικούς. Μάλιστα, ορισμένοι, στην επαρχία Πάφου, που βρέθηκαν για υπηρεσιακούς λόγους έξω από τα στρατόπεδά τους, συνελήφθησαν από τις πιστές στον Μακάριο δυνάμεις, εντελώς ανύποπτοι για το τι είχε συμβεί. Στη Λεμεσό, ένας εξ Ελλάδος ταγματάρχης δολοφονήθηκε από Έλληνα Κύπριο αστυνομικό αφού, ανυποψίαστος, έσπευσε στον κεντρικό Αστυνομικό σταθμό της πόλης για να μάθει τι συνέβαινε. Υπήρξαν και περιπτώσεις, στο ολιγάριθμο σε προσωπικό και μονάδες κυπριακό Ναυτικό, όπου Έλληνες αξιωματικοί αρνήθηκαν κατηγορηματικά να πάρουν μέρος στο πραξικόπημα. Η προσωπική αντιπαράθεση που δημιουργήθηκε επηρέασε αρνητικά την αμυντική αντίδραση του κυπριακού Ναυτικού απέναντι στην τουρκική εισβολή. Άλλοι, αξιωματικοί του Πεζικού, πείστηκαν να πάρουν μέρος στο πραξικόπημα, αφού ζήτησαν και έλαβαν τις σχετικές εντολές από το Γενικό Επιτελείο Στρατού (ΓΕΣ) στην Ελλάδα. Αξίζει να προστεθεί ότι οι Γεωργίτσης και Κομπόκης, σύμφωνα με όσα κατέδесαν το 1986 στην Επιτροπή της Βουλής των Ελλήνων για τον «Φάκελο της Κύπρου», είχαν εκφράσει, μερικά εικοσιτετράωρα πριν από τις 15 Ιουλίου, τους φόβους τους για τις επιπτώσεις του πραξικοπήματος, υποδεικνύοντας τις πιθανές τουρκικές αντιδράσεις. Όμως, η ηγεσία των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων (στρατηγός Μπονάνος) ήταν πλήρως καθησυχαστική. Το ότι αργότερα, μετά την τουρκική εισβολή, ουδείς εκ της τότε ηγεσίας ανέλαβε το βάρος των ευθυνών που του αναλογούσαν αποδεικνύει τη θλιβερή ηθική κατάπτωση των ανώτερων αξιωματικών του στρατιωτικού καθεστώτος της επταετίας.

Το πραξικόπημα επικράτησε στη Λευκωσία ύστερα από μερικές

ώρες. Όμως, ένας βασικός στόχος, η δολοφονία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, δεν επιτεύχθηκε, αφού κατάφερε να διαφύγει από το περικυκλωμένο Προεδρικό Μέγαρο, πριν αυτό γίνει παρανάλωμα του πυρός. Οι συγκρούσεις για την επικράτηση του πραξικοπήματος είχαν πολλά θύματα, εξαιτίας της αντίστασης στο Προεδρικό, στην Αρχιεπισκοπή, στην περιοχή του Αρχηγείου της Αστυνομίας, και αλλού, στη Λευκωσία, στη Λεμεσό και στη Λάρνακα. Σύμφωνα με τους επίσημους καταλόγους, το σύνολο των θυμάτων στη διάρκεια του πραξικοπήματος ήταν 98 νεκροί, ένας μακάβρια υψηλός αριθμός για τα κυπριακά δεδομένα, όσο και σε σύγκριση με την αντίσταση στην επιβολή της απριλιανής δικτατορίας και προηγούμενων πραξικοπημάτων στην Ελλάδα: Οι πεσόντες στις συγκρούσεις και δολοφονηθέντες που ανήκαν στις πιστές στον πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας δυνάμεις (Αστυνομία / Εφεδρικό και μέλη ένοπλων ομάδων πολιτών) ήταν 41, οι πολίτες – παράπλευρες απώλειες 16 (ανάμεσά τους και ένα κοριτσάκι επτά χρονών), ενώ οι στρατιωτικές δυνάμεις που πήραν μέρος στο πραξικόπημα είχαν άλλους τόσους νεκρούς: 36 Κυπρίους και πέντε Ελλαδίτες (τρεις αξιωματικοί, οι δύο των ΛΟΚ). Ανάμεσα στα πιο αποτρόπαια εγκλήματα ήταν η εν ψυχρώ δολοφονία τεσσάρων νέων, πιστών στον Μακάριο, μετά τη σύλληψή τους από άτακτους της ΕΟΚΑ Β΄, στον Άγιο Τύχωνα Λεμεσού, στις 16 Ιουλίου 1974.

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, αφού διέφυγε από τη Λευκωσία, κατάφερε να φτάσει με περιπετειώδη τρόπο μέσω της Μονής Κύκκου στην Πάφο, η οποία παρέμενε στα χέρια των νόμιμων δυνάμεων του κράτους και των υποστηρικτών του, καθώς οι ολιγάριθμοι εξ Ελλάδος αξιωματικοί των στρατοπέδων της περιοχής είχαν συλληφθεί. Στο κτίριο της Μητρόπολης Πάφου, αργά το απόγευμα της 15^{ης} Ιουλίου, ηχογραφήθηκε το ιστορικό ραδιοφωνικό διάγγελμα με το οποίο ο πρόεδρος της Κύπρου διέψευδε την «είδηση» που επαναλαμβανόταν από το ΡΙΚ ότι «ο Μακάριος είναι νεκρός» και καλούσε τον λαό σε αντίσταση στο χουντικό πραξικόπημα. Ωστόσο την επομένη, 16 Ιουλίου, για την αποφυγή αιματοχυσίας, καθώς κατευθύνονταν στην Πάφο μονάδες στρατού και πυροβολικό, και η ακταιωρός «Λεβέντης» είχε αρχίσει να βάλλει εναντίον της πόλης, ο Μακάριος αναγκάστηκε να διαφύγει με βρετανικό ελικόπτερο που

τον μετέφερε στη στρατιωτική βάση του Ακρωτηρίου. Από εκεί, αεροπλάνο τον μετέφερε στη Μάλτα και στις 17 Ιουλίου έφτασε στο Λονδίνο. Στη συνέχεια μετέβη στη Νέα Υόρκη, όπου στις 19 Ιουλίου μίλησε στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ και κατήγγειλε την ανατροπή του από την ελληνική στρατιωτική δικτατορία.

Στη Λευκωσία, το μεσημέρι της 15^{ης} Ιουλίου 1974, ύστερα από αρνήσεις ή αδυναμία εντοπισμού των υποψηφίων που είχε υποδείξει η Αθήνα (τα ονόματα είχε απομνημονεύσει ειδικός αγγελιαφόρος αξιωματικός), οι επικεφαλής του πραξικοπήματος διόρισαν «πρόεδρο της Δημοκρατίας», τον διευθυντή της εφημερίδας «Μάχη», βουλευτή και παλιό αγωνιστή της ΕΟΚΑ, Νίκο Σαμπών. Αργότερα, ανακοινώθηκαν και τα υπόλοιπα μέλη της πραξικοπηματικής «κυβέρνησης». Το νέο καθεστώς επέβαλε λογοκρισία στον Τύπο, ενώ το ΡΙΚ τέθηκε κάτω από στρατιωτικό έλεγχο. Οι κρατούμενοι στις φυλακές μέλη και υποστηρικτές της ΕΟΚΑ Β΄ αφέθηκαν ελεύθεροι και μαζί με ομοϊδεάτες τους και δεκάδες έφεδρους αξιωματικούς που κλήθηκαν στα όπλα βοήθησαν στην επιβολή του πραξικοπήματος. Την ίδια ώρα, δεκάδες πολίτες συνελήφθησαν και πολλοί από αυτούς υποβλήθηκαν σε βασανιστήρια. Η «διακήρυξις των κυπριακών Ενόπλων Δυνάμεων» απέδιδε το πραξικόπημα στον «διαγραφόμενο κίνδυνον να περιέλθουν αι Ένοπλοι Δυνάμεις εις χείρας αναρχικών και εγκληματικών στοιχείων» και -για τραγική ειρωνεία- διαβεβαίωνε ότι θα συνεχίζονταν οι διακοινοτικές συνομιλίες όπως και «η αδέσμευτος εξωτερική πολιτική ως μέχρι τούδε»...

Η τουρκική εισβολή

Στις πρωινές ώρες του Σαββάτου, 20^{ης} Ιουλίου 1974, η Κύπρος, σπαρασσόμενη από το προηγηθέν πραξικόπημα, δέχθηκε από αέρος και θαλάσσης τουρκική στρατιωτική επίθεση. Ήταν μια εισβολή που αν και είχε προαναγγελθεί από την προηγούμενη ημέρα από όλα τα μεγάλα διεθνή ειδησεογραφικά πρακτορεία, που μετέδιδαν μάλιστα και τις σχετικές εικόνες από το λιμάνι της Μερσίνας, κατέλαβε απροετοίμαστα τα στρατιωτικά επιτελεία στην Αθήνα και τη Λευκωσία και απέδειξε με τραγικό τρόπο την εγκληματική ανεπάρκεια και επαγγελματική ανικανότητα της δικτατορικής ηγεσίας: Των ίδιων αξιωματικών που είχαν αφιερώσει ολόκληρες εβδομάδες σχε-

διάζοντας την επιτυχία του πραξικοπήματος εναντίον του Μακαρίου. Η ηγεσία του πραξικοπήματος απέφυγε να προωθήσει τις προβλεπόμενες στρατιωτικές μονάδες στις ακτές της Κερύνειας κατά τις νυκτερινές ώρες και το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Φρουράς (ΓΕΕΦ), σε πλήρη σύγχυση, ανέμενε μάταια οδηγίες από το Πεντάγωνο, την ώρα που τα τουρκικά πλοία πλησίαζαν την Κύπρο, αντί να δέσει άμεσα σε εφαρμογή το Σχέδιο Αμύνης. Παράλληλα, μονάδες της Εθνοφρουράς, με βασικό ρόλο στην άμυνα των δόρειων ακτών της Κύπρου, είχαν μεταφερθεί τις προηγούμενες ημέρες από την επαρχία Κερύνειας και τη Λευκωσία στην Πάφο για να καταπνίξουν την Αντίσταση και ήταν καταπονημένες, ενώ η επιστράτευση (με προβλήματα) κηρύχθηκε με αρκετή καθυστέρηση, το πρωί της 20^{ης} Ιουλίου. Ήδη, όμως, από τις 4.45 π.μ. η τουρκική αεροπορία είχε αρχίσει να βομβαρδίζει με σφοδρότητα στρατιωτικούς στόχους στην Κερύνεια και στη Λευκωσία, ενώ λίγη ώρα αργότερα βυθίστηκαν από τουρκικά πυρά, στα ανοικτά της Κερύνειας, δύο τορπιλάκατοι του Κυπριακού Ναυτικού που είχαν σπεύσει να εμποδίσουν τα δεκάδες πολεμικά εχθρικά πλοία και γύρω στις 06.00 είχε αρχίσει, χωρίς ενόχληση, η ρίψη Τούρκων αλεξιπτωτιστών στην περιοχή Κιόνελλι, για την ενίσχυση του τουρκοκυπριακού δύλακα Λευκωσίας – Αγύρτας. Οι βομβαρδισμοί των τουρκικών αεροπλάνων βρήκαν αρκετά τάγματα Πεζικού, τις περισσότερες μοίρες Πυροβολικού, τους άνδρες της ΕΛΔΥΚ ακόμη και το ίδιο το ΓΕΕΦ, εντός των στρατοπέδων τους. Δύο τάγματα που διατάχθηκαν βεδισμένα να κινηθούν στο φως της καλοκαιρινής ημέρας σε φάλαγγα προς τις δόριες ακτές, χρησιμοποιώντας τον βασικό οδικό άξονα Λευκωσίας – Κερύνειας στη γυμνή πεδιάδα της Δυτικής Μεσαορίας και χωρίς αντιαεροπορική κάλυψη, το 281 ΤΠ και στο 286 ΜΤΠ (το μοναδικό μηχανοκίνητο τάγμα της Εθνικής Φρουράς) αποτέλεσαν εύκολη λεία για την τουρκική αεροπορία και ουσιαστικά το δεύτερο εξουδετερώθηκε. Το 286 ΜΤΠ δρόμησε από την τουρκική αεροπορική επιδρομή στον Κοντεμένο επτά νεκρούς αξιωματικούς και οπλίτες και είχε και 25 τραυματίες (ανάμεσά τους και ο διοικητής του, ανχης Γ. Μπούτος, που απεβίωσε στις 3 Αυγούστου 1974). Το τραγικό περιστατικό απέδειξε από τις πρώτες ώρες του πολέμου την εγκληματική ανεπάρκεια της στρατιωτικής ηγεσίας η οποία είχε

επωμισθεί την ευθύνη για την άμυνα της Κύπρου εκείνες τις κρίσιμες ώρες. Την ανικανότητα της ηγεσίας του ΓΕΕΦ τεκμηριώνουν, με ανείπωτη οδύνη για τον σημερινό αναγνώστη, οι διάλογοι μεταξύ στρατιωτικών επιτελείων Λευκωσίας και Αθήνας, τις πρωινές ώρες της 20^{ης} Ιουλίου 1974: το ΓΕΕΦ, την ώρα που δεχόταν τους εχθρικούς βομβαρδισμούς και παρακολουδούσε τις ρίψεις των αλεξιπτωτιστών ζητούσε εναγωνίως διαταγές από την Αθήνα, η οποία συνιστούσε αυτοσυγκράτηση, επιμένοντας ότι οι «Τούρκοι έκαναν απλώς επίδειξη δύναμης». Μια πιθανή απάντηση για την ανεξήγητη σιωπή του Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων τις πρώτες ώρες της εισβολής, μπορεί να αναζητηθεί στα όσα ειπώθηκαν στη συνάντηση της χουντικής ηγεσίας (Ανδρουτσόπουλος, Μπονάνος, Ιωαννίδης) με τον Αμερικανό υφυπουργό Τζόζεφ Σίσκο, στις 18 Ιουλίου στην Αθήνα. Σύμφωνα με όσα κατέδωσε ο Μπονάνος στην Επιτροπή του Φακέλου Κύπρου στη Βουλή των Ελλήνων τον Δεκέμβριο του 1986, ο Σίσκο είχε ζητήσει, πηγαίνοντας στην Άγκυρα, «να έχει κάτι να δώσει στους Τούρκους και το διευκρίνισε αυτό, σαφώς, λέγοντας ότι πρέπει να δώσουμε μια διέξοδο προς την θάλασσα στους Τουρκοκύπριους» (Ακριβές απόσπασμα από τα Πρακτικά). Ήταν σαφές ότι ο Αμερικανός υφυπουργός εννοούσε την Κερύνεια. Ο Μπονάνος υποστήριξε ότι είχαν αρνηθεί την υπόδειξη του Σίσκο, ωστόσο το γεγονός είναι ότι ο Ιωαννίδης και η ηγεσία των Ενόπλων Δυνάμεων άφησαν ανυπεράσπιστα την Κύπρο είτε λόγω λανθασμένης εκτίμησης της κρισιμότητας της κατάστασης, δηλαδή ηλιθιότητας, είτε σκοπίμως.

Τις πρωινές ώρες της 20^{ης} Ιουλίου, οι πρώτοι Τούρκοι πεζοναύτες αποβιβάστηκαν στο Πέντε Μίλι, δυτικά της Κερύνειας, και προωδήθηκαν στις υπώρειες της οροσειράς του Πενταδακτύλου. Λίγο αργότερα, στον ίδιο χώρο αποβιβάστηκε μια ίλη τουρκικών τεθωρακισμένων M47, πυροβόλα, ερπυστριοφόρα οχήματα και δυνάμεις πεζικού. Το δεύτερο και ισχυρότερο αποβατικό κύμα έφτασε στις ακτές της Κερύνειας το πρωί της 22^{ας} Ιουλίου, υπό τον στρατηγό Ντεμιρέλ. Παρά την απεγνωσμένη ασυντόνιστη άμυνα μερικών δεκάδων ανδρών και αξιωματικών του 25ΙΤΠ και της 33^{ης} Μοίρας Καταδρομών, οι τουρκικές δυνάμεις, το μεσημέρι της ίδιας ημέρας, έφτασαν στην είσοδο της Κερύνειας και τμήματά τους προωδήθηκαν στον Πενταδάκτυλο, πετυχαίνοντας τη συνένωση του προγεφυρώματος με τον

θύλακα Λευκωσίας - Αγύρτας. Λίγο αργότερα, το ίδιο απόγευμα (16.00 της 22ας Ιουλίου) τέθηκε σε ισχύ η συμφωνία κατάπαυσης του πυρός.

Η κατάληψη της μικρότερης και γραφικότερης κυπριακής πόλης ήταν τεράστιο εδαφικό και συμβολικό πλήγμα για την Κυπριακή Δημοκρατία. Για τις τουρκικές δυνάμεις ήταν μια ένεση γοήτρου καθώς παρά την πολλαπλάσια υπεροπλία και την κυπριακή αποδιοργάνωση δεν είχαν πετύχει άλλα ουσιαστικά κέρδη. Οι ελληνικές δυνάμεις είχαν εξουδετερώσει, χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα, τους περισσότερους τουρκικούς θύλακες, σε διάφορες περιοχές του νησιού. Όμως το επιτελείο του ΓΕΕΦ απέτυχε να αξιολογήσει την κατάσταση και δεν έδωσε το βάρος που έπρεπε στην προσπάθεια εξάλειψης του τουρκικού προγεφυρώματος, παρά τις επιτυχίες των δυνάμεων καταδρομών που εκπόρδησαν με δυσκολία και ηρωισμό, το θράδυ της 20^{ης} Ιουλίου, εχθρικές οχυρές θέσεις στον Πενταδάκτυλο. Κομβικό γεγονός, όχι τόσο για την άμυνα της Κύπρου όσο για το ηθικό των αμυνομένων και για την εκδίωξη του αισθήματος της παγερής εγκατάλειψης από την Ελλάδα θα μπορούσε να αποβεί η επιχείρηση «Νίκη», εάν δεν είχε τραγική κατάληξη. Από τις 02.00 μέχρι τις 03.30 μετά τα μεσάνυχτα τις 21^{ης} προς την 22α Ιουλίου εκτελώντας μια παράτολμη αποστολή δώδεκα μεταγωγικά αεροπλάνα της ελληνικής πολεμικής αεροπορίας, τύπου «Νοράτλας», προσέγγισαν για προσγείωση στο Αεροδρόμιο Λευκωσίας. Είχαν απογειωθεί από τη Σούδα της Κρήτης και μετέφεραν 300 άνδρες της Α΄ Μοίρας Καταδρομών. Λόγω του χάους που επικρατούσε το ένα αεροπλάνο καταρρίφθηκε από φίλια πυρά της κυπριακής Εθνοφρουράς και κατέπεσε στην περιοχή της Μακεδονίτισσας, κοντά στο Αεροδρόμιο. Άλλα τρία αεροσκάφη δεν κατέστη δυνατό να απογειωθούν για την επιστροφή τους και πυρπολήθηκαν για να μην τεκμηριωθεί η ελληνική αποστολή. Το σύνολο των θυμάτων ήταν τέσσερις αξιωματικοί και άνδρες της ελληνικής πολεμικής αεροπορίας και 29 καταδρομείς. Όσοι κατάφεραν να αποβιβαστούν σώοι ήταν, μαζί με τους υπό μετάθεση άνδρες της 103^{ης} σειράς της ΕΛΔΥΚ, που αν και είχαν αναχωρήσει από την Αμμόχωστο με το Α/Γ «Λέσβος» στις 19 Ιουλίου, επέστρεψαν στο νησί (αποβιβάστηκαν στην Πάφο) την επομένη, μετά την εκδήλωση της εισβολής, υπήρξαν το σύνολο της έμψυχης ελλαδικής στρατιω-

τικής συνδρομής στην Κύπρο για την αντιμετώπιση της τουρκικής επίθεσης. Ακολούθησαν, στα τέλη Ιουλίου, και μερικές αποστολές οπλισμού και πυρομαχικών με μικρά εμπορικά πλοία.

Η απουσία έμπρακτης συμπαράστασης από την Αθήνα, βαθμιαία επηρέασε αρνητικά το ηθικό των αμυνομένων και του άμαχου πληθυσμού. Το μεσημέρι της 20ής Ιουλίου, το «Έκτακτον Πολεμικόν Ανακοινωθέν υπ' αρ. 5», είχε ενισχύσει, μέσω της συνεχούς επανάληψής του εν μέσω στρατιωτικών εμβατηρίων από το κυπριακό ραδιόφωνο, την αίσθηση της επικείμενης ελλαδικής συνδρομής, που έμελλε να διαψευσθεί οικτρά: «Ανακοινούνται ότι η Ελλάς εκήρυξε γενικήν επιστράτευσιν. Διά ταύτης γίνεται αντιληπτόν ότι η Ελλάς ευρίσκεται παρά το πλευρόν της Κύπρου. Ζήτω η αιωνία Ελλάς.» Ας υπογραμμιστεί εδώ, ότι η αποστολή βοήθειας στην Κύπρο δεν αποτελούσε μια ανέξοδη ρητορεία, όπως αυτές που περιλαμβάνονταν στις μεγαλόστομες «εθνικοπατριωτικές διακηρύξεις» της ηγεσίας της δικτατορίας στην επταετία, αλλά αποτελούσε δεσμική υποχρέωση του ελληνικού κράτους, διατυπωμένη ρητά στις Συμφωνίες της κυπριακής ανεξαρτησίας. Επιπλέον, τα επικαιροποιημένα «Σχέδια Αμύνης Κύπρου» προνοούσαν την αποστολή αεροπλάνων και υποβρυχίων από την Αθήνα για να συμβάλουν στην άμυνα του νησιού. Όπως έχουν υποστηρίξει δεκάδες Έλληνες αξιωματικοί, εάν αυτό συνέβαινε, έστω στις 22 Ιουλίου 1974, δηλαδή στο δεύτερο κύμα της απόβασης στις ακτές της Κερύνειας, θα είχαν επιτευχθεί καίρια πλήγματα στις τουρκικές δυνάμεις. Από τις καταθέσεις του «Φακέλου Κύπρου» και από το συνοδευτικό μαρτυρικό υλικό δημιουργούνται πελώρια αναπάντητα ερωτήματα τόσο για την ανάκληση των σχετικών διαταγών (τα ελληνικά μαχητικά ήταν έτοιμα να απογειωθούν από την Κρήτη, ενώ το ένα από τα δύο σταλέντα υποβρύχια είχε φτάσει μερικές δεκάδες ναυτικά μίλια μακριά από την Κερύνεια) όσο και για την επακολουθήσασα ατιμωρησία των υπευθύνων.

Στις 23 Ιουλίου 1974, μια μέρα μετά την κατάπαυση των εχθροπραξιών, και ενώ στην Ελλάδα κατέρρεε η δικτατορία υπό το βάρος της κυπριακής τραγωδίας, ο «πρόεδρος» της πραξικοπηματικής «κυβέρνησης», Ν. Σαμψών υποχρεώθηκε σε παραίτηση. Καθήκοντα προεδρεύοντος της Δημοκρατίας ανέλαβε ο νόμιμος αναπλη-

ρωτής του Μακαρίου, πρόεδρος της Βουλής, Γλαύκος Κληρίδης. Δυο μέρες αργότερα, στις 25 Ιουλίου, άρχισαν στη Γενεύη συνομιλίες για το Κυπριακό. Στην τριμερή διάσκεψη, στο «Παλάτι των Εθνών», μετείχαν οι υπουργοί Εξωτερικών Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας, Τζ. Κάλλαχαν, Γ. Μαύρος και Τ. Γκιουνές. Είχε προηγηθεί, μια μέρα προηγουμένως, η άφιξη του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην Αθήνα, που ορκίστηκε πρωθυπουργός και σχημάτισε κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας. Στις 30 Ιουλίου οι συνομιλίες της Γενεύης κατέληξαν σε συμφωνία που επιβεβαίωνε την αρχική κατάπαυση του πυρός (22 Ιουλίου), όριζε τη μη επέκταση των ζωνών που κατείχαν οι δύο αντίπαλοι και την αποφυγή κάθε νεότερης στρατιωτικής ενέργειας, και τη δημιουργία «ζώνης ασφαλείας» υπό τον έλεγχο των Ηνωμένων Εθνών. Τέλος, συμφωνήθηκε η έναρξη νέου γύρου συνομιλιών, στις 8 Αυγούστου, με τη συμμετοχή και των Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, για την αποκατάσταση της ειρήνης, και «την επανεγκαθίδρυση συνταγματικής κυβερνήσεως εις την Κύπρον».

Η κατάπαυση του πυρός, την οποία υποτίθεται θα εξασφάλιζαν οι ειρηνευτικές δυνάμεις του ΟΗΕ, αποδείχθηκε κενό γράμμα για τους εισβολείς. Η τουρκική προέλαση συνεχίστηκε στα προάστια της Λευκωσίας και στον Πενταδάκτυλο, παρά την απέλπιδα αντίσταση των δυνάμεων της Εθνοφρουράς και της ΕΛΔΥΚ. Οι τουρκικές δυνάμεις προωδήθηκαν στις δυτικές κορυφές του Πενταδακτύλου και στις 6 Αυγούστου, ύστερα από φονικές μάχες, με δεκάδες νεκρούς και αγνοούμενους, κατέλαβαν τις μεγάλες κωμοπόλεις του Καραβά και της Λαπήδου. Ήταν μια επιβεβαίωση της αδυναμίας, τόσο του ΟΗΕ όσο και των δύο άλλων «εγγυητριών δυνάμεων» (Βρετανίας και Ελλάδας), να επιβάλουν τα συμφωνηθέντα στη Γενεύη. Την ίδια ώρα το κυπριακό πυροβολικό, που θα μπορούσε να ανακόψει την τουρκική προέλαση και τη συνεχή ροή ενισχύσεων από την Τουρκία κρατούσε δεσμευμένα τα πυροβόλα του. Η εξήγηση είναι κωμικοτραγική: Άγνωστος αξιωματούχος της Ειρηνευτικής δύναμης του ΟΗΕ είχε μεταφέρει την πληροφορία ότι εάν δρούσε το πυροβολικό κατά την εκεχειρία η τουρκική αεροπορία θα βομβάρδιζε την Αμμόχωστο και τη Λευκωσία και η ηγεσία του ΓΕΕΦ, εν απολύτω συγχύσει, υπάκουσε...

Παρά την κραυγαλέα τουρκική παρασπονδία, στις 8-14 Αυγούστου πραγματοποιήθηκε η δεύτερη φάση της Διάσκεψης της Γενεύης, τις ίδιες ημέρες (9 Αυγούστου) που στις Ηνωμένες Πολιτείες ο πρόεδρος Νίξον υπέβαλλε την παραίτησή του εξαιτίας του σκανδάλου Γουότεργκεητ. Της ελληνοκυπριακής αντιπροσωπείας ηγούνταν ο Γλαύκος Κληρίδης και της τουρκοκυπριακής ο Ραούφ Ντενκτάς. Οι συνομιλίες οδηγήθηκαν σε αδιέξοδο εξαιτίας της τουρκικής αδιαλλαξίας. Ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών, Γκιουνές, απαίτησε να δοθεί στον έλεγχο των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων, ποσοστό 34% του κυπριακού εδάφους, με τη μορφή καντονίων. Μάλιστα, ζήτησε να δοθεί απάντηση στην εξωφρενική του απαίτηση μέσα σε 36 ώρες. Το τουρκικό τελεσίγραφο αρνήθηκαν, όπως ήταν αναμενόμενο, η Ελλάδα και η Κύπρος, ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι η τουρκική στάση εξόργισε και τον Βρετανό υπουργό Εξωτερικών Τζ. Κάλλαχαν, ο οποίος προέβη σε σκληρές δηλώσεις εναντίον της Τουρκίας. Στην Κύπρο, τις ίδιες ώρες, μεγαλύτερη αίσθηση στον άμαχο πληθυσμό προκάλεσαν οι δηλώσεις του Έλληνα υπουργού Εξωτερικών Γεώργιου Μαύρου ο οποίος χαρακτήρισε αιμωτικές τις τουρκικές προτάσεις, προσθέτοντας ότι «η Ελλάς προτιμά τον πόλεμον από την ατίμωσιν». Μεγαλοστομίες που έφεραν πρόσκαιρη αισιοδοξία για την ελλαδική συμπαράσταση και έμελλε να διαψευστούν άμεσα και τραγικά.

Η μαξιμαλιστική στάση του Γκιουνές ήταν προσχεδιασμένη, αφού αμέσως μετά την κατάρρευση των συνομιλιών της Γενεύης, οι τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις, ενισχυμένες σε άνδρες, οπλισμό και πολεμικά μέσα, εξαπέλυσαν τον δεύτερο γύρο της εισβολής («Αττίλας 2», 14 - 16 Αυγούστου). Πλέον τα δεδομένα ήταν εντελώς διαφορετικά και η τουρκική υπεροπλία τόσο σε πολεμικό υλικό και μέσα όσο και σε στρατό (40.000 άνδρες) είχε μεταφερθεί και στο κυπριακό έδαφος, ενώ η αεροπορία και το ναυτικό συνέχισαν ανενόχλητα τις επιχειρήσεις τους. Τα τουρκικά στρατεύματα ολοκλήρωσαν την κατάληψη της οροσειράς του Πενταδακτύλου και προέλασαν με δεκάδες τεθωρακισμένα στην πεδιάδα της Μεσαορίας, εγκλωβίζοντας χιλιάδες Έλληνες, κυρίως στην περιοχή της Καρπασίας. Κατάφεραν εύκολα, παρά την απεγνωσμένη άμυνα μεμονωμένων ελληνικών τμημάτων, να φτάσουν και να εισέλθουν στην

Αμμόχωστο, που είχε εγκαταλειφθεί μέσα σε συνθήκες πανικού τόσο από την Εθνική Φρουρά όσο και από τους κατοίκους της. Στα δυτικά κατελήφθη η Μόρφου και χωριά της περιοχής Ανατολικής Τηλλυρίας (εκεί η τουρκική προέλαση συνεχίστηκε μέχρι τις αρχές Σεπτεμβρίου), με αποτέλεσμα την επέκταση της ζώνης κατοχής στα σημερινά επίπεδα (Γραμμή Μόρφου – «Πράσινη γραμμή» Λευκωσίας - Αμμόχωστος). Στη Λευκωσία, η ηρωική άμυνα λόχων της ΕΛΔΥΚ στην περιοχή του στρατοπέδου τους και μικρών τμημάτων της Εθνικής Φρουράς που δεν ακολούθησαν το γενικό κύμα φυγής και λιποταξιών, έσωσε την τιμή των ελληνικών όπλων και την κυπριακή πρωτεύουσα. Το πέρας της τουρκικής εισβολής είχε ως αποτέλεσμα την κατάληψη και την κατοχή, από τότε, του 37% του εδάφους της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Η Ελλάδα, στη μεταβατική περίοδο για την αποκατάσταση της δημοκρατίας, δεν μπόρεσε να συμπαρασταθεί στην αμυνόμενη Κυπριακή Δημοκρατία, και δεν εκπλήρωσε τις υποχρεώσεις ούτε της «εγγυήτριας δύναμης» ούτε του «Εθνικού Κέντρου», για το προβάδισμα του οποίου έγινε τόσος λόγος στη διάρκεια της επτάχρονης δικτατορίας. Μόνη αντίδραση, για την τιμή των όπλων και τις εντυπώσεις, ήταν η ανακοίνωση της αποχώρησης από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ. Το βράδυ της 14^{ης} Αυγούστου 1974, και ενώ οι Τούρκοι συνέχιζαν την προέλασή τους, στην Αθήνα ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής απηύθυνε διάγγελμα προς τον ελληνικό λαό. Χαρακτήρισε *άφρον* το πραξικόπημα στην Κύπρο, ενώ κατήγγειλε την Τουρκία ως *απειλή για την ειρήνη του κόσμου*. Ο Έλληνας πρωθυπουργός ομολόγησε ενώπιον του έθνους την αδυναμία της χώρας να βοηθήσει στην ανάσχεση της τουρκικής προέλασης στη μεγαλόνησο: «Η ένοπλος αντιμετώπιση των Τούρκων εις την Κύπρον καθίστατο αδύνατος και λόγω αποστάσεως και λόγω των γνωστών τετελεσμένων γεγονότων. Και δεν ήτο δυνατόν να επιχειρηθή χωρίς τον κίνδυνον εξασθενήσεως της αμύνης αυτής ταύτης της Ελλάδος.»

Σελίδες Μαρτυρολογίου

Για τα όσα έζησαν στα χέρια των «ειρηνοποιών του Αττίλα» οι αξιωματικοί και οι στρατιώτες που συνελήφθησαν αιχμάλωτοι και

οι άμαχοι και τα γυναικόπαιδα, σώθηκαν εκατοντάδες μαρτυρικές καταθέσεις των θυμάτων που δόθηκαν στις αστυνομικές αρχές κατά το 1974-1975. Τα μαρτύρια του άμαχου πληθυσμού στα χέρια των εισβολέων αποτελούν πικρό μακρύ συναξάρι σύγχρονου μαρτυρολογίου: Σύλληψη, φυλάκιση, ομαδικές και ατομικές εκτελέσεις, βασανιστήρια, ληστείες και λεηλασίες, εκτοπισμός, στέρηση φαγητού, νερού και ύπνου, κτηνώδεις διασμοί ανυπεράσπιστων γυναικών και κοριτσιών. Οι μαρτυρίες των τραγικών θυμάτων και όλα όσα έγιναν στα χρόνια που ακολούθησαν εις βάρος των εγκλωβισμένων, πέρα από τη φρίκη που προκαλούν, αποκαλύπτουν στην πλήρη έκτασή του το σχέδιο εθνοκάθαρσης που υλοποιήθηκε στην Κύπρο το 1974. Σε κάθε χωριό που εισερχόταν ο τουρκικός στρατός, τα γεγονότα ακολουθούσαν την ίδια, άγρια διαδικασία ωμοτήτων και βαρβαρότητας, σαν μια στερεότυπη καθημερινότητα. Εκτελέσεις εν ψυχρώ αμάχων ή αόπλων στρατιωτών, συγκέντρωση και εγκλεισμός των κατοίκων στην εκκλησία ή σε κεντρικά κτίρια του χωριού, διαχωρισμός ανδρών, ηλικιωμένων και γυναικοπαίδων, πρώτο κύμα λεηλασιών στα άδεια σπίτια των Ελλήνων Κυπρίων, μεταφορά – πολλές φορές άσκοπη των ανδρών σε γειτονικά χωριά ή στη Λευκωσία, διασμοί, ληστείες, βασανιστήρια, εξευτελισμός. Στο τέλος, οι κάτοικοι ένοιωθαν τη μεταφορά από τα χωριά τους στο μη κατεχόμενο τμήμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, ως απελευθέρωση από την αιχμαλωσία και τα τουρκικά διχοτομικά σχέδια μπορούσαν να επιβληθούν ευκολότερα. Ο ίδιος εφιαλτικός μηχανισμός παρέμενε στην εφεδρεία για να ενεργοποιηθεί, όταν χρειαζόταν, στις περιοχές στις οποίες παρέμεναν «ενοχλητικοί» εγκλωβισμένοι.

Από νομικής πλευράς, μια από τις πιο σημαντικές διεθνείς πηγές για τις τουρκικές ωμότητες στην Κύπρο το 1974, είναι η Έκθεση του Ιουλίου 1976 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπου προσέφυγε η Κυπριακή Δημοκρατία τον Σεπτέμβριο του 1974 και τον Μάρτιο του 1975. Σε αυτήν εξετάζονται αναλυτικά ενδεικτικές περιπτώσεις με θύτη και αυτουργό την Τουρκία, που αφορούν τον βίαιο εκτοπισμό προσώπων, κυρίως το καλοκαίρι του 1974, αλλά και τους επόμενους μήνες για τους εγκλωβισμένους της Καρπασίας, τη στέρηση ελευθερίας (φυλακίσεις και εγκλεισμούς προσώπων και εγκλωβισμούς πληθυσμών), τη στέρηση ζωής (δολοφονίες προσώ-

πων), την κακοποίηση προσώπων με ψυχικά και σωματικά βασανιστήρια και βασμούς, την αφαίρεση περιουσίας, κινητής και ακίνητης, και τέλος την καταναγκαστική εργασία.

Πρέπει να προστεθούν στα παραπάνω η λεηλασία των αρχαίων μνημείων και των τόπων λατρείας, είτε απλώς για λόγους βανδαλισμών, καταστροφής και θρησκευτικού φανατισμού, είτε για πλουτισμό κυκλωμάτων αρχαιοκαπηλίας, που φτάνει στο επίπεδο πολιτισμικής γενοκτονίας, η ολοκληρωτική αλλαγή των πανάρχαιων ελληνικών τοπωνυμίων που σε αρκετές περιπτώσεις είχαν ιστορία χιλιετιών, ο παράνομος εποικισμός, που συνεχίζεται, με αλλογενείς που δεν έχουν καμιά απολύτως σχέση με τον τόπο και την πολιτιστική του παράδοση, η συνεχιζόμενη στέρηση της νομής και της εκμετάλλευσης των ιδιωτικών περιουσιών των προσφύγων – νόμιμων ιδιοκτητών, η έλλειψη διάθεσης για την επίλυση του ανθρωπιστικού ζητήματος των αγνοουμένων, η ουσιαστική παρεμπόδιση των ερευνών, ειδικά για τις ομαδικές δολοφονίες, με πιο κραυγαλέα περίπτωση την ομαδική εκτέλεση δεκάδων ανδρών στο χωριό Άσσια, η συνεχιζόμενη κατοχή διά του τουρκικού στρατού ενός μεγάλου τμήματος της Κυπριακής Δημοκρατίας. Πέρα απ' αυτά, για τον πρόσφυγα που επιστρέφει ως επισκέπτης ύστερα από πολλές δεκαετίες στο κατεχόμενο χωριό του, ένα από τα πιο επώδυνα και αποτροπιαστικά θεάματα και «πραγματικότητες» που έχει να αντιμετωπίσει είναι η συστηματική σύληση των κοιμητηρίων με τους τάφους των προγόνων και των προσφιλών προσώπων.

Οι δολοφονίες αμάχων ή συλληφθέντων αιχμαλώτων και οι βασμοί γυναικοπαίδων δεν ήταν μεμονωμένα γεγονότα. Από τις πρώτες ώρες της εισβολής διαπράχθηκαν ωμότητες εις θάρος αμάχων από τον τουρκικό στρατό στην παρουσία και με τις διαταγές αξιωματικών. Ένα από τα πιο γνωστά τραγικά παραδείγματα είναι η εκτέλεση δώδεκα ανδρών, στο μικρό χωριό Ελιά της επαρχίας Κερύνειας, ηλικίας από 14 μέχρι 89 ετών, που ήταν οι περισσότεροι μέλη των οικογενειών Μάντολες και Αχιλλέως, μπροστά από τις συζύγους τους και έχοντας στην αγκαλιά τα μικρά παιδιά τους, την 21^η Ιουλίου 1974. Δολοφονήθηκαν από άνδρες του τουρκικού στρατού, με διαταγές και καθοδήγηση των αξιωματικών τους, μια μέρα μετά την απόβαση, στο γειτονικό Πέντε Μίλι, στον Καραβά. Τα

τραγικά θύματα της ομαδικής δολοφονίας παρέμεναν για 34 χρόνια στον κατάλογο των αγνοουμένων, μέχρι τον Ιούλιο του 2008, όταν τα οστά τους, ύστερα από την ταυτοποίησή τους, παραδόθηκαν στις οικογένειες για ταφή. Επίσης, συγκλονιστικά τεκμήρια αποτελούν τα δεκάδες λείψανα αγνοουμένων που εντοπίζονται ύστερα από χρόνια με διαλυμένο κρανίο από τη χαριστική βολή, που αποτελεί πασιφανέστατη ένδειξη εκτέλεσης.

Ένα από τα πιο τραγικά κεφάλαια του πολέμου του 1974 είναι οι βιασμοί κοριτσιών, γυναικών και γεροντισσών από τους άνδρες και αξιωματικούς του τουρκικού στρατού. Σύμφωνα με τα στοιχεία που κατατέθηκαν στην προσφυγή που κατατέθηκε στο Συμβούλιο της Ευρώπης το 1975, υποβλήθηκαν γραπτές δηλώσεις 41 θυμάτων οι οποίες κατήγγειλαν ότι βιάστηκαν στην Κύπρο από άνδρες του τουρκικού στρατού. Ο συνολικός αριθμός των θυμάτων ήταν πολλαπλάσιος. Πρόκειται για μια από τις μεγαλύτερες πληγές που έφερε ο πόλεμος στο νησί, ένα από τα αθλιότερα άγη και αίσχη της τουρκικής εισβολής. Μου δόθηκε η ευκαιρία να μελετήσω, με σπαραγμό και οδύνη, εκατοντάδες καταθέσεις που δόθηκαν στις αρχές της Δημοκρατίας για δεκάδες περιπτώσεις βιασμών και άλλα εγκλήματα πολέμου που διαπράχθηκαν το καλοκαίρι του 1974, από τον τουρκικό στρατό και ατάκτους Τουρκοκύπριους. Και ψηλάφησα με φρίκη ορισμένες από τις πιο άγνωστες πτυχές αυτού του δράματος, την έκταση και τις επιπτώσεις τους. Από τη μια η όλη τελετουργία της συστηματικής, από τις πρώτες ώρες της εισβολής, ενσυνείδητης και σκόπιμης βαρβαρότητας της αποτρόπαιας πράξης του ένοπλου άντρα - άγριου ζώου, εισβολέα, φονιά και διαστή από την Ανατολή, για την εξουθένωση και εξευτελισμό του άοπλου, αδώου, ανήμπορου και ανυπεράσπιστου θύματος. Από την άλλη, οι ψυχολογικές και σωματικές δοκιμασίες που υπέστησαν και υφίστανται από τότε αυτές οι γυναίκες, αδιανόητες για τους υπόλοιπους. Εξίσου οδυνηρή και θλιβερή, αποδείχθηκε η στάση, η αδιαφορία και εν τέλει η ανικανότητα της κυπριακής πολιτείας να συμπαρασταθεί ουσιαστικά και να σταθεί δίπλα σε αυτά τα θύματα. Το επώδυνο αυτό κεφάλαιο θεωρήθηκε επωφελές για τη «διαφώτιση» και τον «κυπριακό αγώνα» και οι πρωτότυπες καταθέσεις των θυμάτων δακτυλογραφήθηκαν και διανεμήθηκαν πολυγραφημένες ανά τον κόσμο, εξυ-

πηρετώντας τις σκοπιμότητες της προπαγάνδας των αρχών της Κυπριακής Δημοκρατίας στο εξωτερικό για τα τουρκικά εγκλήματα πολέμου. Εμπορευόμενοι, ουσιαστικά, ευκαιριακά τον πόνο των θυμάτων και αδυνατώντας, τα επόμενα χρόνια, να προσφέρουν ουσιαστική βοήθεια και συμπαράσταση σε αυτά. Έτσι, διασώθηκαν μεν αρκετές καταθέσεις, που μπορεί να τις εντοπίσει ένας επίμονος ερευνητής, όμως, εξαιτίας της σμικρότητας του τόπου και της άφατης οδύνης που προκαλεί το συγκεκριμένο ζήτημα, η κυπριακή ιστοριογραφία είναι αδύνατο να ασχοληθεί συστηματικά με αυτό, τουλάχιστον στις παρούσες δεκαετίες. Εδώ, παραθέτω ενδεικτικά ένα απόσπασμα από κατάθεση γυναίκας από χωριό της επαρχίας Λευκωσίας που δόθηκε στις αστυνομικές αρχές της Δημοκρατίας μετά την απελευθέρωσή της από τα κατοχικά στρατεύματα (Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμέλεια), 1974. *Μάρτυρες και Μαρτυρίες. Πραξικόπημα και τουρκική εισβολή. Πεσόντες, Αγνοούμενοι και Θύματα. Αιχμαλωσία – Προσφυγιά – Εγκλωβισμός*, τόμ. Β', Λευκωσία 2011, σελ. 258).

Εις την οικίαν της (...) παρεμείναμεν περί τας 15 ημέρας. Έρχοντο συχνά Τούρκοι και προέβαινον εις ερεύνας. Μετά τρεις περίπου ημέρας με επήραν δύο Τούρκοι εκ Τουρκίας εις διπλανήν οικίαν και με εβίασαν αμφοτέρω. Εβίασαν επίσης άλλοι Τούρκοι εκ Τουρκίας, κατά τον ίδιον τρόπον, την (...), την (...) και την (...). Τας (...) τας έπαιρναν και τας δύο μαζί. Από την οικίαν ένδα διέμενα εβίασαν την (...) 35 ετών, την (...) 30 περίπου ετών, μίαν φοράν την (...), 13 ετών, την (...) και την (...). Την (...) την επήραν εις αγρόν και την εβίασαν. Ήτο μικρή και επονούσεν και έκλαιεν γοερώς. Όταν την επομένην νύκτα ήλθαν να την πάρουν πάλιν, έκλαιε και δεν την επήραν. Πολύ συχνά έπαιρναν και εβίαζαν την (...) και την (...). Η (...) επήρεν μίαν ημέραν πετρέλαιο για να πιει παρουσία των Τούρκων και ο Τούρκος εκ Τουρκίας που την εβίαζε επήρε την φιάλην και την επέταξε. Της είπε ότι δεν ήδελε να πεθάνει. Την (...) την εβίαζε πάντοτε ο ίδιος Τούρκος ο οποίος την ερωτεύθη και δεν επέτρεπε εις άλλον να πάει μαζί της. Μίαν ημέραν την έκρυσεν ο πατέρας της και όταν ήλθεν ο Τούρκος και δεν την ήυρεν ήρχισε να φωνάζει, ηρεύνησε την περιοχόν και δεν την ήυρε. Μετ' ολίγας όμως ώρας επέστρεψε και όταν την ήυρε εις την οικίαν, πάλιν την επήρε

και την εδίασε.

Αντιπαραβάλλω τη ψυχρή καταγραφή της Επιτροπής των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, στην ετυμηγορία της για τις κυπριακές καταγγελίες (Καθημερινή (έκδ.), *Η απόρρητη έκδοση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τις ωμότητες των Τούρκων Εισβολέων στην Κύπρο*, Αθήνα 1978, σελ. 37).

Οι μαρτυρίες αποδεικνύουν ότι οι βιασμοί έγιναν από Τούρκους στρατιώτες και, τουλάχιστο σε δύο περιπτώσεις, από Τούρκους αξιωματικούς, και αυτό όχι μόνο σε μεμονωμένες περιπτώσεις απειθαρχίας. Τίποτε δεν αποδεικνύει ότι οι τουρκικές αρχές έλαβαν αρκετά μέτρα για να εμποδίσουν αυτά τα συμβάντα ή ότι, γενικά, πήραν οποιαδήποτε πειθαρχικά μέτρα, ύστερα από αυτά τα επεισόδια. Η Επιτροπή, κατά συνέπεια, θεωρεί ότι η μη παρεμπόδιση των πιο πάνω πράξεων αποδίδεται στην Τουρκία, σύμφωνα με τη Σύμβαση.

Η Επιτροπή, με ψήφους 12 έναντι μιας, διαπιστώνει ότι τα επεισόδια του βιασμού, όπως έχουν περιγραφεί στις πιο πάνω περιπτώσεις και τα οποία θεωρεί ως αποδεδειγμένα, αποτελούν απάνθρωπη μεταχείριση, που αποδίδεται στην Τουρκία.

Διπλωματικές προσπάθειες που καταβλήθηκαν κατά τα έκτοτε τελευταία 50 έτη προς ανάταξη της κατάστασης και επίλυση του Κυπριακού Ζητήματος

του Άγγελου Μ. Συρίγου, Καθηγητή Διεθνούς Δικαίου και Εξωτερικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο. Βουλευτή ΝΔ στην Α΄ Αθηνών

1. Η γενική εικόνα των τελευταίων 50 ετών

Από το 1974 έως το 2024 το Κυπριακό έχει μία εντυπωσιακή πορεία στη διεθνή πολιτική σκηνή από πλευράς ενασχολήσεως διεθνών οργανισμών και συλλογής ψηφισμάτων. Μεταξύ άλλων θα πρέπει να αναφερθούν 125 ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας,¹ 17 ψηφίσματα της Γενικής Συνελεύσεως των ΗΕ (εκ των οποίων 5 ψηφίσματα για τους αγνοουμένους και 4 ψηφίσματα για τα ανθρώπινα δικαιώματα), πάνω από 35 ψηφίσματα από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και τουλάχιστον 20 αποφάσεις και συστάσεις της Κοινοβουλευτικής Συνελεύσεως του Συμβουλίου της Ευρώπης. Τα αποτελέσματα αυτών των ψηφισμάτων υπήρξαν αντιστρόφως ανάλογα του αριθμού τους. Η Τουρκία τα αγνόησε απόλυτα.

Στη διάρκεια αυτών των 50 ετών πέραν των αμέσως εμπλεκομένων, ο μόνος παράγοντας που έδειχνε ενδιαφέρον για το Κυπριακό ήταν ο ΟΗΕ. Οι προσπάθειες του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ να προτείνει διάφορες λύσεις του Κυπριακού είναι ευάριθμες: τα Σημεία της Βιέννης τον Αύγουστο του 1983· η Συμφωνία-Πλαίσιο το 1986· οι Ιδέες Ντε Κουεγιάρ τον Ιούλιο του 1989· η Δέσμη Γάλι τον Αύγουστο του 1992· το Σχεδίου Ανάν που υπεβλήθη για πρώτη φορά το Νοέμβριο του 2002 και πήρε την τελική μορφή του την

¹ Περιλαμβανομένου και του ψηφίσματος 2723/2024 για την ανανέωση της παραμονής της UNFICYP στο νησί.

άνοιξη του 2004· η διάσκεψη για την Κύπρο στο Κραν Μοντανά της Ελβετίας τον Ιούνιο του 2017.

Στην πραγματικότητα, όμως, η όλη κατάσταση στην Κύπρο μετά το 1974 αποδείχθηκε βολική για τις μεγάλες δυνάμεις. Οι εξελίξεις στην Κύπρο κατέστησαν προβλέψιμες και δεν επιφυλάσσουν εκπλήξεις για την ασφάλεια των συμφερόντων τους. Όσο και να ακούγεται κυνικό και δυσάρεστο, από το 1974 και μετά, στα μάτια των δυτικών, τα τουρκικά στρατεύματα επέβαλαν μία απαράδεκτη και άδικη ειρήνη αλλά πάντως ειρήνη (διότι στην πράξη πρόκειται περί ειρήνης και ουχί περί εκεχειρίας) και συνακολούθως διασφάλισαν τη σταθερότητα στην περιοχή. Δεν είναι τυχαίο ότι οι Τούρκοι τονίζουν συχνά ότι «μετά το 1974 δεν υπάρχει αιματοχυσία στο νησί».²

Οι άμεσα ενδιαφερόμενες πλευρές, οι Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι, διεξάγουν από τον Ιανουάριο του 1975³ συνομιλίες για την επίλυση του κυπριακού προβλήματος. Οι συνομιλίες αυτές, σχοινοτενείς και αδιέξοδες επί πολλά χρόνια, προκάλεσαν με το πέρασμα των ετών την παντελή αδιαφορία της διεθνούς κοινότητας. Επίσης απογοήτευσαν την ελλαδική και κυπριακή κοινή γνώμη και δημιούργησαν ένα κλίμα φαινομενικής αδιαφορίας ως προς την επανάληψή τους. Η Τουρκία αντιθέτως, αντιμετώπιζε εμφανώς τις συνομιλίες είτε ως βάρος είτε ως διέξοδο για την εκτόνωση διεθνών πιέσεων.

Η κυπριακή κυβέρνηση διαχειρίζεται -με δυσκολία λόγω μικρού μεγέθους- την επί πενήντα χρόνια συνεχιζόμενη κατοχή του 37%

² Π.χ. Ψήφισμα 15ης Ιουλίου 1999 του τουρκικού κοινοβουλίου «με την ευκαιρία της συμπληρώσεως 25 ετών από την ειρηνευτική αποστολή της Κύπρου» όπου αναφέρεται ότι κατά της διάρκειας της εικοσιπενταετίας «δεν υπήρξε αιματοχυσία στην Κύπρο».

³ Η διεξαγωγή συνομιλιών για την επίλυση του Κυπριακού συμφωνήθηκε κατά τη συνάντηση Κληρίδη-Ντενκτάς την 19η Δεκεμβρίου 1974. Ήσαν διαφορετικές ως προς το περιεχόμενο από τις συνομιλίες που διεξήχθησαν μετά την 6 Σεπτεμβρίου 1974 μεταξύ των ιδίων συνομιλητών και αναφέρονταν σε ανθρωπιστικά θέματα, όπως την απελευθέρωση των αιχμαλώτων πολέμου. Για περισσότερα βλ. Τζεργιάς, Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας, με αναδρομής τη ζωή της μεγαλονήσου στο διάβα των χιλιετιών, Τόμος Β, εκδόσεις Libro, Αθήνα 200, σελ. 763, 769.

του εδάφους του νησιού από την Τουρκία. Η Ελλάδα ακολουθεί κατά κανόνα τις επιλογές της κυπριακής ηγεσίας. Η Τουρκία εμφανώς θεωρεί ότι το Κυπριακό λύθηκε το 1974 με την εισβολή. Μοναδικό ζήτημα σε εκκρεμότητα για την Τουρκία είναι ότι τα κατεχόμενα αποτελούν μία μαύρη τρύπα στον χάρτη της ανατολικής Μεσογείου. Κανένα κράτος δεν έχει αναγνωρίσει επισήμως τα αποτελέσματα της κατοχής. Η δε Βρετανία διατηρεί με ζηλοτυπία τον ρόλο του «εκείνου που κατέχει τον στυλογράφο» (penholder). Είναι δηλαδή το μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας που συντάσσει τα ψηφίσματα για το Κυπριακό και καθοδηγεί τις σχετικές διαπραγματεύσεις. Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι, συνομιλούν κατά καιρούς από τον Ιανουάριο του 1975 και μετά για την άρση της κατοχής από την Τουρκία.⁴ Η τελευταία, αν και κατέχουσα, δεν εμπλέκεται τυπικώς στις συνομιλίες.

2. Οι στόχοι της τουρκικής στρατηγικής

Η Τουρκία αντιλαμβάνεται το Κυπριακό με όρους στρατηγικής παρουσίας της στην ανατολική Μεσόγειο.⁵ Αμέσως μετά το 1974 ο πρωτεύων σκοπός της τουρκικής πλευράς, ήταν και παραμένει η δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών που θα οδηγήσουν στην *de jure* αποδοχή της διχοτομήσεως του νησιού. Προς το σκοπό αυτό προχώρησε, ανεξαρτήτως των προσχηματικών συνομιλιών, με ορισμένες κινήσεις που μακροπρόθεσμα θα οδηγούσαν μοιραία σε αυτή την πραγματικότητα:

- Ολοκλήρωση της μετακινήσεως του τουρκοκυπριακού πληθυσμού στις κατεχόμενες περιοχές για να υπάρξει εδαφική συ-

⁴ Η διεξαγωγή συνομιλιών για την επίλυση του Κυπριακού συμφωνήθηκε κατά τη συνάντηση Κληρίδη-Ντενκτάς την 19η Δεκεμβρίου 1974. Ήσαν διαφορετικές ως προς το περιεχόμενο από τις συνομιλίες που διεξήχθησαν μετά την 6 Σεπτεμβρίου 1974 μεταξύ των ιδίων συνομιλητών και αναφέρονταν σε ανθρωπιστικά θέματα, όπως την απελευθέρωση των αιχμαλώτων πολέμου.

⁵ Ήδη κατά την Τριμερή Διάσκεψη του Λονδίνου μεταξύ Βρετανίας, Τουρκίας και Ελλάδος τον Αύγουστο του 1955 οι Τούρκοι είχαν εκφράσει τον φόβο τους ότι η Ελλάδα δια της ενώσεως με την Κύπρο επεδίωκε να περικυκλώσει την Τουρκία, Χατζηθασιλείου, Ευ. Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960 η συνταγματική πτυχή, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 6^η έκδοση, Αθήνα, 1998, σελ. 68.

νέχεια, που θα έδινε τη δυνατότητα ομοσπονδιακής διαρθρώσεως του κράτους ή και διχοτομήσεως.

- Εκδίωξη των εναπομεινάντων Ελληνοκυπρίων από τις κατεχόμενες περιοχές για να δημιουργηθεί εθνοτική ομοιογένεια.
- Μεταφορά Τούρκων εποίκων στο νησί που άλλαξε τα δημογραφικά δεδομένα υπέρ της πληθυσμιακά μειονεκτούσας τουρκοκυπριακής πλευράς
- Δημιουργία δομών μεταξύ της τουρκοκυπριακής κοινότητας που θα προσέφεραν σταδιακά νομιμότητα στις πράξεις των οργάνων της. Η πιο σημαντική εξ αυτών υπήρξε το 1983 η «μονομερής διακήρυξη της ανεξαρτησίας» της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βορείου Κύπρου». Πρόκειται για ένα μάρφωμα που αποτελεί κατά το διεθνές δίκαιο «κράτος ανδρείκελο», όπως ονομάζονται οι οντότητες που κατ' όνομα είναι κυρίαρχες αλλά στην πραγματικότητα τελούν υπό άμεσο ξένο έλεγχο.⁶
- Μη αναγνώριση της Κυπριακής Δημοκρατίας που άλλοτε θεωρεί ότι έπαψε να υφίσταται το 1963 με την τουρκοκυπριακή ανταρσία και άλλοτε το 1983 με τη δημιουργία του ψευδοκράτους.

Παράλληλα προς αυτά, βασικό στοιχείο της τουρκικής στρατηγικής, ανεξάρτητο από τα προηγούμενα, είναι ο έμμεσος έλεγχος ολόκληρου του νησιού. Αυτό κατ' αρχήν επετεύχθη επί του χερσαίου εδάφους με την παρουσία ισχυρού τουρκικού εκστρατευτικού σώματος. Όταν προέκυψε μετά το 2011 η πιθανότητα ευρέσεως κοιτασμάτων υδρογονανθράκων, στις θαλάσσιες περιοχές που περιβάλλουν την Κύπρο, η Τουρκία επεξέτεινε τον έμμεσο έλεγχο και στη θάλασσα με διενέργεια γεωτρήσεων από έναν ειδικό στολίσκο ερευνητικών σκαφών που συνοδεύονταν από τουρκικά πολεμικά. Με την εισβολή και συνεχιζόμενη κατοχή η Τουρκία έχει αποδείξει ότι δεν ενδιαφέρεται πολύ για τις αντιδράσεις της διεθνούς κοινό-

⁶ Βλ. Για τον ορισμό του «κράτους ανδρείκελου» Crawford, J., *The creation of states in international law*, Clarendon Press, Oxford, 1979, σελ. 62 κ.ε. Για περισσότερα σχετικά με την περίπτωση της Κύπρου ως κράτους ανδρείκελο βλ. Chrysostomides, K., *The Republic of Cyprus, A study in International law*, Martinus Nijhoff/Ant.Sakkoulas, the Hague/Athens, 2000, σελ. 237-280.

τητας, όταν κρίνει ότι διακυβεύονται στρατηγικά της συμφέροντα.

3. Στόχοι της ελληνικής πλευράς

Το 1974 το σοκ της εισβολής και κατοχής ήταν τέτοιο, που οι κυπριακές κυβερνήσεις για αρκετά χρόνια αρκέστηκαν σε απλή διαχείριση της κρίσεως. Η ελλαδική πλευρά μετά την δραματική εμπειρία της περιόδου 1960-74 ακολουθούσε συνήθως τις επιλογές της κυπριακής ηγεσίας.⁷ Οι στόχοι της ελληνικής πλευράς, όπως διαμορφώθηκαν μετά το 1974, ήσαν στόχοι υπό την πίεση της ανάγκης. Το ζητούμενο ήταν η επιστροφή των προσφύγων στα κατακτημένα εδάφη και η αποκατάσταση των Ελλήνων της Κύπρου στις πατρογονικές εστίες τους. Οι όροι συμβιώσεως των δύο κοινοτήτων «σε μία ενιαία, ανεξάρτητη, αποστρατικοποιημένη και αδέσμευτη δημοκρατία»⁸ αποτελούσαν αναπαραγωγή ενός ξύλινου λεξιλογίου για την επίλυση του Κυπριακού που δεν προσδιόριζε τις ειδικότερες συνθήκες υπό τις οποίες θα ήταν δυνατή η επανένωση του νησιού.

Αμέσως μετά την εισβολή, η κυπριακή κυβέρνηση αποφάσισε την λεγόμενη «διεθνοποίηση» του Κυπριακού. Η τακτική αυτή απέβλεπε στη μεσολάβηση πρωτίστως του ΟΗΕ αλλά και των ΗΠΑ, της Δύσεως, της ΕΣΣΔ ή τέλος πάντων όποιου είχε τη δυνατότητα να επηρεάσει τους Τούρκους για να αλλάξει κάπως η κατάσταση. Η πολιτική αυτή ήταν ουσιαστικά απότοκος της συμμετοχής της Κύπρου στο κίνημα των αδεσμεύτων κατά τη δεκαετία του 1960

Η προσπάθεια διεθνοποίησης του Κυπριακού απέτυχε για σωρεία λόγων. Ο πιο σοβαρός ήταν ότι ο Ψυχρός Πόλεμος και η μεγάλη γεωπολιτική αξία της Τουρκίας για την άμυνα της Δύσεως οδηγούσαν ΗΠΑ και Βρετανία, δύο μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας, σε απόλυτη ανοχή της καταστάσεως που δημιουργούσε

⁷ Για τη δύσκολη σχέση της ελλαδικής με την κυπριακή ηγεσία και το ρόλο της Αθήνας ως εθνικού κέντρου βλ. Κιτρομηλίδης, Π., «Το ελληνικό κράτος ως εθνικό κέντρο», στο συλλογικό Ελληνισμός και ελληνικότητα, Τσαούσης Δ.Γ. (επιμ.), Εστία, Αθήνα 1983· επίσης Αθανασίου, Α.Ν., Ο άγνωστος πόλεμος Αθηνών-Λευκωσίας, εκδόσεις Τζιτώνης, Αθήνα, 1989.

⁸ Βλ. εφημερίδα Τα Νέα, Αθήνα, 1 Μαρτίου 1982 σχετικώς με την ομιλία Ανδρέα Παπανδρέου στην κυπριακή βουλή την 28 Φεβρουαρίου 1982.

η τουρκική εισβολή και κατοχή. Οι δύο χώρες πίεζαν για διακοινοτικές συνομιλίες. Ήταν εμφανές πως οι μεγάλες δυτικές δυνάμεις δεν επιθυμούσαν διαδικασίες, στις οποίες θα μπορούσε να παρέμβει και η Σοβιετική Ένωση.

Τελικώς η ελληνοκυπριακή πλευρά ανέτρεψε η ίδια στην πράξη την πολιτική της διεθνοποίησης αποδεχόμενη διακοινοτικές συνομιλίες. Επρόκειτο περί αντιφατικής πολιτικής. Οι διακοινοτικές συνομιλίες ως εκ της φύσεως τους περιόριζαν τη διαφορά στο επίπεδο των δύο κοινοτήτων του νησιού και ανέτρεπαν τον διακρατικό χαρακτήρα που είχε η διεθνοποίηση. Ο συνομιλητής της Κυπριακής Δημοκρατίας είναι ο εκάστοτε ηγέτης της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Αυτό κατ' ουσίαν υποβαθμίζει το βασικό όπλο της Κυπριακής Δημοκρατίας: την επίσημη αναγνώρισή της ως μοναδικής εκπροσώπου του νησιού. Ύστερα από τόσα χρόνια συνομιλιών της Κυπριακής Δημοκρατίας με τους Τουρκοκυπρίους, έχει παγιωθεί στη διεθνή κοινότητα και στον ΟΗΕ μία συγκεκριμένη αντίληψη, που θα είναι εξαιρετικά δύσκολο να ξεπερασθεί. Λόγω των διακοινοτικών, η Τουρκία έπαψε να θεωρείται μέρος του προβλήματος. «Τυγχάνει» απλώς να κατέχει στρατιωτικά το νησί στο πλαίσιο της υποστηρίξεως που προσφέρει προς τους Τουρκοκυπρίους. Εμφανίζεται σαν να περιμένει από τις δύο πλευρές να καταλήξουν σε κάποια συμφωνημένη λύση προκειμένου και οι τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις να σταματήσουν την κατοχή. Στην πραγματικότητα, όποτε τίθεται θέμα απομακρύνσεως των Τούρκων υπάρχει έντονη αντίδραση και άμεση εμπλοκή της Άγκυρας, όπως φάνηκε για τελευταία φορά το 2017 στις συνομιλίες στο Κραν Μοντανά της Ελβετίας.

Επίσης το 1994-95 υιοθετήθηκε το δόγμα του ενιαίου αμυντικού χώρου, που προσπάθησε να αντιμετωπίσει το θέμα ασφαλείας των Ελληνοκυπρίων. Λόγω σοβαρών πρακτικών προβλημάτων στην υλοποίησή του, έχει προχωρήσει με εξαιρετικά αργούς ρυθμούς και σε πολλούς τομείς απαιτούνται πολλά ακόμη βήματα για να λειτουργεί με αποτελεσματικότητα..

Η δυναμική των πραγμάτων που δημιούργησε η προοπτική εντάξεως της Κύπρου στην ΕΕ απέφερε πολύ περισσότερα αποτελέσματα από όσα δεν είχαν αποφέρει τόσων ετών διακοινοτικές

συνομιλίες και τόσες δεκάδες ψηφίσματα από τον ΟΗΕ. Η αίτηση για ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στην ΕΟΚ/ΕΕ υπήρξε η μόνη σοβαρή προσπάθεια να ξεφύγει το Κυπριακό από τα αδιέξοδα του 1974. Κατ' αυτόν τον τρόπο, στις αρχές της δεκαετίας του 1990 η αντιμετώπιση του Κυπριακού ξέφυγε από τη λογική της διεθνοποίησης και συνδέθηκε με την ευρωπαϊκή προοπτική του νησιού. Αυτό ανέτρεψε και την πεσιμιστική αντίληψη περί «χαμένων ευκαιριών». Η δυναμική που δημιουργήθηκε λόγω της επικείμενης εντάξεως της Κύπρου στην ΕΕ οδήγησε στην ενεργοποίηση της διεθνούς κοινότητας που έβλεπε να ανατρέπεται η (βολική) ισορροπία που είχε δημιουργηθεί μετά την τουρκική εισβολή του 1974 στην Κύπρο.

Η ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ το 2004 έχει εκ των πραγμάτων τοποθετήσει τη λύση του Κυπριακού σε νέα βάση καθ' ότι βασικές πρόνοιες της λειτουργίας του νέου κράτους πρέπει να είναι συμβατές με το κοινοτικό κεκτημένο.

Η ένταξη της Κύπρου θα προσέφερε ένα αναμφισβήτητο πλεονέκτημα στην ελληνική πλευρά. Το πλεονέκτημα αυτό θα μπορούσε να εξελιχθεί σε σοβαρό παράγοντα δημιουργίας διαρκών προβλημάτων στην Τουρκία, κατά την προσπάθειά της να συνδεθεί περισσότερο με την ΕΕ. Η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας συνιστούσε πολλαπλώς εκπεφρασμένη θέση της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, αλλά και κάποιων άλλων χωρών, όπως της Βρετανίας. Για αυτό τον λόγο, το εμπόδιο που θα μπορούσε να αποτελέσει η Κύπρος ως κράτος-μέλος της ΕΕ έπρεπε να ακυρωθεί, ει δυνατόν, εν τη γενέσει του. Αυτό θα μπορούσε να γίνει είτε (α) με υιοθέτηση ενός σχεδίου που θα δημιουργούσε ένα υβρίδιο ελληνοτουρκικού κράτους με αγκυλώσεις και δυσλειτουργίες, θα εξαφάνιζε τον ελληνικό χαρακτήρα της Κυπριακής Δημοκρατίας, όπως προέκυψε μετά το 1963-64, και θα υποχρέωνε δεσμικά την Κύπρο να στηρίζει την τουρκική ένταξη, είτε (β) με απόρριψή του σχεδίου, με το βάρος της ευθύνης να πέφτει στους Ελληνοκυπρίους.

Όπως παραδέχθηκε και ο ίδιος ο γ.γ. του ΟΗΕ «ο παράγοντας της Ευρωπαϊκής Ενώσεως ... προσέφερε ένα πλαίσιο κινήτρων προκειμένου να επιτευχθεί μία συμφωνία καθώς και προδεσμίες εντός των οποίων έπρεπε να επιτευχθεί η συμφωνία». Αυτό οδήγησε στο Σχέδιο Ανάν. Η συντριπτική απόρριψή του από τους Έλληνες της Κύπρου

με ποσοστό 75,8% δεν εμπόδισε την ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στην ΕΕ. Την 1η Μαΐου 2004 ολοκληρώθηκε η ένταξη της στην ΕΕ. Επρόκειτο για τη σημαντικότερη ελληνική διπλωματική επιτυχία μετά την ένταξη της Ελλάδος στην ΕΟΚ το 1981.

Η ένταξη προσέφερε στρατηγικό βάθος στην ελληνική διπλωματία. Μέχρι και τον Απρίλιο του 2004, τα συμφέροντα της Κυπριακής Δημοκρατίας εκπροσωπούσε στα όργανα της ΕΕ η Ελλάδα. Αν και το Κυπριακό κατέχει κυρίαρχο ρόλο στην ελληνική εξωτερική πολιτική, υπάρχουν και άλλοι κρίσιμοι τομείς για τους οποίους ενδιαφέρεται η Ελλάδα. Η συνεχής ενασχόληση με το Κυπριακό αποδυνάμωνε τις ελληνικές διαπραγματευτικές θέσεις σε αυτούς τους κρίσιμους τομείς. Η ολοκλήρωση της εντάξεως της Κυπριακής Δημοκρατίας στην ΕΕ και η συμμετοχή στους μηχανισμούς λήψεως αποφάσεων άλλαξε αυτή την κατάσταση. Για την Κυπριακή Δημοκρατία το μοναδικό θέμα που υπάρχει είναι αυτό της συνεχιζόμενης κατοχής του νησιού από την Τουρκία. Η Κύπρος ήταν σε θέση πλέον να χειρίζεται η ίδια το πρόβλημα και η Ελλάδα να ρίχνει το διπλωματικό της βάρος υπέρ της μόνον όταν αυτό ήταν πραγματικά απαραίτητο. Παράλληλα, η ουσιαστικά απόλυτη ταύτιση των απόψεων των δύο χωρών διευκόλυνε τον χειρισμό πολλών άλλων κοινοτικών θεμάτων (αν και χρειάζεται καλύτερος συντονισμός και όχι *ad hoc* συνεννοήσεις). Επίσης, ο χρόνος έπαψε να κυλά αποκλειστικώς εις βάρος της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η πλέον σημαντική (και δετική) πραγματικότητα για το Κυπριακό είναι ότι, η όποια λύση, οφείλει πλέον να κινείται μέσα στα πλαίσια προστασίας του ευρωπαϊκού νομικού πολιτισμού.

Συμπερασματικά, η ελληνική πλευρά είχε κερδίσει την ένταξη της Κύπρου. Αυτό αποτελούσε σχετική εγγύηση ασφάλειας και ενίσχυε τη διαπραγματευτική ισχύ της Κύπρου, που είχε πλέον λόγο στην ενταξιακή πορεία της Τουρκίας. Η τουρκική πλευρά διασφάλισε τη (σχετική) λήθη της διεθνούς κοινότητας ως προς τις ευθύνες της. Στις διεθνείς αναφορές για το Κυπριακό, η έμφαση δεν δινόταν πλέον στην εισβολή της Τουρκίας το 1974 αλλά στην απόρριψη ενός σχεδίου του ΟΗΕ (που ως σχέδιο του ΟΗΕ προβαλλόταν ως κάτι καλό και ισορροπημένο) από τους Ελληνοκύπριους. Οι Ελληνοκύπριοι, για πρώτη φορά ύστερα από πολλές δεκαετίες, βίωναν το συ-

ναίσθημα του μαύρου προβάτου της διεθνούς κοινότητας. Το μείζον, όμως, είχε επιτευχθεί: η Κύπρος ήταν μέλος της ΕΕ.

Με αυτά τα δεδομένα 50 ετών θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι το πλέον ολοκληρωμένο περίγραμμα της ελληνικής στρατηγικής είναι αυτό που δημοσιοποιήθηκε τον Ιούλιο του 2001 από το ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών σχετικά με την όποια επίλυση του Κυπριακού προβλήματος. Σύμφωνα με αυτό η λύση θα πρέπει:

- να εξασφαλίζει τη φυσική και εθνική επιβίωση του κυπριακού ελληνισμού στο νησί.
- να αποτρέπει τα απώτερα σχέδια της Τουρκίας που αναμφίβολα είναι ο έλεγχος (άμεσος ή έμμεσος) ολοκλήρου του νησιού.
- να είναι λειτουργική και εφοδιασμένη με όλες τις αναγκαίες εγγυήσεις ώστε να μην υπάρχουν δυνατότητες δημιουργίας νέας κρίσεως.
- να είναι συμβατή με τους κανόνες της ΕΕ.

4. Τι διαπραγματεύεται η κάθε πλευρά

Όπως ήδη ελέχθη, η Τουρκία θεωρεί ότι το Κυπριακό λύθηκε με την «ειρηνευτική επιχείρηση» του 1974. Τί είναι όμως αυτό που την υποχρεώνει να διαπραγματεύεται μέσω των Τουρκοκυπρίων με την Κυπριακή Δημοκρατία από το 1974; Σε τελική ανάλυση τί είναι αυτό που διαπραγματεύεται η Κυπριακή Δημοκρατία όλα αυτά τα χρόνια μετά το 1974;

Η απάντηση στο ερώτημα είναι απλή. Στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων βρίσκεται από τουρκικής πλευράς το σύνολο των υπαρκτών δεδομένων που διαμορφώθηκαν *manu militari* το 1974: η κατάληψη και η συνεχιζόμενη κατοχή του 36,4% του συνολικού εδάφους της Κυπριακής Δημοκρατίας, η παρουσία περίπου δεκάδων χιλιάδων τούρκων στρατιωτών και οι αλλαγές που έχουν επέλθει ύστερα από 50 χρόνια συνεχούς και συνεπούς δημογραφικής αλλοιώσεως του πληθυσμού με την αδρόα εισαγωγή εποίκων από την Τουρκία. Είναι αυτό που αποκαλούσε στο παρελθόν αυτάρεσκα ο Ντενκτάς (και επαναλαμβάνει ο Ερντογάν) «πραγματικότητες» (realities) οι οποίες πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν σε οποιαδήποτε

πρόταση για μελλοντικό καθεστώς της Κύπρου.⁹

Το δεμελιώδες λάθος της Τουρκίας ήταν ότι ένα διεθνές ζήτημα, στο οποίο περιλαμβάνεται και παραβίαση των κανόνων του διεθνούς δικαίου, λύνεται οριστικά μόνον με συναίνεση μεταξύ των ενδιαφερομένων πλευρών, η οποία λαμβάνει συνήθως τη μορφή συμφωνίας ειρήνης. Η Τουρκία, έχοντας οχυρωθεί πίσω από την αντίληψη ότι το Κυπριακό έχει λυθεί, δεν προχώρησε σε οποιαδήποτε υποχώρηση με σκοπό την επίτευξη συμφωνίας ειρήνης μεταξύ των δύο πλευρών, μίας συμφωνίας που μάλλον θα της διασφάλιζε μεγάλο τμήμα όσων κέρδισε το 1974.

Από την άλλη πλευρά η ελληνοκυπριακή πλευρά διαπραγματεύεται τη διεθνή αναγνώρισή της και τη μοναδική εκπροσώπηση του κράτους της Κυπριακής Δημοκρατίας στη διεθνή κοινότητα. Το πρόβλημα για την Τουρκία είναι ότι η διεθνής κοινότητα με σωρεία πράξεών της έχει αναγνωρίσει ότι

- α) η Κυπριακή Δημοκρατία διατηρεί τη νομική της προσωπικότητα, παρά τα κατά καιρούς σοβαρά εσωτερικά προβλήματα και τη διαίρεση του νησιού και
- β) η κυπριακή κυβέρνηση αντιπροσωπεύει την Κυπριακή Δημοκρατία.

Από τον Μάρτιο του 1964 το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ με το ομόφωνο Ψήφισμα 186 αποδέχθηκε ότι η κυβέρνηση της Κύπρου «έχει την ευθύνη για τη διατήρηση και αποκατάσταση της τάξεως και του νόμου» και ζήτησε να συγκροτηθεί ειρηνευτική δύναμη του ΟΗΕ στη νήσο «με τη συγκατάθεση της κυβερνήσεως της Κύπρου». Με τον τρόπο αυτό ο ΟΗΕ αναγνώρισε αναμφισβήτητα τη νομιμότητα της κυπριακής κυβερνήσεως. Το Ψήφισμα 186/1964 θεωρείται από τους Τούρκους ως η ρίζα του κακού για τη συνεχιζόμενη αναγνώριση της Κυπριακής Δημοκρατίας και της κυπριακής κυβερνήσεως.¹⁰ Για αυτόν το λόγο και η Τουρκία σταθερά διαμαρτύρεται κατά την εκάστοτε

⁹ Έκθεση γ.γ. για το Σχέδιο Ανάν-Απρίλιος 2003, παρ. 18. Βλ. επίσης ομιλία Ερντογάν 20 Ιουλίου 2023,

[https://www.tcch.gov.tr/en/news/542/147850-turkiye-and-the-turkish-cypriots-have-never-shied-away-from-negotiation-](https://www.tcch.gov.tr/en/news/542/147850-turkiye-and-the-turkish-cypriots-have-never-shied-away-from-negotiation)

¹⁰ Necatigil, Z., *The Cyprus Question and the Turkish position in International Law*, 6^η έκδοση, Oxford University Press, Oxford, 1993, σελ. 71.

ανανέωση της δητείας της δυνάμεως του ΟΗΕ στο νησί, επειδή βασίζεται στην αποδοχή της από τη νόμιμη κυβέρνηση της Κύπρου.¹¹ Με ένα λόγο από το 1974 και εντεύθεν η ελληνοκυπριακή πλευρά διαπραγματεύεται την επίσημη σφραγίδα της Κυπριακής Δημοκρατίας.¹²

Ο μεγάλος κίνδυνος από την όποια λύση κατατεθεί στο μέλλον είναι ότι η Κυπριακή Δημοκρατία θα κληθεί να εκχωρήσει το μοναδικό διαπραγματευτικό της όπλο χωρίς σοβαρά και απτά ανταλλάγματα. Για αυτόν το λόγο υπάρχει όλη αυτή τη διεκκυστίδα γύρω από το εάν το νέο κράτος που θα δημιουργηθεί κατά την επίλυση του κυπριακού, οφέποτε καταλήξουν οι διαπραγματεύσεις... Θα είναι συνέχεια του παλαιού κράτους; Ή θα υπάρξει στιγμιαία κατάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας πριν τη δημιουργία του νέου κρατικού μορφώματος (η λεγόμενη παρθενογένεση); Η εξουσία θα εκπηγάζει από τις δύο κοινότητες; Ή από τα δύο συστατικά κράτη της μελλοντικής ομοσπονδίας στην Κύπρο (δηλαδή της Κυπριακής Δημοκρατίας και το ψευδοκράτος);

Η αναγνώριση της υπάρξεως δύο λαών και όχι δύο κοινοτήτων, η αναγνώριση χωριστού για τις δύο κοινότητες δικαιώματος αυτοδιαθέσεως, η δημιουργία ενός νέου κράτους που θα είναι συγχρόνως και «μετεξέλιξη» της Τουρκικής Δημοκρατίας της Βορείου Κύπρου και συστατικό κράτος της Ομοσπονδίας και θα περιλαμβάνει ρητώς τους δύο λαούς, η πολιτική ισότητα Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, είναι οι στόχοι της τουρκικής πλευράς. Με αυτόν τον τρόπο επιδιώκουν να ξεπεράσουν το μοναδικό διαπραγματευτικό όπλο των Ελληνοκυπρίων δηλαδή την επίσημη αναγνώριση της Κυπριακής Δημοκρατίας ως μόνης εκπροσώπου της νήσου στη διεθνή σκηνή.

5. Προτάσεις εθνικής πολιτικής

Μισό αιώνα μετά την εισβολή, κι ενώ η παράταση της κατοχής δημιουργεί de facto τετελεσμένα επί του εδάφους, τίθενται μία σειρά ερωτημάτων:

¹¹ Βλ. π.χ. Statement By The Ministry Of Foreign Affairs Of The Republic Of Turkey Concerning UN Security Council Resolutions No:1178 And 1179 (1998) - 30 June 1998.

¹² Βλ. σχετ. Necatigil, 1993, (οπ. παρ. υποσ. 10), σελ. 329-330.

- Ποιά είναι η ουσιαστική αφετηρία της ελληνικής πλευράς: το Σύνταγμα του 1960; η κατάσταση μετά το 1963; ή η «πραγματικότητα» της τουρκικής εισβολής του 1974;
- Εξακολουθεί η ελληνική πλευρά να επιδιώκει τη διζωνική και δικοινοτική ομοσπονδία;
- Στόχος είναι να επιστραφεί απλώς περισσότερο έδαφος ή να δοθεί έμφαση στην κατανομή της εξουσίας;
- Τι πρέπει να γίνει με το θέμα της ασφάλειας και των συνθηκών εγγυήσεως;
- Τί συνιστά ουσία και τί συμβολισμό στο Κυπριακό;

Θέλουν οι Ελληνοκύπριοι πραγματικά να συγκατοικήσουν με τους Τουρκοκυπρίους;

Τελικώς, τί ακριβώς θέλει η ελληνική πλευρά στο Κυπριακό;

Μία ολοκληρωμένη απάντηση του θέματος περιλαμβάνει τρία επίπεδα: α. εθνικής πολιτικής, β. στρατηγικής για την επίτευξη των εθνικών στόχων και γ. τακτικής. Για προφανείς λόγους οι προτάσεις τακτικής πρέπει να είναι ευέλικτες και να προσαρμόζονται στις εκάστοτε συνθήκες. Αντιθέτως, οι προτάσεις εθνικής πολιτικής αλλά και στρατηγικής έχουν μεγάλη χρονική διάρκεια.

Θα πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι δεν πρέπει να υποτιμάται η σημασία του Κυπριακού για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Το Κυπριακό είναι το μοναδικό θέμα που απασχολεί συνεχώς από το 1955 την ελληνική εξωτερική πολιτική. Αν και τα τελευταία χρόνια μοιάζει απομονωμένο από τις διεκδικήσεις της Τουρκίας στο Αιγαίο και τη Θράκη, στην πραγματικότητα είναι άμεσα συνδεδεμένο με αυτές. Δεν θα πρέπει να λησμονείται ότι η Τουρκία αμφισβήτησε όλο το νομικό καθεστώς του Αιγαίου μόλις το 1974 και σε άμεση συνάρτηση με την εισβολή στην Κύπρο. Τα θέματα του Αιγαίου ετέθησαν ως αντίβαρο στις εξελίξεις στο νησί. Μπορεί αργότερα να απέκτησαν τη δική τους αυτονομία, αλλά στη βάση τους εξακολουθούν να συνδέονται άρρηκτα με το Κυπριακό.

Βάσει των ανωτέρω, οι εντελώς βασικοί άξονες/στόχοι εθνικής πολιτικής που θα πρέπει να καλύπτει η λύση του Κυπριακού είναι οι εξής:

- να εξασφαλίζει τη φυσική και εθνική επιβίωση του κυπριακού ελληνισμού στο νησί·

- να αποτρέπει τον άμεσο ή έμμεσο έλεγχο ολοκλήρου του νησιού από την Τουρκία·
- να είναι λειτουργική ώστε να μην υπάρχουν δυνατότητες δημιουργίας κρίσεως, η οποία θα μπορούσε να παρασύρει σε συνολική κρίση τις ελληνοτουρκικές σχέσεις

Το βέλτιστο είναι η Κυπριακή Δημοκρατία να συνδεθεί με την ανάπτυξη περιφερειακής πολιτικής της Ελλάδος στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, τη δημιουργία κατάλληλων συμμαχιών και την ανάδειξη της Κύπρου ως σταθεροποιητικού στοιχείου της περιοχής και ως του εγγύτερου ευρωπαϊκού εδάφους στις αγορές της Μέσης Ανατολής. Κάτι τέτοιο μεγεθύνει την ισχύ του ελληνισμού στην ανατολική Μεσόγειο και στη διεθνή σκακιέρα μέσα από τον άξονα Ελλάδα-Κύπρος. Σε μία τέτοια περίπτωση θα πρέπει να ενταχθεί η Τουρκία σε ένα ευρύτερο πλαίσιο κινήτρων/συμφερόντων ή/και περιορισμών το οποίο θα αποτρέπει ή τουλάχιστον θα καθιστά δύσκολη τη γενικότερη εκδήλωση επιθετικότητας.

6. Προτάσεις στρατηγικής ως τροφή για σκέψη

α. Πρόταση 1: Η «μη λύση» ως λύση

Ύστερα από τόσα χρόνια άκαρπων συνομιλιών με την άλλη πλευρά και με δεδομένη την πρόταση λύσεων από πλευράς ΟΗΕ που είτε καθιστούν ομήρους τους Ελληνοκυπρίους στους Τουρκοκυπρίους είτε ναρκοθετούν την ευμάρεια του ελεύθερου τμήματος, προβάλλει ως λύση η «μη λύση». Επί παραδείγματι, μετά την κατάθεση του Σχεδίου Ανάν το 2002 ακούσθηκε στις ελεύθερες περιοχές της Κύπρου το ερώτημα «γιατί πρέπει να συνυπάρξουν Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι σε ένα κοινό κράτος που δεν θα λειτουργεί και θα δημιουργεί περισσότερα προβλήματα;» Επίσης, η μεγάλη οικονομική διαφορά μεταξύ των κατεχομένων περιοχών με τις ελεύθερες, οδήγησε πολλούς στο συμπέρασμα ότι ο πλούσιος νότος θα χρηματοδοτεί για χρόνια τον βορρά.

Η διαιώνιση της παρούσας καταστάσεως σημαίνει ότι δεν θα γίνει ποτέ αποδεκτή *de jure* η τουρκική εισβολή και τα αποτελέσματά της. Μέσω της διαιωνίσεως του προβλήματος θα δημιουργούνται προβλήματα στην Τουρκία, που θα βρίσκει ως συνεχές

εμπόδιο το Κυπριακό στην διεθνή και ευρωπαϊκή πορεία της. Επιπλέον τα κατεχόμενα θα συνεχίσουν να αποτελούν μία μαύρη τρύπα στον χάρτη.

Ουσιαστικά η λύση της «μη λύσεως» καθίσταται ως η πλέον πιθανή προοπτική για τα επόμενα χρόνια. Μία τέτοια λύση θα οδηγήσει με το πέρασμα των ετών σε εκφυλισμό της όλης προσπάθειας. Ο κίνδυνος είναι η «μη λύση» να διολισθήσει προς εμπέδωση των κατοχικών δεδομένων στα κατεχόμενα και σταδιακή νομιμοποίηση της «ΤΔΒΚ». Για αυτόν τον λόγο, έστω και εάν επιλεγεί ως λύση ανάγκης, θα πρέπει να συνοδεύεται από στρατηγική αντιμετώπισης των προβλημάτων που θα δημιουργηθούν. Ως προς τους εθνικούς στόχους που προαναφέρθηκαν το πρόβλημα είναι ότι η «μη λύση» συνεχίζει τον άμεσο έλεγχο του βόρειου τμήματος του νησιού από την Τουρκία. Παράλληλα επιτρέπει τον έμμεσο έλεγχο στις ελεύθερες περιοχές, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τις παράνομες αλλά υπαρκτές κινήσεις της Τουρκίας για θαλάσσιες έρευνες στην κυπριακή ΑΟΖ.

Το πλεονέκτημα της «μη λύσεως» είναι ότι διασφαλίζει τη δυνατότητα στον ελληνισμό να πολλαπλασιάζει το διεθνές βάρος του μέσα από τον άξονα Ελλάδος-Κύπρου που διασυνδέεται σε στρατηγικά σχήματα με άλλα κράτη της περιοχής (π.χ. Ισραήλ, Αίγυπτος).

6. Πρόταση 2: αποδοχή των τετελεσμένων με δημιουργία δύο ανεξάρτητων κρατών

Μία άλλη δυνατότητα είναι η οριστική αποδοχή των τετελεσμένων του 1974 και η νομιμοποίηση του Αττίλα με τη δημιουργία δύο ανεξάρτητων κρατών. Ως αντιστάθμισμα της νομιμοποίησης θα μπορούσαν να δοθούν στην ελληνοκυπριακή πλευρά τμήματα εδαφών που σήμερα είναι υπό τουρκική κατοχή και πιο συγκεκριμένα τα εδάφη που σύμφωνα με το Σχέδιο Ανάν θα επιστρέφονταν στους Ελληνοκυπρίους.

Αυτή η λύση θα σήμαινε τον οριστικό χωρισμό των δύο κοινοτήτων οι οποίες θα ακολουθήσουν η κάθε μία το δρόμο της ως ξεχωριστά ανεξάρτητα κράτη. Η Κυπριακή Δημοκρατία θα εξακολουθήσει το δρόμο της αναπτύξεως, ενώ το κατεχόμενο τμήμα κατά

μία άποψη θα ενταχθεί στην ΕΕ ή σε αντίθετη περίπτωση αργά η γρήγορα θα ενωθεί με την Τουρκία.

Ως πλεονέκτημα της προτάσεως είναι η οριστική και ξεκάθαρη ρύθμιση του θέματος. Οι ελεύθερες περιοχές δεν θα είχαν την τροχοπέδη ενός άκαμπτου συνταγματικού καθεστώτος που θα διανέμει την εξουσία με τους Τουρκοκυπρίους, ενός κράτους που θα καλείται διαρκώς να βρει την ισορροπία του ανάμεσα σε νομικούς δογματισμούς τύπου Σχεδίου Ανάν και ενός αμφιλεγόμενου συστήματος διεθνών εγγυήσεων. Επιπλέον, τυχόν ένταξη στην ΕΕ των κατεχομένων περιοχών ως ανεξάρτητου κράτους θα διαμόρφωνε τις κατάλληλες προϋποθέσεις για σταδιακή αυτονόμηση των Τουρκοκυπρίων από την Τουρκία. Στο βαθμό που θα συνοδευόταν και από οριστική λύση στο θέμα των περιουσιακών δικαιωμάτων, θα προσέφερε το κατάλληλο πλαίσιο για επενδύσεις στο τουρκοκυπριακό κράτος, όπου τον κύριο λόγο θα είχαν φυσικά οι Ελληνοκύπριοι.

Το πιο σοβαρό πρόβλημα αυτής της προτάσεως είναι ότι οι Τούρκοι δεν δείχνουν διατεθειμένοι να παραχωρήσουν στην τράπεζα των διαπραγματεύσεων έστω και μικρό τμήμα των εδαφών που κατέλαβαν πολεμώντας το 1974, ακόμη και εάν το αντάλλασσαν με νομιμότητα. Το πλέον πιθανόν σε μία τέτοια περίπτωση θα είναι η ελληνοκυπριακή πλευρά να προσφέρει νομιμοποίηση και να μην πάρει ως αντάλλαγμα ούτε σπινδαμή κατεχομένου εδάφους. Το δεύτερο πρόβλημα είναι ότι η ΕΕ μάλλον δεν θα δεχόταν την ένταξη του τουρκοκυπριακού κράτους. Γιατί τα 27 μέλη της ΕΕ να αποδεχθούν στους κόλπους τους ένα κράτος το οποίο θα λειτουργεί ως η μακρά χειρ της Άγκυρας;

γ. Πρόταση 3: Δημιουργία διζωνικής, δικοινοτικής ομοσπονδίας

Πρόκειται περί της λύσεως που έχει υιοθετηθεί από τον ΟΗΕ και εν γένει τη διεθνή κοινότητα. Υποτίθεται ότι στόχος αυτής της πολιτικής είναι η δημιουργία ενός ομοσπονδιακού κράτους (που θα αποτελεί συνέχεια της Κυπριακής Δημοκρατίας, η οποία θα παραμείνει ενιαία και αδιαίρετη), όπου οι Τουρκοκύπριοι θα έχουν αυξημένη προστασία και συνακόλουθα δικαιώματα. Δυστυχώς, το Σχέδιο Ανάν (που απερρίφθη με 75,8% από τους Ελληνοκυπρίους)

ήταν μία μορφή ομοσπονδιακού κράτους που εκινείτο εντός των προβλέψεων των σχετικών ψηφισμάτων ΟΗΕ για διζωνικότητα και δικοινοτικότητα. Οι προβλέψεις του θα οδηγούσαν σε ένα υβριδικό κρατικό μόρφωμα, δυσλειτουργικό, εύκολα χειραγωγούμενο από την Τουρκία, με πολίτες δύο κατηγοριών αναλόγως της εθνικής τους καταγωγής και με έτοιμα σημεία διαφωνιών και εντάσεων.

Δυστυχώς, όλες οι προτάσεις που προέρχονται από τη διεθνή κοινότητα μέχρι σήμερα βασίζονται στη λογική του Σχεδίου Ανάν. Ουσιαστικά αποτελούν μετεξελίξεις του χωρίς να αλλάζουν τα βασικά χαρακτηριστικά του. Μπορεί να περιέχουν επί μέρους βελτιώσεις στη λειτουργικότητα του κράτους, στην ασφάλεια ή στις εγγυήσεις για εφαρμογή των συμφωνημένων. Το βασικό πλαίσιο, όμως, που βασίζεται στην ηγεμονική θέση της Τουρκίας για την επίλυση του Κυπριακού, παραμένει το ίδιο. Επειδή ουδείς από την ελληνοκυπριακή πλευρά μπορεί να αναλάβει αυτό το φορτίο, η «μη λύση» ως λύση, δηλαδή η διαιώνιση της παρούσας καταστάσεως, προβάλλει ως η πλέον πιθανή προοπτική.

7. Πρόταση στρατηγικής: νέο πρότυπο κρατικής οργάνωσης με συντακτική συνέλευση

Στις μέχρι τώρα προτάσεις του ΟΗΕ (με δεσπόζουσα αυτή του Σχεδίου Ανάν) τίθενται μετ' επιτάσεως διάφορα ερωτήματα: Τί σημαίνει δικοινοτικότητα; Πόσο θα επηρεάζει την καθημερινή λειτουργία του κράτους; Ποιο θα πρέπει να είναι το περιεχόμενο της ομοσπονδίας; Θα είναι «χαλαρή» ή «συνεκτική» ομοσπονδία; Πόσο ισχυρή θα πρέπει να είναι η κεντρική κυβέρνηση; Δεν υπάρχουν εύκολες απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα. Εάν το ομοσπονδιακό κράτος είναι δυσλειτουργικό και όλα τα όργανά του απαιτούν τη συμμετοχή και των δύο κοινοτήτων για τη λήψη αποφάσεων, τότε ποιος είναι ο λόγος να φορτωθεί με πολλές αρμοδιότητες; Αντίστοιχο ερώτημα τίθεται, εάν οι Τουρκοκύπριοι δεν μπορέσουν να απογαλακτισθούν από την Τουρκία, οπότε θα εκφράζουν ουσιαστικά τις απόψεις της Άγκυρας μέσα στα ομοσπονδιακά όργανα.

Έως τώρα τις απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα τις δίνει ο ΟΗΕ. Η ελληνική πλευρά τοποθετείται επί των προτάσεων του ΟΗΕ δε-

τικά ή αρνητικά, προβαίνει σε αντιπροτάσεις αλλά ουδέποτε έχει καταθέσει μία συνολική πρόταση για την επίλυση του Κυπριακού· μία πρόταση που να εμπεριέχει το όραμα της ελληνικής πλευράς για τη σωστή και δίκαιη επίλυση του Κυπριακού προβλήματος. Κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει μέσω συντακτικής συνελεύσεως που θα δημιουργήσει ένα νέο Σύνταγμα για την Κυπριακή Δημοκρατία.

Υπάρχει αντικειμενικά λόγος για ένα νέο Σύνταγμα; ΝΑΙ! Από το 1964 οπότε οι Τουρκοκύπριοι αποχώρησαν από τα όργανα της Κυπριακής Δημοκρατίας, δεν εφαρμόζεται (δηλαδή είναι αδύνατον να τύχει εφαρμογής) το 30% των άρθρων του. Έχουν γίνει βεβαίως ρυθμίσεις οι οποίες βασίζονται στο δόγμα της ανάγκης (*salus populi, suprema lex*) και στη ριζική αλλαγή των συνθηκών (*rebus sic stantibus*). Αυτές όμως ήσαν απαραίτητες για να λειτουργήσει το κράτος, στην ανώμαλη κατάσταση που είχε δημιουργηθεί στο κατά τα άλλα διαμορφωμένο επί τη βάση της δυαδικής αρχής Σύνταγμα του 1960. Επί παραδείγματι στην 80μελή κυπριακή Βουλή εκλέγονται μόνον οι 56 ελληνοκύπριοι βουλευτές, ενώ οι θέσεις των 24 Τουρκοκυπρίων παραμένουν κενές.¹³ Μπορεί, όμως, η Κυπριακή Δημοκρατία, εξήντα χρόνια μετά το 1964, να πάψει να επικαλείται το δίκαιο της ανάγκης και να δημιουργήσει αυτό το νέο Σύνταγμα.

Στόχος μία τέτοιας πορείας θα είναι η δημιουργία σε εσωτερικό επίπεδο μίας νέας κρατικής οργάνωσης με υιοθέτηση νέου σύγχρονου Συντάγματος. Στη σύνταξη του σχεδίου του νέου Συντάγματος θα πρέπει να συμμετέχουν και προσωπικότητες διεθνούς κύρους που θα διασφαλίζουν την έξωθεν καλή μαρτυρία. Άξονες του νέου συντάγματος θα πρέπει να είναι:

¹³ Σύμφωνα με το άρθρο 62 του Συντάγματος 1960 ο αριθμός των βουλευτών ανερχόταν σε 50 εκ των οποίων οι 35 για την ελληνική κοινότητα της Κύπρου και οι 15 για την τουρκική κοινότητα. Λόγω της συμμετοχής της κυπριακής βουλής σε πολλούς διεθνείς κοινοβουλευτικούς οργανισμούς αλλά και της αυξήσεως των κοινοβουλευτικών επιτροπών, ο αριθμός των 35 βουλευτών δεν επαρκούσε. Για αυτόν το λόγο, με απόφαση της Βουλής των Αντιπροσώπων, της 20ης Ιουνίου 1985, οι βουλευτικές έδρες αυξήθηκαν σε 80 (πενήντα έξι για τους Ελληνοκυπρίους και 24 για τους Τουρκοκυπρίους. Όπως αναφέρεται στο σχετικό ενημερωτικό δελτίο της κυπριακής Βουλής «Δε διεξήχθησαν εκλογές για πλήρωση των είκοσι τεσσάρων εδρών της τουρκικής κοινότητας, οι οποίες παρέμειναν κενές».

- Η συνέχεια του υφισταμένου κράτους που δεν θα επηρεάζει τη νομική προσωπικότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας.
- Σεβασμός της δημοκρατικής αρχής
- Η απόλυτη προστασία των ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων που απολαμβάνουν όλοι οι πολίτες στις πολιτισμένες και δημοκρατικές χώρες του κόσμου και ιδίως της Ευρώπης
- Η απόλυτη λειτουργικότητα των οργάνων του κράτους λαμβανομένων υπ' όψιν και των ιδιαίτερων ιστορικών συνθηκών της Κύπρου

Για να μην υπάρξει απόλυτη ρήξη με τη διεθνή κοινότητα (που επί χρόνια κινείται προς την κατεύθυνση της διζωνικής δικοινοτικής ομοσπονδίας) καλό θα είναι το νέο κράτος να κινείται σε αυτή τη λογική, προσαρμόζοντάς αυτήν όμως προς την προστασία των δικαιωμάτων των δύο κοινοτήτων και όχι προς κάτι άλλο.

Η προοπτική αυτή δεν είναι χωρίς σοβαρά προβλήματα. Είναι βέβαιον ότι η Τουρκία θα αντιδράσει έντονα. Θα επιχειρήσει να αμφισβητήσει το ισχυρότερο όπλο της Κυπριακής Δημοκρατίας: την επίσημη αναγνώριση από τη διεθνή κοινότητα, τη σφραγίδα του κράτους. Παράλληλα θα προσπαθήσει να αναβαθμίσει νομικά το ψευδοκράτος στα κατεχόμενα. Επίσης θα εκμεταλλευθεί πολιτικά το γεγονός ως απόδειξη της αδιαλλαξίας των Ελληνοκυπρίων. Από όλες τις προτάσεις στρατηγικής, όμως, είναι η μόνη πρόταση που καλύπτει δυνητικά και τους τρεις άξονες εθνικής στρατηγικής.

8. Τα νέα δεδομένα

Η ανεύρεση μεγάλων ενεργειακών πηγών στην ανατολική Μεσόγειο το 2011 άλλαξε για πρώτη φορά τα δεδομένα λύσεως της Κυπριακού. Κάποιο τμήμα της ελληνικής πλευράς φαίνεται να πιστεύει ότι τα κυπριακά ενεργειακά κοιτάσματα μπορούν να λειτουργήσουν ως δέλεαρ προς τους Τούρκους για να βρεθεί λύση. Πρόκειται περί ευσεβούς πόθου. Η Τουρκία θα δεχόταν να βοηθήσει, μόνον εάν ενδιαφερόταν για την ευημερία των Τουρκοκυπρίων και δεν έβλεπε την Κύπρο στρατηγικά. Η Τουρκία δεν θα αρκεστεί να «συμμετέχει» στην εκμετάλλευση των ενεργειακών πηγών δια των Τουρκοκυπρίων. Σε μία τέτοια περίπτωση, οι τελευταίοι θα

απολάμβαναν των ωφελημάτων ως κάτοικοι ενός αλλού ανεξάρτητου κράτους. Η Τουρκία θα δελησει να εμπλακεί αμεσα στην εκμετάλλευση των ενεργειακων πηγων νοτιως του νησιου. Αυτο σημεινει οτι θα επιχειρήσει να προσαρμους το οποιο σχεδιο λυσεως στη νομιμοποιηση της αμεσης συμμετοχής της στον ελεγχο των ενεργειακων αποθεματων της Κυπρου.

Η ανευρεση κοιτασματος που βρισκονται τυχαιως στο νοτιο τμημα του νησιου, που ελεγχεται απο την Κυπριακη Δημοκρατια, ειναι οντως πολυ σημαντικη αλλα για διαφορετικο λογο. Δινει τη δυνατοτητα στον ελληνικο παραγοντα να προχωρησει σε μια στρατηγικη κινηση, φτιαχνοντας εναν ενεργειακο διαδρομο (π.χ. αεριου η ηλεκτρικου ρευματος) Κυπρου-Ελλαδος προς την Ευρωπη (και θεωρητικως απο την Ευρωπη προς τη Μεση Ανατολη). Ειναι προφανες οτι συμφερει την Ευρώπη ο έλεγχος των κοιτασμάτων από τη σημερινή Κυπριακή Δημοκρατια παρα απο ενα μόρφωμα (παράλλαγή του Σχεδίου Αναν) εν δυνάμει ενεργουμενο της Τουρκιας.

Οι ενεργειακές πηγές που έχουν ανακαλυφθεί μέχρι στιγμής δεν επαρκούν για να γίνει αυτή η στρατηγική κίνηση. Πρωταρχικό μέλημα της ελληνικής πλευράς πρέπει να είναι η συνέχιση των ερευνών νοτίως της Κύπρου (και της Κρήτης). Μόνον έτσι υπάρχει ελπίδα η λύση στο Κυπριακό να είναι κάτι διαφορετικό από ένα νέο Σχέδιο Ανάν. Οι Τούρκοι προσπαθούν να ακυρώσουν αυτή την προοπτική. Για την ελληνική πλευρά πρώτο ζητούμενο είναι η ανεύρεση νέων ενεργειακών κοιτασμάτων. Σε περίπτωση επιτυχίας, οι συνομιλίες που θα ακολουθήσουν, θα γίνουν με άλλους όρους.

Η Κύπρος είναι ένας πολύ μικρός τόπος, ένα «αλωνάκι» κατά παράφραση του Διονυσίου Σολωμού. Αυτό το αλωνάκι κατέχει εξέχουσα θέση στα ελληνικά πολιτικά πράγματα που δεν θα πρέπει ούτε να λησμονείται ούτε να υποτιμάται. Η ελλαδική κοινή γνώμη μπορεί να ξεχνά καθημερινά το Κυπριακό, αλλά το συλλογικό υποσυνείδητο των Ελλήνων παραμένει σημαδεμένο από την τουρκική εισβολή το 1974 στη μεγαλόνησο και τη συνεχιζόμενη κατοχή. Θα είναι αδύνατον να υπάρξει οριστική διευθέτηση των ελληνοτουρκικών προβλημάτων χωρίς λύση και του Κυπριακού. Η ειρήνη στο Αιγαίο περνάει από την ειρήνη στην Κύπρο. Αντιστοίχως μία κακή λύση στην Κύπρο, θα έχει άμεσες συνέπειες στο Αιγαίο.

Το Κυπριακό μέσα στο πλαίσιο της ελληνικής Ευρωπαϊκής πολιτικής για την Κύπρο

της Κωνσταντίνας Ε. Μπότσιου
Καθηγήτριας Ιστορίας και Διεθνών Σχέσεων,
Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Στην εκπνοή του Ψυχρού Πολέμου, η Κύπρος, ωδούμενη και από την Ελλάδα, υπέβαλε αίτημα ένταξης στην τότε Ευρωπαϊκή Κοινότητα το 1990. Η αίτηση εγκρίθηκε το 1993 και το 1998 η Κύπρος αναγνωρίστηκε ως υποψήφια προς ένταξη χώρα για την επόμενη διεύρυνση, μαζί με την Μάλτα, στην Σύνοδο Κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Κέρκυρα το 1994. Το 1998 άρχισαν οι διαπραγματεύσεις οι οποίες κατέληξαν στην υπογραφή της σχετικής συνθήκης στην Αθήνα το 2003 και μετά την κύρωση της από τα κράτη-μέλη στην ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση στο 2004.

Η ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2004 ήταν το μεγαλύτερο επίτευγμα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής μετά από την ένταξη της ίδιας της Ελλάδας το 1981. Ακόμα εντυπωσιακότερο καθιστά το επίτευγμα το γεγονός ότι η Κύπρος εντάχθηκε παρότι δεν λύθηκε το πολιτικό της πρόβλημα, το Κυπριακό, όπως παρότρυνε η Ευρωπαϊκή Ένωση ήδη στα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου κατά την Σύνοδο Κορυφής του Ελσίνκι τον Δεκέμβριο του 1999. Το σχετικό σχέδιο εκπονήθηκε υπό την αιγίδα του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ Κόφι Ανάν από τον οποίο πήρε το όνομά του. Μετά από πολλές ζυμώσεις και συνομιλίες, που ξεκίνησαν ήδη πριν από την Σύνοδο Κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Ελσίνκι το «Σχέδιο Ανάν» παρουσιάστηκε το 2002 από τον Ειδικό Σύμβουλο του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ Αλβάρο ντε Σότο και κατατέθηκε οριστικά στην τελική πέμπτη εκδοχή του λίγο

πριν από το δημοψήφισμα του 2004 που έκρινε την τύχη του στο νησί.

Η Ελλάδα αξιοποίησε την αποσύνδεση των δύο θεμάτων η οποία είχε αφεθεί ως ενδεχόμενο στην Σύνοδο Κορυφής της Κοπεγχάγης (Δεκέμβριος 2002) παρά την διπλωματική πίεση που ασκούνταν από τις ΗΠΑ και την Ευρωπαϊκή Ένωση για την οριστική επίλυση του ζητήματος ως προϋπόθεση για την ένταξη της Κύπρου. Η διαφοροποίηση οφείλεται και στην αλλαγή ηγεσίας στην Κύπρο και στην Ελλάδα την κρίσιμη περίοδο 2003-04. Η κυβερνητική αλλαγή στην Κύπρο το 2003 με την άνοδο του Τάσσου Παπαδόπουλου στην Προεδρία της Κυπριακής Δημοκρατίας (Μάρτιος 2003-Φεβρουάριος 2008) και του Κώστα Καραμανλή στην πρωθυπουργία στην Ελλάδα (Μάρτιος 2004-Οκτώβριος 2009) διευκόλυνε την αποσύνδεση των δύο θεμάτων, όταν συνειδητοποιήθηκε ότι οι Τουρκοκύπριοι και οι Τούρκοι δυναμίτιζαν τις συνομιλίες με τις απαιτήσεις τους. Από την Αθήνα ακολουθήθηκε πιστά η αρχή που διατύπωσε ο Κώστας Καραμανλής *«Η Κύπρος αποφασίζει, η Ελλάδα στηρίζει»*, έτσι ώστε η τελική απόφαση να προκύψει από το δημοψήφισμα που διεξήχθη στην Κύπρο και στα Κατεχόμενα για το Σχέδιο Ανάν στις 24 Απριλίου 2004. Οι Τουρκοκύπριοι αποδέχθηκαν το Σχέδιο με ποσοστό 64,19%, ενώ οι Ελληνοκύπριοι το καταψήφισαν κατά συντριπτικό ποσοστό που ανερχόταν σε 75,83%. Το «όχι» των Ελληνοκυπρίων εξηγήθηκε ως αντίδραση στα μειονεκτήματα του Σχεδίου και όχι σαν καταρχήν αντίθεση στην επανένωση του νησιού. Αυτές οι ανησυχίες αφορούσαν κυρίως την μη πρόβλεψη αποχώρησης των ξένων εποίκων και όλων των ξένων στρατευμάτων ή της κατάργησης του δικαιώματος των εγγυητριών δυνάμεων για μονομερή επέμβαση. Επίσης, δεν διασφάλιζε το δικαίωμα όλων των Κυπρίων στην απόκτηση περιουσίας και ελεύθερης επιλογής του τόπου διαμονής τους, ενώ το σύστημα αποζημιώσεων προέβλεπε ότι οι ίδιοι οι Ελληνοκύπριοι έπρεπε να χρηματοδοτήσουν την αποκατάσταση των οικιών από τις οποίες εκδιώχθηκαν το 1974.

Παρά τις απειλές της Τουρκίας ότι η ένταξη της Κύπρου, η οποία δεν την είχε καν συμβουλευθεί για να υποβάλει το σχετικό αίτημα ένταξης, θα την προκαλούσε να προσαρτήσει το βόρειο τμήμα του νησιού, ούτε η προσάρτηση έγινε, ούτε η δετική γνώμη

των Τουρκοκυπρίων και η απορριπτική των Ελληνοκυπρίων στα δημοψηφίσματα που διεξήχθησαν για το Σχέδιο Ανάν ανέτρεψαν την πορεία της Κύπρου προς την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Κύπρος εντάχθηκε ως πλήρες μέλος την 1^η Μαΐου 2004 στο μεγαλύτερο μέχρι σήμερα κύμα διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2004), ενώ το 2008 έγινε μέλος της ευρωζώνης. Εξαιρούνται από το *acquis communautaire* οι περιοχές - και οι κάτοικοι- όπου η Κυπριακή Δημοκρατία δεν ασκεί κυριαρχία, αλλά οι έδρες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου κατανέμονται στην Κύπρο με βάση το σύνολο του πληθυσμού της. Το κράτος διαχωρίζει τους πολίτες που ήταν εγκατεστημένοι πριν από την εισβολή του 1974 στο νησί και τα παιδιά τους και εκείνους που ήλθαν μετά ως «έποικοι», αλλά έχει δύο επίσημες γλώσσες -ελληνικά και τουρκικά. Είναι η μοναδική χώρα-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης που βιώνει στρατιωτική κατοχή και μάλιστα από ένα μη μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η παράνομη τουρκική εισβολή την διατηρεί διαιρεμένη μέχρι σήμερα. Αποτελεί ιδιαίτερο φαινόμενο παγκοσμίως, αν και όχι μοναδικό εφόσον οι κρίσεις γεννούν και άλλα διαιρεμένα κράτη ακόμα και μέσα στην Ευρώπη, όπως στα Δυτικά Βαλκάνια (π.χ. Σερβία- Κόσοβο) ή στην Ουκρανία για την οποία δημιουργήθηκε η εντύπωση ότι έγινε δεκτή από την Δύση η «προσάρτηση» της Κριμαίας από τη Ρωσία το 2014.

Στα 20 χρόνια που έχουν περάσει από την απόρριψη του Σχεδίου Ανάν, έχουν αναληφθεί πολλές πρωτοβουλίες επίλυσης του Κυπριακού, με τελευταία περίπτωση που έτυχε μεγάλης δημοσιότητας, επειδή έφθασε κοντά στην λύση, την Διάσκεψη στο Κραν Μοντανά της Ελβετίας το 2017. Πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα του Γ.Γ. ΟΗΕ Αντόνιο Γκουτιέρρες, όπου έλαβαν μέρος η Κυπριακή Δημοκρατία, η τουρκοκυπριακή πλευρά με τον νέο ηγέτη της (από το 2015) Μουσταφά Ακιντζί, οι τρεις εγγυήτριες δυνάμεις Ελλάδα, Τουρκία, Ηνωμένο Βασίλειο και η Ε.Ε. ως παρατηρητής, εκπροσωπούμενη από την Φεντερίκα Μογκερίνι, πρώην Υπατο Εκπρόσωπο της Ένωσης για Θέματα Εξωτερικής Πολιτικής και Ασφάλειας. Η Διάσκεψη προσέκρουσε έντονα στα ζητήματα των Εγγυήσεων -που είχαν δώσει αφορμή στην Τουρκία να εισβάλει το 1974- και της αποχώρησης των ξένων στρατευμάτων από το νησί. Οι συνομιλίες δια-

κόπηκαν απότομα και συνεχίστηκαν τα επόμενα χρόνια αλλά χωρίς από αποτέλεσμα.

Η Ελλάδα επενδύει στην Ευρωπαϊκή Ένωση για το Κυπριακό, παρότι γνωρίζει ότι οποιαδήποτε λύση θα έχει την τελική σφραγίδα του ΟΗΕ στην βάση των σχετικών ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας. Όπως και η διεθνοποίηση στον ΟΗΕ, έτσι και η Ευρωπαϊκή Ένωση εναρμονίζεται με την στρατηγική της επιλογή να συνάδει με το διεθνές δίκαιο. Παρότι για το Κυπριακό έχουν διεξαχθεί και διεξάγονται δικαιοδικές συνομιλίες, διακρατικές ελληνο-τουρκικές, με ή χωρίς μεσολαβητές από τον ΟΗΕ ή την Ευρωπαϊκή Ένωση, η τελική απόφαση, εφόσον γίνει δεκτή στο νησί, θα αποτυπωθεί σε ένα Σχέδιο υπό την αιγίδα ενός ΓΓ του ΟΗΕ. Το διεθνές δίκαιο έχει αποδειχθεί σημαντικός σύμμαχος για τους Έλληνες στην Ελλάδα και στην Κύπρο. Μέχρι σήμερα θεωρείται παράνομη η τουρκική εισβολή, δεν αναγνωρίζεται παρά μόνον από την Τουρκία το «ψευδοκράτος» στα βόρεια του νησιού («ΤΔΒΚ»), οι κάτοικοι αυτής της περιοχής δεν είναι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υφίστανται τις αντίστοιχες κυρώσεις και η Τουρκία δεν μπορεί να προχωρήσει σε οποιαδήποτε αξιοποίηση του πλούτου (υπέργειου ή υπόγειου) στην Κυπριακή επικράτεια. Μάλιστα στην απόπειρά της να δείξει ότι οι Τουρκοκύπριοι έχουν μερίδιο στην κυπριακή ΑΟΖ και στους υδρογονάνθρακες ζητώντας έμμεση αναγνώριση του «ψευδοκράτους», έλαβε την απάντηση από τον τότε Πρόεδρο της Κύπρου Νίκο Αναστασιάδη ότι τέτοιο μερίδιο προϋποθέτει ενιαία Κύπρο χωρίς κατοχή.

Η Τουρκία δεν βρίσκεται κοντά στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όπου η ελληνική πλευρά διαθέτει δύο ψήφους. Πρόκειται για το δεύτερο καλύτερο σενάριο μετά την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα που είχε προταθεί τη δεκαετία του 1950 μέσω της αυτοδιάθεσης που ήταν το αρχικό ελληνικό αίτημα στον ΟΗΕ μέχρι να ιδρυθεί η Δημοκρατία της Κύπρου στη βάση των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου (1959/60). Η στρατηγική «ευρωπαϊκοποίησης» της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία έχει ασκηθεί από συναπτές ελληνικές κυβερνήσεις ανεξάρτητα από τον ιδεολογικό τους προσανατολισμό, απαιτεί επίσης την υιοθέτηση του Κυπριακού προβλήματος από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την κινητοποίηση των οργάνων της για

την επίλυσή του με τρόπο επωφελή για τα δύο μέλη τους. Είναι αυτός ένα ακόμη λόγος γιατί η Ελλάδα δεν δέχεται να απεμπολήσει το δικαίωμα αρνησικυρίας (βέτο) σε θέματα εξωτερικής πολιτικής και άμυνας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Τέλος, η έλλειψη αμυντικής προστασίας της Κύπρου από το NATO ή άλλο διεθνή οργανισμό συντελεί στην υποστήριξη ενός μηχανισμού ευρωπαϊκής άμυνας και ασφάλειας που θα είναι σε θέση να προασπίζεται την κυριαρχία και ανεξαρτησία του νησιού. Η ιδιότητα της Ελλάδας ως κράτους-μέλους του NATO από το 1952 μαζί με την Τουρκία- θεωρείται από την Αθήνα δεδομένη αλλά μειώνει τις δυνατότητες αμυντικού σχεδιασμού για την κάλυψη της Κύπρου χωρίς άμεση λογοδοσία στην Τουρκία.

Στη Σύνοδο Κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης του Ελσίνκι (10-11 Δεκεμβρίου 1999) η Αθήνα αναγνώρισε την Τουρκία ως επιλέξιμη για ένταξη χώρα (eligible) ως *quid pro quo* για να ανοίξει ο δρόμος για την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η κριτική που ασκήθηκε στην τότε κυβέρνηση του Κώστα Σημίτη (1996-2004) εκπορευόταν από το ότι το ενδιαφέρον της Τουρκίας για την δική της ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι παροδικό, το ίδιο και οι παραχωρήσεις της για την Κύπρο. Πράγματι, εδώ και μία δεκαετία περίπου, η Τουρκία απομακρύνεται συνεχώς από το κοινοτικό κεκτημένο, ενώ η στάση της απέναντι στους Κούρδους και τους αντιπολιτευόμενους στο εσωτερικό της, ιδίως μετά το πραξικόπημα του 2016, έχουν υψώσει τείχη και από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η απόσταση αυτή είναι δύσκολο να κλείσει στα επόμενα χρόνια, και είναι σαφές ότι η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας τείνει στην ανάδειξή της σε περιφερειακό ηγεμόνα ενώ πιέζει διαρκώς την Ελλάδα και την Κύπρο σε υπαναχωρήσεις προκαλώντας ακόμα και στρατιωτικές κρίσεις στην Ανατολική Μεσόγειο. Συνέβη το 2020, εν μέσω της πανδημίας του covid-19, προφανώς σε μια προσπάθεια της Τουρκίας να εκτιμήσει την ετοιμότητα δυτικών δυνάμεων να παρέμβουν. Ο Τούρκος Πρόεδρος Ταγίπ Ερντογάν διαμαρτυρήθηκε επειδή η Γαλλία συμμετείχε με την Ελλάδα σε κοινή ναυτική άσκηση στην Ανατολική Μεσόγειο και δη στην περιοχή όπου η Τουρκία έκανε έρευνες με παράνομη NAVTEX για υδρογονάνθρα-

κες με το πλοίο Ορούτς Ρέις. Την περιοχή αυτή η Τουρκία θεωρεί μέρος της τουρκικής υφαλοκρηπίδας που συνδέει το Αιγαίο με την Κύπρο (Καστελλόριζο). Η εμφάνιση γαλλικών στρατιωτικών δυνάμεων στην περιοχή στην κρίση του 2020 ξένισε την Τουρκία και απέτρεψε μια νέα τουρκική επιθετικότητα χωρίς ωστόσο να την ματαιώσει.

Η κίνηση αυτή, ωστόσο, δείχνει την ωρίμανση της συμμετοχής της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, που αποτελεί μια πολιτική που η Τουρκία δεν μπορεί να αναστρέψει. Όπως η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, προσφέρει στην Κύπρο πλεονεκτήματα έναντι της Τουρκίας. Καταρχάς, καθιστά διπλωματικά δυσκολότερη μια επίθεση γιατί η Τουρκία πρέπει να υποστεί τις κυρώσεις που προβλέπονται σε περίπτωση επίθεσης. Δεύτερον, ενισχύει τα σύνορα του νησιού με την μετατροπή του σε ευρωπαϊκά που ελέγχονται από Ευρωπαίους αξιωματούχους. Τρίτον, μεταφέρει την Κύπρο σε υψηλότερο επίπεδο οικονομικής και θεσμικής ανάπτυξης, δίνοντας στους κατοίκους των Κατεχόμενων ένα μέτρο σύγκρισης ως προς το επίπεδο διαβίωσης και ευκαιριών των κατοίκων της Κύπρου που μπορούν να κατέχουν ευρωπαϊκό διαβατήριο. Τέταρτον, ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση περνά μέσα από το δικαίωμα βέτο της Ελλάδας και της Κύπρου. Η Τουρκία έχει αποδείξει ότι, παρά τους λεονταρισμούς, επιδιώκει να κρατά ανοικτή αυτή την πόρτα -όπως π.χ. φάνηκε με την υπόσχεση εξευρωπαϊσμού, δηλαδή μεταρρύθμισης, που έδωσε ο Ερντογάν μετά τους καταστροφικούς σεισμούς του 2023 με τουλάχιστον 50.000 νεκρούς στην Τουρκία. Είναι ο ακριβώς αντίθετος συσχετισμός δυνάμεων από αυτόν που ισχύει στο ΝΑΤΟ, όπου η Τουρκία εξακολουθεί να θεωρείται ισχυρή.

Η ένταξη έχει λειτουργήσει αποτρεπτικά για την άσκηση επιθετικότητας από την Τουρκία και τους Τουρκοκυπρίους αλλά και αποθαρρυντικά για μια λύση από τους Ελληνοκυπρίους. Μετά την ένταξη δείχνουν μικρότερη προθυμία να επιλυθεί το πρόβλημα. Οι Ελληνοκύπριοι έχουν μάθει να ζουν με το πρόβλημα -και να ζουν αρκετά καλά- με όλες τις δυνατότητες που προσφέρει η Ευρωπαϊκή Ένωση. Δεν διακατέχονται από την γωνία να ξαναδούν το νησί ενωμένο. Αισθάνονται δε ξένοι προς τους νέους «Τουρκοκύπριους»

που έφερε η Τουρκία ως εποίκους από τα βάθη της Ανατολίας χωρίς να έχουν τους τοπικούς δεσμούς με την ελληνοκυπριακή πλειονότητα που χαρακτήριζαν την «παλαιά» τουρκοκυπριακή μειονότητα. Η πολυπλοκότητα του θέματος αποτελεί ένα επιπλέον αντικίνητρο. Το δημογραφικό πρόβλημα αγγίζει επίσης την Κύπρο καθώς πολλοί νέοι μεταναστεύουν και δεν επενδύουν την ζωή τους στο νησί. Η μακροπρόθεσμη απόδοση της στρατηγικής του διεθνούς δικαίου δεν μπορεί να τους συγκρατήσει, ειδικά όταν οι απειλές από την Τουρκία έχουν μεσοπρόθεσμο χαρακτήρα.

Η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί ένα σημαντικό κεκτημένο για την Κύπρο παρότι η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει ακόμα αρκετά χαρτιά να παίξει στο Κυπριακό. Είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς την Τουρκία να υποχωρεί στα ακανθώδη θέματα των εγγυήσεων και της ύπαρξης τουρκικών στρατευμάτων στο νησί. Εξάλλου, ακόμη και στη περίπτωση της μετατροπής της πράσινης γραμμής σε μαύρη, δηλαδή της *de jure* διχοτόμησης που συζητούν πολλοί, αναμένεται έντονη αντίδραση από άλλες χώρες, όπως η Ρωσία, που αντιτίθενται στη νατοποίηση της Κύπρου, η οποία θα επέλθει μοιραία σε ένα τέτοιο σενάριο.

Ο ΟΗΕ έχει ξαναπιάσει το νήμα από εκεί που το άφησε το Σχέδιο Ανάν και συζητά ξανά μέσω μιας ειδικής αποστολής υπό την αιγίδα του Γενικού Γραμματέα του Οργανισμού την προοπτική ενός ομοσπονδιακού σχήματος για την Κύπρο. Η Κύπρος, όμως, έχει φύγει από την κατάσταση στην οποία βρισκόταν επί Σχεδίου Ανάν. Ως πλήρες μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει στα χέρια της περισσότερα εργαλεία να διαπραγματευθεί τόσο με την Τουρκία όσο και με διεθνείς οργανισμούς. Μπορεί να μην είναι αυτή η στρατηγική που τελικά θα αποδώσει στο Κυπριακό, αλλά είναι μονόδρομος για το μέλλον της Κύπρου.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Βοσκός, Ανδρέας Ι., *Τα αποτελέσματα της τουρκικής εισβολής και κατοχής επί των Τουρκοκυπρίων*, Λευκωσία, Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών/Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου, 1995.
- Κουφουδάκης, Βαγγέλης, *Κύπρος: ένα σύγχρονο πρόβλημα σε ιστορική προοπτική*, Αθήνα, Πατάκης, 2008.
- Celik, Yasemin, *Contemporary Turkish Foreign Policy*, Westport, Praeger, 1999.
- Ioannides, Christos P., *In Turkey's Image: The transformation of occupied Cyprus into a Turkish Province*, New Rochelle, Caratzas, 1991.
- Malinson, William, *Κύπρος: μια ιστορική προοπτική ανάμεσα στο NATO και στην Ευρώπη: πόλεμος ή ειρήνη;*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2005.
- Papadakis, Yannis, Peristianis, Nicos and Gisela Welz, *Divided Cyprus - Modernity, History and an island in conflict*, Indiana, Indiana University Press, 2006.
- Pericleous, Chystostomos, *The Cyprus Referendum: a Divided Island and the Challenge of the Annan Plan*, London, Tauris, 2009.
- Sepos, Angelos, *The Europeanization of Cyprus*, London, Palgrave/Macmillan, 2008.
- Stearns, Monteagle, *Entangled Allies: U.S. policy towards Greece, Turkey and Cyprus*, New York, Council on Foreign Relations, 1992.
- Stengenda, James, *The United Nations Force in Cyprus*, Columbus, Ohio State University Press, 1968.
- Theophanous, Andreas, *The Cyprus Question and the EU: The Challenge and the Promise*, Nicosia, Intercollege Press, 2004.
- Varnava, Andrekos and Hubert Faustmann (eds.), *Reunifying Cyprus: The Annan Plan and Beyond*, London, Tauris, 2011.

Συμπεράσματα: 1974 Τουρκική εισβολή στην Κύπρο

**από τον Θάνο Βερέμη, Ομότιμο Καθηγητή Πολιτικής
Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών**

Την ελληνοτουρκική κρίση του 1974 διαχειρίστηκε αποκλειστικά ο Χένρι Κίσινγκερ χωρίς περισπασμό γιατί ο πρόεδρος Νίξον βρισκόταν πλήρως απομονωμένος από το σκάνδαλο Watergate. Η ιδέα του Κίσινγκερ ήταν η διχοτόμηση της Κύπρου, ώστε να λήξει οριστικά η παρουσία του Μακαρίου στο νησί και να δώσει στον πρωθυπουργό της Τουρκίας Μπουλέντ Ετζεβίτ την ευκαιρία να επιβάλει ισότιμη παρουσία στη διοίκηση των Τουρκοκυπρίων με τους Ελληνοκύπριους. Η τουρκική εισβολή πέτυχε αφού μάλιστα ο δικτάτορας στην Ελλάδα, Ιωαννίδης είχε πεισθεί από τους συνομιλητές του της CIA ότι οι Τούρκοι δεν θα κινούνταν εναντίον της νήσου.

Η προσπάθεια του ΥΠΕΞ της Βρετανίας, Τζέιμς Κάλαχαν να πείσει τους Αμερικάνους να συμπράξουν για να εμποδίσουν τη τουρκική απόβαση απέτυχε, γιατί ο Κίσινγκερ έκανε ό,τι μπορούσε για να ενισχύσει τη τουρκική απόφαση. Ο Ετζεβίτ αφού κατέλαβε μέρος της Βόρειας Κύπρου φρόντισε να παραβιάσει όλες τις εκχειρίδες με τους Ελληνοκύπριους. Ο Κάλαχαν παραλίγο να συγκρουστεί πολεμικά με τους Τούρκους αλλά ο Κίσινγκερ απέκλεισε αυτό το ενδεχόμενο.

Αν η αμερικανική ανωμαλία του Watergate επέτρεψε στον Κίσινγκερ να διαχειρίζεται κατά αποκλειστικότητα τη κρίση της Κύπρου, ο ίδιος αντιλαμβανόταν ότι η δικτατορία του Ιωαννίδη του έδωσε τη μοναδική ευκαιρία να αυτοσχεδιάζει με ένα θέμα που δεν του έδινε και τόση σημασία. Ανάλογους αυτοσχεδιασμούς και σιω-

πηλές συμφωνίες δεν επιχείρησε ποτέ στη μέση Ανατολή και τους Αραβοϊσραηλινούς πολέμους. Η αλαζονεία του έναντι του ανόητου Ιωαννίδη, του αφελούς Αμερικάνου Πρέσβη Τάσκα και των έντρομων συνεργατών του, άφηνε ακάλυπτο τον παλιό του φοιτητή Ετζεβίτ σε λάθη τριτοκοσμικά.

Τελικά τον Κίσινγκερ αντιμετώπισε το αμερικανικό Κογκρέσο με επικεφαλής τον Τζον Μπράντιμας και η Γερουσία με πρωτοβουλία του Πολ Σαρμπέϊνς, διακόπτοντας για ένα διάστημα την Αμερικανική στρατιωτική βοήθεια προς την Τουρκία. Η προχειρότητα των σχεδίων του μάγου άρχισε να γίνεται αισθητή.

Τον Σεπτέμβριο του 1974 οι πιέσεις για στρατιωτικό εμπάργκο στη Τουρκία ενισχύθηκαν από τον Μπέντζμιν Ρόξενταλ, πρόεδρο της διερευνητικής επιτροπής εξωτερικών υποθέσεων για τον ρόλο των ΗΠΑ στην Κύπρο.

Ο δεύτερος γύρος των συνομιλιών της Γενεύης στις 8 Αυγούστου 1974, υπήρξε ένας αγώνας ανάμεσα στους δύο υπουργούς εξωτερικών Γκιουνές και Μαύρου. Οι Τούρκοι απειλούσαν, με 40.000 στρατό, νέα επιχείρηση με σκοπό τη διχοτόμηση της νήσου με ομοσπονδιακό κάλυμμα. Στις 14 Αυγούστου 1974 οι Τούρκοι βομβάρδισαν την Κύπρο και ο στρατός τους κατελάμβανε τα εδάφη της. Ο νέος πρωθυπουργός της Ελλάδας, Κωνσταντίνος Καραμανλής, ανακοίνωνε την αποχώρηση της χώρας του από τη στρατιωτική δομή του ΝΑΤΟ. Στην Κύπρο από 600.000 συνολικά κατοίκους, 200.000 έλληνοκύπριοι έγιναν πρόσφυγες στον νότο.

Ο Κίσινγκερ απέτυχε στους υπολογισμούς του γιατί δεν κατάφερε να νομιμοποιήσει το επίτευγμα του στη Κύπρο από τη διεθνή κοινότητα. 50 χρόνια μετά το γεγονός, η Κύπρος βρίσκεται σε μια κατάσταση διαίρεσης και ανωμαλίας.

Σε συζήτηση που είχα με τον Κίσινγκερ στο συνέδριο Μπίλντενμπεργκ στην Πορτογαλία, ο Αμερικάνος μέμφθηκε τον Κωνσταντίνο Καραμανλή γιατί δεν είχε το θάρρος να δεχθεί ως γεγονός τετελεσμένο τη διχοτόμηση της Κύπρου. Ο Ετζεβίτ φρόντισε να παραβιάσει όλες τις ανακωχές του «Αττίλα Ι & ΙΙ» και έτσι να επιδείξει την πρωτόγονη πλευρά της τουρκικής του πολιτικής.

Το ισλαμογενές κόμμα της Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης κατάφερε να εδραιωθεί εκλογικά και ο ηγέτης του Ρετσέπ Τγύπ Ερντογάν

να αναδειχθεί σε δεινό διαπραγματευτή αλλά και σε αξιόμαχο αντίπαλο του Κεμαλικού συστήματος στην εσωτερική πολιτική.

Η παραδοσιακή κεμαλική αντίληψη ότι ο εκσυγχρονισμός και η πρόοδος είναι προϊόντα πεφωτισμένης κρατικής καταπίεσης, αγνόησε συστηματικά το κράτος δικαίου και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η κεμαλική φθίνουσα τάξη δεν κατάλαβε ποτέ ότι τα στοιχεία αυτά διακυβεύουν τη μεγαλύτερη κατάκτηση της δυτικής κοινωνίας και αντίθετα, πίστεψε ότι οι δυτικές επικλήσεις του δικαίου και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνιστούν κακόβουλες παγίδες που σκοπό έχουν να υπονομεύσουν την τουρκική ενότητα. Η τουρκική κοινωνία των πολιτών, που άρχισε να χειραφετείται μετά την υποχώρηση του κρατισμού κατά τη δεκαετία του 1980, παρουσίασε διασυνδέσεις με τις δρασκευτικές ομάδες του πληθυσμού. Η αντίσταση του ισλαμικού στοιχείου εναντίον των απαγορεύσεων του κοσμικού καθεστώτος δημιούργησε νέες προοπτικές μεταρρύθμισης ενός απολιθωμένου τουρκικού συστήματος. Ο Ερντογάν εκπροσωπεί μια σιωπηλή πλειοψηφία που απέκτησε οικονομική και πολιτική επιφάνεια. Ο τούρκος πρόεδρος ανακαλύπτει ότι οι αξίες που εμπνέουν τους οπαδούς του δεν είναι ασύμβατες με εκείνες της ισλαμικής παράδοσης.

Το δίδυμο που απασχολεί περισσότερο τους Έλληνες είναι ποιο ρόλο εξωτερικής πολιτικής θα επιλέξει τελικά η Τουρκία από τους δύο που εναλλάσσονταν τα τελευταία 30 χρόνια. Του «μονωτικού παράγοντα» στη περιοχή ή της ηγεμονικής δύναμης;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Συμβολή στους λόγους που οδήγησαν τον δικτάτορα Δημ. Ιωαννίδη να ανατρέψει τον Πρόεδρο Μακάριο

του Νέστορα Κουράκη, Ομότιμου Καθηγητή Νομικής Σχολής
Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή Νομικής Σχολής Πανεπιστη-
μίου Λευκωσίας, Γεν. Γραμματέα ΣΟΚΠΑ

*«...Ελληνες κατά Ελλήνων... Πότε μας οδήγησαν σ' επιτυχία οι φα-
γωμάρες, τα μέσα, τα πάθη, οι φιλοδοξίες, τα συμφέροντα, οι εγωι-
σμοί μας;»*

Δημ. Ψαδάς, χρονογράφημα στην εφημ. «Τα «Νέα» της 4.3.1972¹⁴

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΥΛΗΣ

- I. Οι δύο εκδοχές (παρ. 1)
- II. Η πρώτη εκδοχή για τη «διπλή Ένωση» (παρ. 2-5)
- III. Η δεύτερη εκδοχή για τη «μονομερή Ένωση» (παρ. 6)
- IV. Οι τοποθετήσεις του Δημ. Ιωαννίδη (παρ. 7-16)
- V. Η συμμετοχή του Ιωαννίδη στο Πολεμικό Συμβούλιο (παρ. 17-26)
- VI. Η τραγική προσκόλληση του Ιωαννίδη στην ιδέα της μο-
νομερούς Ένωσης (παρ. 27-33)
- VII. Εν είδει συμπεράσματος (παρ. 34-36)

¹⁴ Κατά παραπομπή από Αχιλλ. Κ. Αιμιλιανίδη, Δημήτρης Ψαδάς. Ο Πόντιος
χρονογράφος και η Γη της Κύπρου, Λευκωσία: εκδ. Hippasus, 2023, σελ. 221.

Ι. Οι δύο εκδοχές

1. Μολονότι έχει ήδη παρέλθει μια ολόκληρη 50ετία από την εποχή που ο τότε «αόρατος δικτάτωρ» της Ελλάδας Δημήτριος Ιωαννίδης, τον Ιούλιο 1974, οργάνωσε και πραγματοποίησε το πραξικόπημα στην Κύπρο για την ανατροπή του Προέδρου της Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, παραμένει ακόμη και σήμερα ανοικτό και ελάχιστα διερευνημένο το ερώτημα, τι ακριβώς επεδίωκε με την ενέργειά του αυτήν. Μήπως, για λόγους ρεαλισμού, η επιδίωξή του Ιωαννίδη ήταν να επιτύχει μια «διπλή Ενωση», παρέχοντας στην Τουρκία, ίσως κατόπιν προσυνεννόησης με αυτήν ή και τις ΗΠΑ, ένα κάποιο εδαφικό αντάλλαγμα της Κύπρου, έτσι ώστε να εξευμενισθεί η Τουρκία και να μην υπάρξει εκ μέρους της στρατιωτική αντίδραση στο πραξικόπημα; Ή μήπως απέβλεπε ο Ιωαννίδης στη μονομερή Ενωση της Κύπρου με την Ελλάδα, όπως θα περίμενε κανείς από ένα ακραιφνή εθνικιστή σαν κι αυτόν; Βέβαια, μπορεί επίσης να υποστηριχθεί ότι ο Ιωαννίδης δεν είχε κανένα σχέδιο στο μυαλό του για το τι θα έκανε μετά την ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου, τον οποίο μισούσε, ή ότι το πολύ-πολύ απέβλεπε να ενισχύσει την εξουσία του στην Αθήνα, προβάλλοντας τον εαυτό του ως εκπληρωτή μεγαλοϊδεατικών «εθνικών πόθων», και συνάμα να εγκαθιδρύσει στην Κύπρο ένα δικτατορικό καθεστώς ανάλογο με εκείνο της χώρας του. Ωστόσο, όπως θα προκύψει από όσα ακολουθούν, πιο κοντά στην αλήθεια φαίνεται να είναι η άποψη του Μελ. Μελετόπουλου, ότι «ο Ιωαννίδης είχε “συλλάβει” την οριστική λύση του εθνικού προβλήματος: το Κυπριακό να λυνόταν αυτομάτως με τη δολοφονία του Μακαρίου, που παρεμπόδιζε την Ενωση»¹⁵. Όμως, ποια «Ενωση» επεδίωκε ο Ιωαννίδης; Την Ενωση με ανταλλάγματα (διπλή Ενωση) ή την ακραιφνή, μονομερή και ολοκληρωτική Ενωση; Η έρευνα των δύο αυτών εκδοχών αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας εργασίας.

¹⁵ Μελέτη Ν. Μελετόπουλου, *Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών*, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση, 2000² (πρώτη έκδοση 1996), 328.

II. Η πρώτη εκδοχή, για τη «διπλή Ενωση»

2. Ένας από τους πρώτους που επιχείρησαν να απαντήσουν στο ερώτημα αυτό υπήρξε ο δημοσιογράφος και ιστορικός συγγραφέας *Σόλων Γρηγοριάδης* στο σημαντικό έργο του «Ιστορία της Δικτατορίας»¹⁶. Ο Γρηγοριάδης υιοθετεί εκεί, «με επιφύλαξι», όπως γράφει, την πρώτη εκδοχή, ότι δηλ. «ο ταξίαρχος Δ. Ιωαννίδης ενήργησε [=διέταξε το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου], αφού είχε πραγματοποιηθεί κάποια συνεννόησης με την τουρκική πλευρά: Να γίνη αμέσως μετά το πραξικόπημα απόδραση τουρκική στην περιοχή της Κυρηνείας, την οποία φυσικά δεν θα απέκρουε η εθνοφρουρά». Η απόδραση θα ήταν αναίμακτη και θα γινόταν με το προκάλυμμα της συμφωνίας Ζυρίχης-Λονδίνου για τις Εγγυήτριες Δυνάμεις, ώστε, κατά την τουρκική άποψη, να αποκατασταθεί η συνταγματική τάξη της Κύπρου, που ήδη είχε διαταραχθεί λόγω υποτιθέμενης «εισβολής» από την Ελλάδα συνεπεία του πραξικοπήματος. Θα ακολουθούσε, κατά τον Γρηγοριάδη, και ελληνική απόδραση με το ίδιο πρόσχημα. Έτσι θα είχαμε μια «ντε φάκτο» διπλή Ενωση, για να μετατραπεί κατόπιν σε «ντε γιούρε» διπλή Ενωση.

3. Την επιχειρηματολογία αυτή ο Γρηγοριάδης τεκμηριώνει και με ορισμένα δεδομένα που είχαν διαπιστωθεί ήδη κατά την εποχή συγγραφής του έργου του το 1975 και συγκεκριμένα: (α) την πεποίθηση του Ιωαννίδη την οποία μετέδιδε στο περιβάλλον του και την κυβέρνηση, ότι δεν επρόκειτο να αντιδράσουν βιαίως οι Τούρκοι, (β) την έλλειψη κάθε στρατιωτικής προπαρασκευής εκ μέρους της Ελλάδας για την έγκαιρη αποστολή δυνάμεων στην Κύπρο ή και αλλού στην Ελλάδα, σε περίπτωση τουρκικής εισβολής, με αποτέλεσμα, τόσο η επέμβαση της Τουρκίας, όσο και η επέμβαση της Ελλάδας που θα ακολουθούσε με σύμφωνη γνώμη της Τουρκίας, να έχουν συμβολική μορφή, (γ) τον αιφνιδιασμό που έδειξε να υφίσταται ο Ιωαννίδης από τη βιαιότητα και την έκταση της τουρκικής εισβολής, ως εκ της οποίας ο Ιωαννίδης κατά τη συνάντησή του με τον Αμερικανό Υφυπουργό Σίσκο το πρωί της ημέρας της εισβολής (20.7.1974) να του πει οργισμένος «Με εξαπατήσατε!». Πάντως,

¹⁶ Τόμος Γ', Αθήνα: εκδ. Κ. Καπόπουλος, 1975, σελ. 246 επ.

όπως παρατηρεί ο *Κρις Γουντχάουζ*, «Το ελάττωμα [...] αυτής της θεωρίας ήταν ότι ο Ιωαννίδης δεν είχε σχεδιάσει αντίστοιχη ελληνική απόβαση, προτού είναι πολύ αργά»¹⁷.

4. Ενδιαφέρον είναι ότι την πρώτη αυτή εκδοχή, την ύπαρξη δηλ. προσυνεννόησης του Ιωαννίδη με τους Τούρκους και τους Αμερικανούς, δέχεται και ο *Πρόεδρος Μακάριος* απαντώντας σε σχετικό ερώτημα του Γρηγοριάδη, τον Ιανουάριο 1975 (η απάντηση αυτή παρατίθεται επί λέξει στο έργο του *Γρηγοριάδη*, όπ.π., σελ. 246). Κατά τον Μακάριο, ο Ιωαννίδης και οι άνθρωποί του εγνώριζαν ότι είχαν απέναντί τους μια ισχυρή δύναμη εισβολής «και δεν ήθελαν να αποτρέψουν την εισβολή. Τουναντίον ήθελαν να την κάνουν οι Τούρκοι. Για να ενεργήσουν και αυτοί μίαν αντίρροπον ελληνικήν εισβολήν». Συνεπώς, «ναι, θα εγίνετο διπλή εισβολή εις την Κύπρον. Μία τουρκική και μία ελληνική. Και θα επακολουθούσε διπλή ένωσις. Εκεί υπελόγιζαν να φθάσουν τα πράγματα. Επρόκειτο όμως», όπως λέγει ο Πρόεδρος Μακάριος, «περί σχεδίων αφρόνων. Οι Τούρκοι δεν θα σταματούσαν εκεί όπου επεδύμουν οι πραξικοπηματίαι να σταματήσουν. Και οπωσδήποτε, είδατε τελικώς τι συνέβη, το οποίον δεν ήτο δύσκολον να προβλεφθή. Η Τουρκία επάτησε στο νησί όχι δια να γίνη η διπλή ένωσις, αλλά δια να γίνη η τουρκική ένωσις. Είχε και αυτή το σχέδιό της, βλέπετε...».

5. Από τη νεότερη βιβλιογραφία, ο *Πέτρος Παπαπολυβίου*, Καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Κύπρου, σε συμβολή του με τίτλο «Το πραξικόπημα και η τουρκική εισβολή του 1974 στην Κύπρο»¹⁸, παραθέτει μία προς μία τις σοβαρότατες παραλείψεις που σημειώθηκαν από τα στρατιωτικά επιτελεία Αθήνας και Λευκωσίας για την έγκαιρη λήψη μέτρων κατά της διαφαινόμενης αποβατικής ενέργειας της Τουρκίας. Ιδίως ο συγγραφέας υπογραμμίζει

¹⁷ C.M. Woodhouse, *Η Ανοδος και η Πτώση των Συνταγματαρχών*, μτφρ. Χρ. Δ. Χατζηεμμανουήλ, Αθήνα: εκδ. Ελληνική Ευρωεκδοτική, περί το 1980, σελ. 227.

¹⁸ Στο συλλογικό έργο «Κύπρος 1974. Το πραξικόπημα, η εισβολή, η κληρονομιά, με επιστ. επιμέλεια Βασ. Παναγιωτόπουλου, Γιάννη Βούλγαρη και Σωτ. Ριζά, Αθήνα: εκδ. «Το Βήμα», Μάιος 2024, 210-226: 218 επ. Πρβλ. και τον ίδιο στο συλλογικό αφιέρωμα για την Κύπρο του περ.: Τετράδια, τχ. 85-87, Ανοιξη – Φθινόπωρο 2024, σελ. 153-166: 158 επ.

την «αδιανόητη αβελτηρία», όπως τη χαρακτηρίζει, της ηγεσίας του ΓΕΕΦ [=Γενικού Επιτελείου Εθνικής Φρουράς στην Κύπρο] κατά τις πρωινές ώρες της 20^{ης} Ιουλίου 1974, οπότε είχε αρχίσει η επίθεση. Συγκεκριμένα, «το ΓΕΕΦ, την ώρα που δεχόταν τους εχθρικούς βομβαρδισμούς και παρακολουθούσε τις ρίψεις των αλεξιπτωτιστών, ζητούσε αγωνιωδώς διαταγές από την Αθήνα, η οποία συνιστούσε αυτοσυγκράτηση, επιμένοντας ότι “οι Τούρκοι έκαναν απλώς επίδειξη δύναμης”» (σελ. 220). Και ο Παπαπολυβίου, επιχειρώντας να δώσει μια πιθανή απάντηση στα απροσδόκητα αυτά γεγονότα, αλλά και στην «ανεξήγητη σιγή» του ελληνικού Αρχηγείου Ενόπλων Δυνάμεων, το οποίο καθυστέρησε επί ώρες να δώσει τη διαταγή για απόκρουση της τουρκικής εισβολής, παραπέμπει στα όσα ειπώθηκαν κατά τη συνάντηση της ελληνικής ηγεσίας (Ανδρουτσόπουλος, Μπονάνος Ιωαννίδης) με τον Αμερικανό Υφυπουργό Τζόζεφ Σίσκο, στις 18 Ιουλίου 1974 στην Αθήνα. Σύμφωνα, λοιπόν, με όσα κατέθεσε ο Στρατηγός Μπονάνος στην Επιτροπή «Φάκελος Κύπρου» στη Βουλή των Ελλήνων τον Δεκέμβριο του 1986¹⁹, ο Σίσκο είχε ζητήσει, πηγαίνοντας στην Αγκυρα, «να έχει κάτι [η Ελλάδα] να δώσει στους Τούρκους» και το διευκρίνισε αυτό λέγοντας ότι «πρέπει να δώσουμε μια διέξοδο προς τη θάλασσα στους Τουρκοκύπριους», εννοώντας προφανώς την Κυρήνεια. Ο Μπονάνος υποστήριξε ότι είχαν αρνηθεί την υπόδειξη του Σίσκο, ωστόσο, κατά τον Παπαπολυβίου, «το γεγονός είναι ότι ο Ιωαννίδης και η ηγεσία

¹⁹ Βλ. τον ΙΓ' τόμο του έργου: «Φάκελος Κύπρου» που εκδόθηκε από τις Βουλές Ελλάδας και Κύπρου το 2024 (σε ψηφιακή μορφή), Πρακτικά της 17.12.1986, σελ. 242-243.

Τα σχετικά με την επίσκεψη του Αμερικανού Υφυπουργού Εξωτερικών Τζόζεφ Σίσκο στην Αθήνα την 18.7.1974 αφηγείται ο τότε Αρχηγός Ενόπλων Δυνάμεων Στρατηγός Μπονάνος και στο έργο του: «Η Αλήθεια. 21^η Απριλίου. 25^η Νοεμβρίου. Κυπριακόν», Αθήναι, 1986, σελ. 231-232. Εκεί αναφέρει ότι τόσο σε μία πρωινή σύσκεψη όσο και σε απογευματινή, με συμμετοχή του τότε Πρωθυπουργού Ανδρουτσόπουλου, άλλων υπουργών και του Ιωαννίδη, ο Σίσκο «διετύπωσε την άποψιν ότι η παραχώρησης μιας διεξόδου των Τουρκοκυπρίων προς την θάλασσαν [προφανώς εννοών την Κυρήνεια] και της δυνατότητας επικοινωνίας των εκείθεν με την Τουρκίαν θα ήτο δυνατόν να εκτονώση την κατάσταση και να αμβλύνη την κρίσιν».

των Ενόπλων Δυνάμεων άφησαν ανυπεράσπιστη την Κύπρο».

III. Η δεύτερη εκδοχή, για τη «μονομερή Ένωση»

6. Σε αντιδιαστολή με τις απόψεις που παρουσιάσθηκαν ανωτέρω και που συγκλίνουν στην πρώτη εκδοχή για προσυνεννόηση και για σχέδιο διπλής Ένωσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει η τοποθέτηση των Αγγελου Συρίγου και Ευάνθη Χατζηθασιλείου, Καθηγητών Πανεπιστημίου και σημαντικών ιστορικών ερευνητών. Στο έργο τους: «Μεταπολίτευση 1974-1975. 50 Ερωτήματα και Απαντήσεις»²⁰ οι δύο συγγραφείς δέχονται ότι κατά την πρώτη περίοδο της δικτατορίας οι συνταγματάρχες πίστευαν πως η Τουρκία ήταν διατεθειμένη να αποδεχθεί Ένωση με αντάλλαγμα μια στρατιωτική βάση (σελ. 47). Αντιθέτως, κατά την ιωαννινδική περίοδο, οπότε και έγινε η τουρκική εισβολή, οι συγγραφείς σημειώνουν τα ακόλουθα (σελ. 41-42, οι υπογραμμίσεις των συγγραφέων): «Σε ένα τμήμα του ελλαδικού στρατιωτικού προσωπικού (και όχι σε όλο το στρατιωτικό προσωπικό) αλλά ίσως και του πολιτικού, εμφανίστηκε από το 1963-64 η ιδέα του “χειρουργικού πλήγματος” στην Κύπρο· ενός πλήγματος το οποίο παρά την ευρύτερη στρατηγική και στρατιωτική υπεροχή της Τουρκίας, θα επέτρεπε στην ελληνική πλευρά, με κάποια “θαυματουργή” επιχείρηση (περίπου καταδρομικής υφής, περίπου πραξικοπηματικής φύσεως), να επικρατήσει σε μια σύντομη αναμέτρηση, εντοπισμένη στη νήσο. Τέτοιας αντιλήψεως ήταν και οι ιδέες περί “μονομερούς Ενώσεως” που προβλήθηκαν το 1964, όταν φαινόταν ότι η Ελλάδα δεν μπορούσε να αποδεχθεί το Σχέδιο Ατσεσον. Οι σχεδιασμοί αυτοί ήταν εντελώς ανεπαρκείς στην πράξη, ήταν μια φαντασίωση ενός μέρους που αναγνώριζε τη στρατιωτική αδυναμία του (γι’ αυτό σχεδίαζε τέτοια “χειρουργικά πλήγματα” ή “πραξικοπήματα” ελπίζοντας ότι οι άλλοι δεν θα αντιδρούσαν) και αναζητούσε τρόπους για να επιβάλει τη θέση του ως τετελεσμένο [...]. Οι χουντικοί και ειδικά οι αρχηγοί της τελευταίας, της ιωαννινδικής χούντας [...] διέπραξαν αυτή την αφροσύνη του “χειρουργικού πλήγματος” (δηλαδή του πραξικοπήματος ενα-

²⁰ Αθήνα: εκδ. Πατάκη, Μάρτιος 2024, σελ. 41 επ.

ντίον του Μακαρίου) χωρίς να έχουν εξετάσει τις συνέπειές του και για την Κύπρο και για την Ελλάδα. Αυτή η αποδέωση του “χειρουργικού πλήγματος” -πρακτικά του εθνολαϊκιστικού τυχοδιωκτισμού- που εφαρμόστηκε στις 15 Ιουλίου 1974, συνεπαγόταν την παραβίαση των βασικών κανόνων της στρατιωτικής στρατηγικής και τακτικής που επρόκειτο να αποδειχθεί μοιραία για την Κύπρο τον Ιούλιο του 1974».

IV. Οι τοποδετήσεις του Δημ. Ιωαννίδη

7. Τα όσα επισημαίνονται από τους δύο συγγραφείς περί «χειρουργικού πλήγματος» το οποίο θα οργανωνόταν από την ιωαννινική δικτατορία και θα διάνοιγε τον δρόμο για μονομερή Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, πέρα από το ότι είχαν πράγματι συζητηθεί στην Αθήνα το 1964 με συμμετοχή και του Στρατηγού Γρίβα-Διγενή²¹, επιβεβαιώνονται και από νεότερα στοιχεία που αφορούν

²¹ Βλ. σχτ. το έργο του Γιάννου Χαραλαμπίδη: «Κυπριακό. Διπλωματικές Ιντριγκες. Απόρρητα έγγραφα και μαρτυρίες των πρωταγωνιστών από το 1950 ως το 2010. Στρατηγικά ελλείμματα και επιλογές», Αθήνα: εκδ. Ποιότητα, 2011, ιδίως σελ. 332 επ. Επίσης: *Κωνσταντίνος Μπότσιου*, Το Κυπριακό και η ελληνική πολιτική κρίση, σε: *Π. Παπαπολυβίου/ Αγγ. Συρίγου/ Ευ. Χατζηβασιλείου* (επιμ.), Το Κυπριακό και το Διεθνές Σύστημα, 1945-1974: Αναζητώντας θέση στον κόσμο, Αθήνα/ Λευκωσία: εκδ. Πατάκη και Κέντρο Μελετών Τάσος Παπαδόπουλος, Αύγουστος 2013, 247-265: ιδίως 258 σημ. 51 και 260, *Σωτήρη Ριζά*, Ένωση. Διχοτόμηση. Ανεξαρτησία. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Βρετανία στην Αναζήτηση Λύσης για το Κυπριακό 1963-1967, Αθήνα: εκδ. Βιβλιόραμα, 2000, σελ. 142-143, και *Ε.Ν. Τζελέπη*, Το Κυπριακό και οι συνωμότες του, μτφρ. Μάρκου Δραγούμη, Αθήνα: εκδ. Θεμέλιο, 1975 (πρώτη γαλλ. έκδοση 1965), σελ. 330. Είναι πάντως γεγονός, ότι, όπως επισημαίνει ο *Αγγελος Συρίγος* στη μελέτη του: «Ελληνο-τουρκικές σχέσεις 1967-1974. Από τη συνάντηση στον Εβρο στην εισβολή στην Κύπρο» (σε: *Παύλου Σούρλα* (επιμ.), Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών & η Αποκατάσταση της Δημοκρατίας. Πρακτικά Συνεδρίου, Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, 2016, σελ. 313-336: 315), υπήρξε λανθασμένη η εκτίμηση που είχαν διαδοχικές ελληνικές κυβερνήσεις, ότι η Τουρκία ήταν διατεθειμένη να αποδεχθεί την πλήρη Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, καθώς «πρώτιστη τουρκική προτεραιότητα ήταν να μην περιβάλλεται από την Ελλάδα στο μεγαλύτερο μήκος των θαλασσιών συνόρων της [και] επομένως, θα πολεμούσε με κάθε τρόπο την ένωση ολόκληρης της Κύπρου με

τον ίδιο τον Ιωαννίδη και τις ιδέες του.

8. Ειδικότερα, είναι σημαντικό για την ιστορική έρευνα, ότι οι ιδέες αυτές του Ιωαννίδη έχουν καταγραφεί, συχνά καθ' υπαγόρευση και με τεκμηρίωση από έγγραφα του ίδιου του Ιωαννίδη, σε δίτομο έργο, άγνωστο στο ευρύτερο κοινό, με συγγραφέα τον εξ απορρήτων συνεργάτη και ένθερμο φίλο τού δικτάτορα, τον Ιατρό *Ανδρέα Σταδόπουλο*. Το δυσεύρετο αυτό έργο φέρει τον τίτλο: «Στρατηγός Δημήτριος Α. Ιωαννίδης (1923-2010). Η αυθεντική μαρτυρία με στοιχεία από το αρχείο του»²². Ο Ιωαννίδης στο έργο αυτό παρουσιάζεται να δίνει μια δική του εκ βαθέων προσωπική εκδοχή για τα γεγονότα της κυπριακής τραγωδίας, χωρίς τις ασάφειες και συγκαλύψεις τις οποίες εμφανίζουν για λόγους σκοπιμότητας ορισμένες παλαιότερες δημόσιες δηλώσεις του προς την Επιτροπή «Φάκελος Κύπρου»²³ ή προς κάποια μέσα ενημέρωσης²⁴. Επίσης, οι εξομολογήσεις του αυτές συμπληρώνονται και από μια απόρρητη, αποκαλυπτική συνομιλία του με τον Αμερικανό πρέσβη Χένρυ Τάσκα αμέσως μετά την ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου²⁵. Βέ-

την Ελλάδα· το ζητούμενο ήταν να ελέγχει μερικώς το νησί [...]).

²² Τόμοι Α' και Β', Αθήνα: εκδ. Απολλώνιο Φως, 2012. Σημειώνεται ότι χρήση του έργου αυτού έχει ήδη γίνει από δύο τουλάχιστον ιστορικούς συγγραφείς, ήτοι τον *Αλέξη Παπαχελά* στο έργο του: «Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο. 1967-1974, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2021, π.χ. σελ. 319 και 363-365 και τον *Μάνο Ν. Χατζηδάκη* στο έργο του: «Δημήτριος Ιωαννίδης. Ο Μοιραίος. Η αλήθεια για τον “αόρατο δικτάτορα”», Αθήνα: εκδ. Πελασγός, 2023, π.χ. σελ. 511 και σημ. 969, 519 και σημ. 993, σελ. 537 και σημ. 1016 και αλλού.

²³ Βλ. σε: *Βίκτωρα Νέτα* (επιμ.), Φάκελος Κύπρου. Τα Απόρρητα Ντοκουμέντα, έκδ. της εφημ. «Ελευθεροτυπία» στη σειρά «Ιστορικά», 2010, σελ. 113-120.

²⁴ Ο Ιωαννίδης έδωσε δύο ενδιαφέρουσες συνεντεύξεις, μία στο γερμανικό περιοδικό «Σπήγκελ» (*Spiegel*) (τεύχος υπ' αρ. 31/1975, 15 Σεπτεμβρίου 1975), προσβάσιμη στο διαδίκτυο (<https://www.newsbreak.gr/stories/491101/ayti-einai-i-monadiki-synenteyxi-poy-edose-o-aoratos-diktatoras-dimitrios-ioannidis/> και γερμανικό κείμενο: <https://www.spiegel.de/politik/der-prozess-war-ein-racheakt-der-politiker-a-85b2c358-0002-0000-0000-000041443754?context=issue>) και μία στον δημοσιογράφο του «Αδέσμευτου Τύπου» *Γεώργιο Φράγκου* (φύλλα 25.7.2010 και 22.8.2010), επίσης προσβάσιμη στο διαδίκτυο (με βάση τη φράση: «Μια εντυπωσιακή συνέντευξη του Δ. Ιωαννίδη»).

²⁵ Βλ. το τηλεγράφημα που έστειλε ο *Χένρυ Τάσκα* την 16.7.1974 στον Κίσινγκερ, μετά από συνάντησή του με τον Ιωαννίδη, στον πρώτο τόμο του

βαια, ακόμη και οι μύχιες αυτές σκέψεις του Ιωαννίδη προς τον επιστήθιο φίλο του, μέσα από τη φυλακή και λίγο πριν επέλθει ο δάνατός του, θα πρέπει να αξιολογηθούν με ιδιαίτερη προσοχή και να τεθεί το ερώτημα, μήπως αυτές αποτελούν εν τέλει ένα ιδεολογικό μανιφέστο για την υστεροφημία του Ιωαννίδη ως ηγέτη του ακραιφνούς ακροδεξιού χώρου, άρα με ενδεχόμενη ωραιοποίηση των όποιων εσφαλμένων ή άστοχων ενεργειών του. Ωστόσο, όπως προκύπτει από τα κείμενα που θα παρατεθούν, ο Ιωαννίδης δεν διστάζει να παραδεχθεί και αστοχίες ή σφάλματα στα οποία υπέπεσε, όταν επεχείρησε να πραγματώσει τις ιδέες του, σε αντίθεση με ορισμένες από τις προαναφερθείσες δημόσιες δηλώσεις του (βλ. κατωτ., παρ. 16).

9. Γενικότερα, από τις εκμυστηρεύσεις του αυτές προκύπτει ότι στην ακραία εθνικιστική λογική του Ιωαννίδη, μια πραξικοπηματική ενέργεια για την ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου θα συντελούσε αφενός στην πραγμάτωση του ιδανικού του για μονομερή Ένωση και άρα στην εκπλήρωση μακραίωνων εθνικών πόθων προς ολοκλήρωση της Μεγάλης Ιδέας²⁶, αφετέρου δε στην εκδίκηση κατά των Τούρκων για την ταπεινωτική Μικρασιατική Καταστροφή²⁷, ενώ ακόμη και η αποτυχία του εγχειρήματος θα μπορούσε να θεωρηθεί ως δυσία ανάλογη εκείνης του Λεωνίδα, του Αθανασίου Διάκου και του Παπαφλέσσα²⁸. Βέβαια, όλα αυτά δείχνουν να είναι έμφορτα

τρίτομου έργου των Κώστα Βενιζέλου και Μιχάλη Ιγνατίου: «Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ» (Αθήνα: εκδ. Λιβάνη, 2002), σελ. 137 επ.· επίσης, στον Αλ. Παπαχελά, ό.π. [σημ. 9], σελ. 288 επ. και στο συλλογικό έργο «Κύπρος 1974. Αρχεία και Αποτίμηση», με επιμ. Μυρτώς Κατσίγερα, εκδ. εφημ. «Καθημερινή», τ. Β', Ιούνιος 2024, σελ. 69-77: 70 επ..

²⁶ Όπως τονίζεται στο έργο του Ανδρ. Σταθόπουλου για τον εξ απορρήτων φίλο του Δημ. Ιωαννίδη ό.π. [σημ. 9], τόμ. Β', σελ. 77): Η πραγματοποίηση «...της Μονομερούς Ολοκληρωτικής Ενώσεως, [...] ήτο το όνειρό του (ως κατ' επανάληψιν αυτός εδήλωσεν εις τον συγγραφέα)...».

²⁷ Στο ίδιο προαναφερθέν έργο του Ανδρ. Σταθόπουλου (ό.π. [σημ. 9], τ. Β', σελ. 97) αναφέρονται εν προκειμένω και τα εξής: «...Εκείνη τη στιγμή που τους είπα ότι με εξηπάτησαν, μέσα μου ήμουν έτοιμος και αποφασισμένος για όλα, ακόμη και για γενικό Ελληνοτουρκικό πόλεμο [...] και θα τσακίζαμε τους Τούρκους. Θα παίρναμε τη ρεβάνς του 1922».

²⁸ Πρβλ. τα όσα αναφέρει ο Ανδρέας Σταθόπουλος στο έργο του για τον Ιωαννίδη

συναισθήματος και μακριά από τους κανόνες της λογικής. Όμως, στην ιδεοληπτική νοοτροπία του Ιωαννίδη φαίνονταν ως ιδεώδη για τα οποία θα άξιζε πράγματι να ζει κανείς και να θυσιάσθει.

10. Συγκεκριμένα, όπως καταγράφονται οι σκέψεις του Ιωαννίδη στο προαναφερθέν [σημ. 9] έργο του *Ανδρέα Σταδόπουλου* (τ. Α', σελ. 186 - 187): «Η Ελλάς από την δεκαετία του 1930 και κυρίως του 1950, υιοδετήσασα απολύτως τους παντοιοτρόπως εκπεφρασμένους πόθους του Ελληνικού Κυπριακού Λαού δια Ενωσιν, είχε δώσει το Είναι της σε ηθική, συναισθηματική και υλική συμπαράσταση και υποστήριξη εις τους Ελληνοκυπρίους προς επίτευξιν Αυτοδιαδέσεως και τελικά Μονομερούς Ενώσεως με την Ελλάδα. Δια ιδεολογικούς, πατριωτικούς, ηθικούς και συναισθηματικούς λόγους και από βαθύ σεβασμό και αγάπην προς όσους Κυπρίους με ακραιφνή Εθνική Ελληνική Συνείδηση επέμεναν να θέλουν την Ενωση, παρά την αντίδραση άλλων Ανθενωτικών (Μακαριακών, ιδυνούσης τάξεως, ΑΚΕΛ κ.λπ.), η Ελλάς έπρεπε να προσπαθήσει να το επιτύχει, έστω και βιαίως δια της δυνάμεως των όπλων, αφού οι πολιτικοί και οι διπλωμάτες απέτυχον [...]. Με την μονομερή Ενωση... (συνεχίζει ο Ιωαννίδης) θα επεξέτεινα το Καθεστώς Εκτάκτων Εξουσιών της Ελλάδος και στην Κύπρο, με τον Μακάριο δια διαίων μέσων οριστικά απομακρυνθέντα και τους οπαδούς του υποπεταγμένους, με αποτέλεσμα εύρυθμο λειτουργία των πάντων [...]. Η Δύσις άλλωστε θα ήτο ευχαριστημένη μετά την Ενωση, αφού η Κύπρος αυτομάτως θα ενετάσσετο από εμέ ως Ελληνική Επικράτεια πλέον εις το ΝΑΤΟ και οι Σοβιετικοί θα είχαν χάσει το γεωστρατηγικό παιχνίδι επιρροής που ήσκουν περιστασιακώς επί του Μακαρίου, ως δήθεν “τριτοκοσμικού αδέσμευτου ηγέτου”...».

11. [Και ο Ιωαννίδης συνεχίζει:] «...Η αυτόματη ΝΑΤΟποίησης

(ό.π. [σημ. 9], τ. Β', σελ. 24-25: «Οι δειλοί υποστηρικτές των προδοτών του 1974, έντρομοι μέχρι σήμερα, δήθεν “εν αγανακτήσει” εξηγούν γιατί δεν έπρεπε να προσβληθεί η τουρκική αποβατική δύναμη στην Κυρήνεια την 22/7/1974, λέγοντες: “μα τι ήθελε ο Ιωαννίδης, να εκραγεί ελληνοτουρκικός πόλεμος;” [...]. Κατ' αρχήν είναι αυταπόδεικτον ότι εάν ο Μιλτιάδης, ο Λεωνίδας, ο Θεμιστοκλής, ο Παπαφλέσσας, ο Διάκος, ο Κολοκοτρώνης, ο Μεταξάς, εσκέπτοντο σαν κι αυτούς τους δειλούς και προδότες του 1974, η Αιωνία Ελλάς θα είχε σβήσει προ πολλού από τον Χάρτη».

της Κύπρου μετά την Ενωσην θα επέτρεπε κάθε Σοβιετική επέμβαση εις την περιοχήν, διότι οι Σοβιετικοί δεν θα εφέροντο φυσικά διαφορετικά απ' ό,τι εφέρθησαν εις την Κούβα το 1962, υποχωρήσαντες προ του κινδύνου παγκοσμίου πυρηνικής αναφλέξεως. Φυσικά τα δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων θα ήσαν απολύτως σεβαστά, πλην θα υπήγοντο σε καθεστώς Μειονότητας και όχι Κοινότητος, όπως οι μουσουλμάνοι της Θράκης. Η κατά κυριάρχου κράτους απρόκλητη τουρκική εισβολή της 20ής Ιουλίου του 1974 (διότι οι Τουρκοκύπριοι εις ουδέν edίγησαν από το Εγχείρημα της 15/7/1974) μου έδιδε ένα εξαιρετικό και μοναδικό πρόσχημα, στρατηγικό πλεονέκτημα και νομικό έρεισμα για την άμεση Ενωση de jure και de facto, εάν ο Μπονάνος και οι Επιτελάρχες εξετέλουν την διαταγή προσβολής της αποβατικής τουρκικής δυνάμεως, που έλαβαν από εμέ, τον Ανδρουτσόπουλο και τον Γκιζίκη την 22/7/1974 με τα υποδρύχια και τα αεροπλάνα [...]. Διότι, χωρίς την τουρκική εισβολή, μετά την απομάκρυνση του Μακαρίου την 15/7/1974, θα έπρεπε να μεθοδεύσω την κήρυξη της Μονομερούς Ενώσεως με λίαν προσεκτικά βήματα εις βάθος χρόνου και αφού θα επαγίωνα πρώτα την απόλυτη κυριαρχία εις το νησί και θα ωργάνωνα την άμυνα αυτού» (ο Ανδρ. Σταδόπουλος σημειώνει στο σημείο αυτό: «Τέλος της αφηγήσεως του Δ. Ιωαννίδη εις τον συγγραφέα»).

12. Εξάλλου, σε άλλο σημείο της αφήγησής του προς τον Ανδ. Σταδόπουλο (όπ.π. [σημ. 9], τ. Β', σελ. 79), ο Ιωαννίδης, αφού πρώτα επαναλαμβάνει τα περί των προθέσεών του να κηρύξει τη μονομερή Ενωση, σημειώνει και τα εξής: «Η πραγματοποίησις τελικά της τουρκικής αποβάσεως της 20/7/1974 με αιφνιδίασε στην αρχή αλλά και με εξώργισε τα μέγιστα, διότι οι Αμερικανοί με είχαν διαβεβαιώσει αρμοδίως μέσω πληροφοριών εγκύρων “καναλιών”, προ της 15/7/1974, ότι δεν θα επέτρεπαν εις τους Τούρκους να επέμβουν, όπως έπραξαν το 1964 και το 1967, εξαπατώντας με». Μάλιστα, λίγο πρωτύτερα ο συγγραφέας του έργου (όπ.π. [σημ. 9], τ. Β', σελ. 46) αναφέρει και τα εξής αποκαλυπτικά για την κυπριακή πολιτική του τότε πανίσχυρου Αμερικανού Υπουργού Εξωτερικών Χένρυ Κίσσινγκερ, αλλά και για τις συνεννοήσεις που είχε ο Ιωαννίδης με κλιμάκιο της CIA, με το οποίο διατηρούσε επικοινωνία:

13. «Ο Κίσσινγκερ “ευλόγησε” την ανατροπή του Μακαρίου από

τον Ιωαννίδη την 15/7/1974, διαβεβαίωσε τον τελευταίο μέσω της CIA (διότι με τον Κίτσιγκερ ουδεμίαν απολύτως άμεσην επαφήν είχαν ο Ιωαννίδης, ούτε καν με τον Τάσκα) ότι οι Τούρκοι δεν θα επέμβουν, όπως δεν επενέβησαν και το 1964 και το 1967, και αφού ο Ιωαννίδης προσέφερε “στο πιάτο” την ανατροπή του Μακαρίου, κατόπιν, βλέποντας ο Κίτσιγκερ ότι ο Ιωαννίδης θα “ιωαννιδοποιούσε” και την Κύπρο και θα ετοίμαζε την Μονομερή Ολοκληρωτική Ένωση, διαιωνίζοντας εν τω άμα το Καθεστώς του στην Ελλάδα, έβαλε αμέσως μπροστά τον μηχανισμό της προδοσίας που είχε προετοιμάσει μέσω των Μπονάνου και Σία, για να απομονωθεί ο Ιωαννίδης, να ανατραπεί και να γίνει η Διχοτόμηση της Κύπρου, σαν ένα οιονεί σχέδιο “Ατσεσον-1974”, ως επίσης και να γίνει η Μεταπολίτευση στην Ελλάδα. Δηλαδή ο Κίτσιγκερ επεδίωκε “μ’ ένα συμπάρο δύο τρυγόνια”»²⁹.

14. Τέλος, ως προς τις αντιδράσεις του Ιωαννίδη όταν διεπίστωσε ότι οι Αμερικανοί τον είχαν εξαπατήσει, ο ίδιος διηγείται μέσω του φίλου του συγγραφέα *Ανδρ. Σταθόπουλου* τα ακόλουθα (όπ.π. [σημ. 9], τ. Β’, σελ. 97): «...Όταν διεπίστωσα λοιπόν το πρωί της 20/7/1974 ότι οι Αμερικανοί, αφού τους προσέφερα την ανατροπή του Μακαρίου που πολλοί από αυτούς απεχθάνοντο, τώρα εξαπατούσαν και εμένα, τον έντιμο εν NATO σύμμαχο, εξαγριώδηκα. Εκείνη τη στιγμή που τους είπα ότι με εξηπάτησαν, μέσα μου ήμουν έτοιμος και αποφασισμένος για όλα, ακόμη και για γενικό Ελληνο-τουρκικό πόλεμο μεγάλης κλίμακος, έστω και για ολίγες ημέρες, πριν επέμβουν οι κοινοί σύμμαχοι [...]. Εμείς είχαμε ποιοτική υπεροπλία σε έμπυχο δυναμικό και σε πολεμικό υλικό στην Αεροπορία και στο Ναυτικό και θα τσακίζαμε τους Τούρκους. Θα παίρναμε τη ρεβάνς του 1922».

15. Επομένως, από μια πρώτη ανάγνωση των όσων αναφέρει ο

²⁹ Τη σκέψη αυτή, και μάλιστα με αναφορά της γνωστής παροιμίας για τον συμπάρο και τα τρυγόνια, τη βρίσκουμε και σε συνέντευξη του *Γλ. Κληρίδη* προς τον βρετανό δημοσιογράφο *Brendan O’ Malley*, δημοσιευμένη στο βιβλίο που ο τελευταίος εξέδωσε από κοινού με τον *Ian Craig*, με τίτλο: «Η Συνωμοσία της Κύπρου. ΗΠΑ, Κατασκοπία και η Τουρκική Εισβολή», μτφρ. Αμερίσσα-Γεωργία Σκιάννη, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2002 (αγγλ. έκδ. 1999), σελ. 307.

Ιωαννίδης ανωτέρω (λεπτομερέστερη καταγραφή γίνεται κατωτέρω, στις παρ. 28 επ.) συνάγεται, ότι μετά την ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου που αυτός είχε οργανώσει ήταν αποφασισμένος να εγκαθιδρύσει δικτατορικό καθεστώς στην Κύπρο και να κηρύξει εν καιρώ τη μονομερή Ένωση με την Ελλάδα (με εικαζόμενη τη συναίνεση των Αμερικανών -λόγω ΝΑΤΟ- και την ανοχή των Σοβιετικών), αλλά ότι το σχέδιο αυτό έλαβε άμεση προτεραιότητα και προσδιορίσθηκε από τον Ιωαννίδη η υλοποίησή του ήδη για το μεσημέρι της 22.7.1974, όταν συνειδητοποίησε ότι οι Αμερικανοί τον είχαν -κατά την άποψή του- εξαπατήσει, έχοντας διοχετεύσει σε αυτόν, μέσω του κλιμακίου της C.I.A. στην Ελλάδα, παραπλανητικές πληροφορίες ότι είναι ήδη συμφωνοί να γίνει η ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου, πράγμα το οποίο είχε γνωστοποιήσει και αυτός στο περιβάλλον του. Επιπλέον, θεωρούσε ότι, εφόσον παρουσιάζονταν προβλήματα με την Τουρκία, δεν υπήρχε άλλη διέξοδος παρά να διεξαγάγει εναντίον της πόλεμο μεγάλης κλίμακας.

Εάν αυτά θεωρηθούν ότι απηχούν πράγματι τους σχεδιασμούς του Ιωαννίδη ως προς την μετά Μακάριο εποχή, τότε, απαντώντας στο αρχικό ερώτημα αυτής της μελέτης, θα πρέπει με τα έως τώρα δεδομένα να κάνουμε δεκτό, ότι ο Ιωαννίδης, στο μέτρο δέδαια κατά το οποίο είχε μια ξεκάθαρη εικόνα του τι επεδίωκε, απέβλεπε πράγματι σε μία πάση θυσία καθαρή, ολοκληρωτική Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και όχι σε μεσοβέζικες λύσεις του τύπου «διπλή Ένωση».

16. Η αυθεντικότητα αυτών των «εκ βαθέων» εξομολογήσεων του Ιωαννίδη προς τον επιστήθιο φίλο του Ανδρέα Σταδόπουλο ενισχύεται, πιστεύω, και από το γεγονός, ότι σε άλλες, δημόσιες και οιονεί επίσημες δηλώσεις του, όπως προς την Επιτροπή «Φάκελος Κύπρου», προς το περιοδικό «Σπήγκελ» και προς την εφημ. «Αδέσμευτος Τύπος», αλλά και στις δηλώσεις του προς τον Αμερικανό πρέσβη στην Ελλάδα Χένρυ Τάσκα (βλ. ανωτ., παρ. 8), ο Ιωαννίδης προσπάθησε να συγκαλύψει τα πράγματα και να αρνηθεί ότι είχε σχέσεις με Ελληνοκυπρίους «Ενωτικούς» και «Αντιμακαριακούς» για την οργάνωση του πραξικοπήματος κατά του Προέδρου Μακα-

ρίου ή και ότι είχε «διασυνδέσεις» με τους Αμερικανούς³⁰. Και τα έλεγε αυτά, μολονότι από το αρχειακό υλικό επιβεβαιώνεται ότι (α) ήταν αυτός που οργάνωσε το πραξικόπημα για την ανατροπή του

³⁰ Στη συνέντευξη του «Σπήγκελ» [ανωτ., σημ. 11], ο Ιωαννίδης, που μόλις είχε καταδικασθεί από την ελληνική Δικαιοσύνη για τη συμμετοχή του στο πραξικόπημα της 21.4.1967, δεν είναι ειλικρινής όταν, απαντώντας σε ερώτηση του δημοσιογράφου εάν είχε έλθει από καιρό σε επαφή με υποστηρικτές της Ενωσης στην Κύπρο, αυτός διαβεβαιώνει ότι «Δεν υπήρξε καμία σχέση ανάμεσα σε εμένα και τους κυπριακούς κύκλους που αντιτίθενται στις πολιτικές του Μακαρίου». Παρομοίως, σύμφωνα με το τηλεγράφημα που έστειλε ο Χένρυ Τάσκα την 16.7.1974 στον Κίσιנגκερ, μετά από συνάντησή του με τον Ιωαννίδη (βλ. ανωτ., σημ. 12), ο Ιωαννίδης εδήλωσε ότι οι Ελληνοκύπριοι της Εθνοφρουράς ήταν αυτοί που: «[...] παρακάλεσαν τη μητέρα πατρίδα να τους δώσει μια ευκαιρία να δράσουν εναντίον του Μακαρίου». Ο δικτάτορας ισχυρίσθηκε ότι αυτός απλώς βοήθησε όταν βρέθηκε προ τετελεσμένου γεγονότος και ότι το αρχικό σχέδιο προερχόταν από τους Ελληνοκυπρίους εθνικιστές στις 13 Ιουλίου, αφού έμαθαν ότι η ελληνική κυβέρνηση σκόπευε να συναινέσει στις απαιτήσεις του Μακαρίου να μειώσει τον αριθμό των Ελλήνων αξιωματικών στην Εθνοφρουρά. Επιπλέον, ο Ιωαννίδης πρόσθεσε ότι για το πραξικόπημα δεν υπήρξε προσυνεννόηση με την Τουρκία, ότι ο ίδιος «έδρασε επί τη βάση στιγμιαίας παρόρμησης»[!] και ότι αντί να εγκαταλείψει την Κύπρο και να αφήσει τις ΗΠΑ να ανησυχούν για τη μοίρα της, είχε επιτρέψει η αγάπη του για την πατρίδα, η ηθική υποχρέωση προς τους Ελληνοκύπριους εθνικιστές και το δικό του «φιλότιμο» να κυριαρχήσουν της λογικής [!] και να βοηθήσει τους Ελληνοκυπρίους». Σε σχέση με τις δηλώσεις αυτές του Ιωαννίδη, ο Παπαχελάς (όπ.π. [σημ. 9], σελ. 295) παρατηρεί, ότι ο δικτάτορας προσπάθησε να παραπλανήσει τους Αμερικανούς ισχυριζόμενος ότι πήρε την απόφαση εκτέλεσης του πραξικοπήματος στις 13 Ιουλίου, ενώ το είχε αποφασίσει πολλές εβδομάδες πριν.

Εξίσου ανειλικρινής είναι ο Ιωαννίδης και όταν απαντά αρνητικά σε ερώτηση του «Σπήγκελ» εάν είχε «διασυνδέσεις με τους Αμερικανούς, για παράδειγμα με τη CIA», διακηρύσσοντας ότι «Οι εμπνευστές αυτών των ιστοριών βρίσκονται σε εκείνους τους κύκλους που υποστηρίζουν τα αμερικανικά συμφέροντα [...]». Από την άλλη πλευρά είναι αποκαλυπτικό αυτό που λέγει στην ίδια συνέντευξη, ότι «οι Αμερικανοί γνώριζαν καλά, ειδικά μετά τη διάσκεψη του ΝΑΤΟ στις Βρυξέλλες το 1974, ότι οι Τούρκοι θα επενέβαιναν στον ελληνικό χώρο [im griechischen Raum] το καλοκαίρι του 1974». Και ακόμη, ενδιαφέρουσα είναι η δήλωσή του, στο τέλος αυτής της συνέντευξης, ότι: «Το μεγαλύτερο λάθος μου ήταν ότι ανέθεσα τη διοίκηση των Ενόπλων Δυνάμεων στους ανωτέρους μου και δεν μπόρεσα να παίξω τον ρόλο που έπρεπε να παίξω την κρίσιμη στιγμή μετά τις 20 Ιουλίου 1974».

Προέδρου Μακαρίου, σε συνεργασία με την ΕΛΔΥΚ, στελέχη της Εθνικής Φρουράς της Κύπρου και άλλους «Ενωτικούς»³¹ και ότι (6) ο Ιωαννίδης διέρρηξε προς το περιβάλλον του ότι είχε διαβεβαίωση, σε περίπτωση ανατροπής του Προέδρου Μακαρίου, ότι οι Αμερικανοί θα εμπόδιζαν τους Τούρκους να επιτεθούν εναντίον της Κύπρου (βλ. τεκμηρίωση κατωτ., σημ. 34).

V. Η συμμετοχή του Ιωαννίδη στο Πολεμικό Συμβούλιο

17. Ομως η έρευνα ως προς το τι επεδίωκε ο Ιωαννίδης με την ανατροπή του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου θα ήταν ελλιπής εάν δεν λαμβάνονταν υπ' όψη και τα αποκαλυπτικά στοιχεία που έχουν προκύψει από το προαναφερθέν (όπ.π. [σημ. 9]) έργο του Αλέξη Παπαχελά «Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο. 1967-1974». Ιδίως εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι διάλογοι που καταγράφηκαν κατά το κρίσιμο Πολεμικό Συμβούλιο το οποίο έλαβε χώρα την 20.7.2024, με έναρξη περί τις 8 π.μ., δηλ. αρκετές ώρες αφού είχε ξεκινήσει (από τα ξημερώματα) η τουρκική αποδοτική ενέργεια, με ταυτό-

³¹ Στη σχετική Δήλωση που κατέθεσε ο Ιωαννίδης προς την Επιτροπή «Φάκελος Κύπρου» την 7.5.1987 [βλ. ανωτ., σημ. 11], εδήλωσε εξ αρχής ότι «αναλαμβάνω ακεραία την ευθύνη της στρατιωτικής ενεργείας της 15^{ης} Ιουλίου 1974 εις την Κύπρον» και επομένως παραδέχθηκε εμμέσως πλην σαφώς ότι αυτός ήταν που ήλθε σε συνεννόηση με επίλεκτες ελληνικές ένοπλες δυνάμεις «Ενωτικών» για την οργάνωση και εκτέλεση του πραξικοπήματος της Κύπρου. Πράγματι, δε, όπως προέκυψε από τις καταθέσεις μαρτύρων της Επιτροπής «Φάκελος Κύπρου», σύμφωνα με πληροφορίες που δημοσιεύθηκαν στην εφημ. «Τα Νέα» της 10.4.1987, σελ. 2 (τα επίσημα Πρακτικά δεν είχαν εκδοθεί έως τον χρόνο επεξεργασίας της ανά χείρας μελέτης, τον Ιούλιο 2024), «οι διαταγές προς την Εθνοφρουρά στην Κύπρο παρέκαμπταν τον Γκιζίκη, όχι όμως και τον Μπονάνο. Πρώτος αποδέκτης και τελευταίος εντολέυς παρέμενε πάντοτε ο Ιωαννίδης, το παραεπιτελείο του οποίου απεφάσιζε για τα πάντα».

Προσέθεσε ακόμη ο Ιωαννίδης στη Δήλωσή του προς την εν λόγω Επιτροπή, ότι «δεν είχομεν διαβεβαιώσεις [=να προχωρήσωμεν σε αυτήν την ενέργειαν], ως κακώς ελέχθη, υπό των Η.Π.Α., εγένοντο όμως εκτιμήσεις δια την στάσιν της Αμερικανικής πλευράς, βάσει των υπαρχουσών πληροφοριών», ενώ τούτο διαψεύδεται από τις εκ βαθέων εξομολογήσεις του προς τον επιστήθιο φίλο του Ανδρέα Σταδόπουλο που παρατέθηκαν ανωτέρω [παρ.12] και από μαρτυρίες που παρατίθενται κατωτέρω, στη σημ.34.

χρονη πραγματοποίηση αεροπορικών βομβαρδισμών και ρίψη αλεξιπτωτιστών. Στη σύσκεψη αυτή συμμετείχαν, εκτός από τον τότε Πρόεδρο Δημοκρατίας Στρατηγό Γκιζίκη και τον τότε Πρωθυπουργό Αδ. Ανδρουτσόπουλο, πλειάδα αρμοδίων Υπουργών και ανώτατων αξιωματικών, μεταξύ των οποίων και ο Ιωαννίδης. Όπως προκύπτει, λοιπόν, από τα απομαγνητοφωνημένα πρακτικά αυτού του Πολεμικού Συμβουλίου που παρατίθενται στο έργο του *Παπαχελά* (όπ.π. [σημ. 9], σελ. 368 επ.), ο Ιωαννίδης σε μια βασική του τοποθέτηση (σελ. 375) προτείνει την κήρυξη Ενωσης και πολέμου κατά της Τουρκίας, λέγοντας: «...Αν δεν κηρύξουμε την Ενωση, θα μούνε μέσα οι άλλοι, θα κάνουν (...), αλλά η Ενωση να κηρυχθεί. Εφόσον τους είπαμε στις 9:30 η ώρα, να πάρουμε τον Σαμφών [στο τηλέφωνο] και να τους πούμε να συνέλθει το Υπουργικό Συμβούλιο [της Κύπρου] και να κηρύξει την Ενωση. Θα την αποδεχούμε εμείς και αρχίζει ο πόλεμος. Από εκεί και πέρα, θα δούμε τι θα γίνει. Ο πόλεμος έτσι είναι. Εχει φάσεις». Όμως, οι προτάσεις αυτές του Ιωαννίδη αντιμετωπίσθηκαν από τους συμμετέχοντες στο Πολεμικό Συμβούλιο με επιφυλάξεις και εν τέλει δεν υιοδετήθηκαν.

18. Από την άλλη πλευρά, τρεις άλλες τοποθετήσεις του Ιωαννίδη που διατυπώθηκαν στη συνέχεια κατά το Πολεμικό Συμβούλιο δημιουργούν ερωτηματικά ως προς την αφοσίωσή του Ιωαννίδη στο ιδανικό της μονομερούς Ενωσης, καθώς θεωρήθηκαν (οι δύο από αυτές) ως παρότρυνσή του να αφεθεί η Κυρήνεια στην τύχη της και να μην υπάρξει στρατιωτική αντίδραση από την Ελλάδα³². Συγκεκριμένα, σε μία πρώτη φάση ο Ιωαννίδης καταγράφεται να λέγει: «Το ΝΑΤΟ μάς το έφτιαξε αυτό. Είναι ντε φάκτο. Αυτό μου είπε ο κύριος Αρχηγός, είναι ο σκοπός. Να τους αφήσουμε να μουν στην Κυρήνεια και μετά να επέμβουμε» (*Παπαχελάς*, όπ.π., [σημ. 9, σελ. 377]). Είναι όμως πρόδηλο, ότι εδώ ο Ιωαννίδης απλώς υπενθυμίζει (χωρίς να υιοδετεί ή να εισηγείται προς το Συμβούλιο) μια

³² Βλ. π.χ. *Μάνου Ν. Χατζηδάκη*, όπ.π. [σημ. 9], σελ. 537 και του *ιδίου*, *Φως στο «σκοτεινό δωμάτιο»*. 13-12-1967 έως 14-8-1974, Αθήνα: εκδ. Πελασγός, Δεκέμβριος 2021, σελ. 116-117. Πρβλ. και *Αλ. Παπαχελά*, όπ.π. [σημ. 9], σελ. 397-398, όπου παρατίθεται και σύμφωνη γνώμη του Στρατηγού *Μπονάνου*, ότι ο Ιωαννίδης αποδεχόταν την κατάληψη της Κηρύνειας.

επισήμανση του τότε Αρχηγού Ενόπλων Δυνάμεων Στρατηγού Μπονάνου, πως σκοπός του ΝΑΤΟ και των Αμερικανών ήταν οι Τούρκοι να καταλάβουν την Κυρήνεια και μόνο μετά από αυτή την κατάληψη να επέμβουν οι ελληνικές δυνάμεις.

19. Εξάλλου σε μια δεύτερη φάση, λίγο αργότερα (Παπαχελάς, όπ.π.. [σημ. 9], σελ. 379-380), ο Ιωαννίδης λαμβάνει εκ νέου τον λόγο και απαντώντας σε όσα κάπως δυσνόητα είχε πει ο Πρωθυπουργός Ανδρουτσόπουλος περί του ποιος θα πληρώσει τα... έξοδα στον πόλεμο, λέγει: «Μα δεν την ξέρουμε τη λύση; Την ξέρουμε, κύριε Πρωθυπουργέ. Τώρα καδόμεστε εδώ. Αυτοί θα βγούνε στην Κυρήνεια. Και αφού βγούνε, τότε θα μπουν. Πρέπει να το ξέρουμε αυτό. Επομένως τι έξοδα; Αυτό που δέλουν οι Τούρκοι το κάνουν». Παρεμβάλλεται τότε ο Ανδρουτσόπουλος, λέγοντας: «Όχι, εάν μπορούμε να τους σταματήσουμε». Και τότε ο Ιωαννίδης του απαντά: «Μα θα τους σταματήσουμε μετά. Αφού πάρουν το λιμάνι της Κυρήνειας, και ενώσουν την Λευκωσία, τότε θα σταματήσουν. Αυτό είμαστε σίγουροι. Επομένως, ας κάνουμε την επιστράτευση εμείς και ας μη μιλάμε εδώ».

20. Ωστόσο και η φράση αυτή αποκτά την πραγματική της σημασία εάν ιδωθεί μέσα στο πλαίσιο της νατοϊκής στοχοδεσίας, όπως αυτή επισημάνθηκε προηγουμένως. Ο Ιωαννίδης αντιλαμβάνεται ότι πραγματοποιείται εκείνη τη στιγμή το νατοϊκό σχέδιο για το οποίο του είχε κάνει λόγο ο Στρατηγός Μπονάνος σχετικά με την κατάληψη από τους Τούρκους της Κυρήνειας και της σύνδεσής της με τη Λευκωσία και ότι δεν μπορούν να γίνουν πολλά πράγματα για την αποτροπή της απόδρασης, καθώς οι ελληνικές δυνάμεις δεν έχουν κατάλληλη προετοιμασία ούτε και προοπτικές επιτυχίας να αποτρέψουν το τουρκικό εγχείρημα λόγω του εν τω μεταξύ επελθόντος τουρκικού αιφνιδιασμού. Ευελπιστεί όμως ότι οι Τούρκοι θα σταματήσουν στην Κυρήνεια και ότι δεν θα προχωρήσουν σε άλλα κυπριακά εδάφη, ενώ συνάμα πιστεύει βαθειά μέσα του ότι με μία μετέπειτα (την προσδιόριζε για το μεσημέρι της 22.7.1974) καλά οργανωμένη αντεπίθεση των ελληνικών αεροσκαφών και υποβρυχίων στο σημείο της απόδρασης, όπως αυτή σκιαγραφήθηκε από τον Ιωαννίδη προηγουμένως στις «εξομολογήσεις» του (ανωτ., [παρ. 11]), ο τουρκικός στρατός θα μπορούσε να απωθηθεί εκτός Κύπρου.

Βέβαια, το σχέδιο αυτό της αντεπίθεσης φαίνεται να είχε αφ' εαυτού κάποιες προοπτικές επιτυχίας³³, αλλά πάντως ήταν εξαιρετικά ριψοκίνδυνο εν όψει της γενικότερης αρνητικής κατάστασης στην οποία είχαν περιέλθει οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις μετά το πραξικόπημα κατά του Προέδρου Μακαρίου.³⁴

³³ Ως προς το σχέδιο αυτό της ελληνικής αντεπίθεσης, που θα διενεργείτο, κατά τον Ιωαννίδη, το μεσημέρι της 22.7.1974, όταν δηλ. η τουρκική απόβαση θα ήταν πλέον στο τέλος της και θα κηρυσσόταν η εκεχειρία, είναι αλήθεια ότι ο τότε Αρχηγός Ναυτικού Ναύαρχος Πέτρος Αραπάκης δίνει αρκετές πιθανότητες επιτυχίας, αναπτύσσοντας ορισμένες σκέψεις στο έργο του «Το Τέλος της Σιωπής» (Αθήνα: εκδ. Α. Λιβάνης, 2000, σελ. 192, κατά παραπομπή από το έργο του Ανδρέα Σταδόπουλου για τον Δημ. Ιωαννίδη, όπ.π. [σημ. 9], τόμ. Β', σελ. 173). Επίσης και κατά τις αμερικανικές απόρρητες εκδόσεις, «η άμυνα στην Κύπρο ήταν καλύτερα οργανωμένη και δεν είχε διαλυθεί λόγω του πραξικοπήματος, [επομένως] η επιτυχία της τουρκικής απόβασης δεν ήταν καθόλου σίγουρη» -βλ. Παπαχελά, όπ.π. [σημ. 9], σελ. 425 επ. και ιδίως σελ. 427.

³⁴ Επρόκειτο δηλ. για μια στρατιωτική ενέργεια, η οποία θα επραγματοποιείτο χωρίς οι ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις, μετά το πραξικόπημα εναντίον του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου να έχουν υψηλού επιπέδου ηθικό, σύμπνοια φρονήματος, επάρκεια οπλισμού, αξιόμαχη ηγεσία και ισχυρούς συμμάχους, άρα χωρίς τις προδιαγραφές για την επιτυχία ενός τέτοιου εγχειρήματος, με βάση και τα όσα επισημαίνει εν προκειμένω ο Ταξίαρχος ε.α. Γεώργιος Σέργης σε σχετική μελέτη του με τίτλο «Η Τουρκική Εισβολή», δημοσιευμένη στον συλλογικό τόμο «Χούντα. Αττίλας. Δημοκρατία. Το θερμό καλοκαίρι του 1974», Αθήνα: εκδ. «Ελευθεροτυπίας» (στη σειρά «Ιστορικά», χωρίς χρονολογία, πιθανόν περί το 2002, σελ. 79-94: 80). Ειδικά ως προς την αξιόμαχη ηγεσία, σημαντικό είναι ότι ο τότε πρέσβης των ΗΠΑ στην Ελλάδα Χένρυ Τάσκα, σε τηλεγράφημά του που έστειλε στο Σταίιτ Ντηπάρτμεντ τον Φεβρουάριο 1974, υπεγράμμιζε ότι η μεγάλη πλειονότητα των Ελλήνων ανώτατων αξιωματικών είχαν αλλάξει τρία πόστα τους τελευταίους εννέα μήνες -βλ. Αντώνη Κλάψη.: 1974 – Μεταπολίτευση, Αθήνα: Μεταίχμιο, Νοέμβριος 2021 σελ. 43, και του ιδίου, Η Χούντα του Ιωαννίδη και η Τουρκία, εφημ. «Καθημερινή» της 3.11.2019, σελ. 30. Επίσης, ως προς τους ισχυρούς συμμάχους και ιδίως τους Αμερικανούς, αποτελεί δυστυχώς πικρή αλήθεια, την οποία επισημαίνει και ο πρ. Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών Δημ. Μπίτσιος στο έργο του: «Πέρα από τα Σύνορα. 1974-1977» (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1982), ότι μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, οι κυβερνήσεις των Ην. Πολιτειών προέκριναν πάντοτε την Τουρκία για σημαντικούς στρατηγικούς λόγους, όπως ιδίως για το ότι «η Τουρκία γεωγραφικά αποτελεί ένα στρατηγικό φράγμα στην κάθοδο των Σοβιετικών [και ήδη των Ρώσων] προς την περιοχή των πετρελαίων». Με παρόμοιο πνεύμα ο Σωτ. Ριζάς στη μελέτη του:

21. Ενισχυτικό αυτής της άποψης, ότι δηλ. ο Ιωαννίδης επεδίωκε να κτυπήσει τους Τούρκους στην Κυρήνεια λίγο αργότερα, όταν θα ήταν καλύτερα οργανωμένος, είναι και το γεγονός, ότι στις «εξομολογήσεις» του προς τον Ανδρέα Σταθόπουλο (όπ.π. [σημ. 8], τ. Β', σελ. 103), αναφέρει επί λέξει: «Το πρωί του Σαββάτου, 20^ή Ιουλίου, το πλήγμα δεν θα ήτο τόσο καίριο, όσο την Δευτέρα, 22^α Ιουλίου. Διότι η κύρια τουρκική αποδοτική δύναμις, ευρισκομένη ακόμη μακράν, θα έμενεν ανέπαφη. Δια του καιρίου αυτού πλήγματος, διαταχθέντος να εκτελεσθεί την 22/7/1974, πάσα προηγούμενη παράλειψις, αστοχία ή σφάλμα, συμπεριλαμβανομένης της εξαπατήσεώς μου από τους Αμερικανούς, θα είχε διορθωθεί απολύτως». Επίσης, εξίσου σημαντικό για την εμμονή του Ιωαννίδη στη μονομερή Ένωση είναι και το ότι, όπως αφηγείται ο Στρατηγός Μπονάνος στο έργο του «Η Αλήθεια» (όπ.π. [σημ. 6], σελ. 232), όταν ο Αμερικανός Υφυπουργός Σίσκο παρότρυνε στις 18.7.1974 την ελληνική πολιτική και στρατιωτική ηγεσία να αποδεχθεί την ιδέα του για παρχώρηση στους Τουρκοκυπρίους «μιας διεξόδου προς την θάλασσαν» (πρβλ. ανωτ., παρ. 5), ο Ιωαννίδης «ηγέρθη οργισμένος από την θέσιν του και είπε: “Αφού οι Τούρκοι θέλουν πόλεμον, θα τον έχουν!”»³⁵.

22. Τέλος, κατά την τρίτη τοποθέτησή του στο Πολεμικό Συμβούλιο (Παπαχελάς, όπ.π. [σημ. 9], σελ. 390, ο Ιωαννίδης εκτοξεύει μια φράση που φαίνεται να αναιρεί όλες τις προηγούμενες τοποθε-

«Οι Δυνάμεις που δεν έφτασαν ποτέ» (στον προαναφερθέντα ανωτέρω [σε αυτήν την υποσημείωση] συλλογικό τόμο: «Χούντα. “Αττίλας”. Δημοκρατία», σελ. 73-78: 73 επ.) υποστηρίζει και αναλύει ότι η όποια ενίσχυση στην Κύπρο από την Ελλάδα μετά την τουρκική εισβολή θα ήταν κατά βάση συμβολική, αφού εναντίον της αποστολής ουσιώδους βοήθειας βάραιναν τρεις παράγοντες: Η απόσταση της ηπειρωτικής Ελλάδας από την Κύπρο, η ανάγκη αποφυγής της κλιμάκωσης της σύγκρουσης, η οποία θα οδηγούσε σε ελληνοτουρκικό πόλεμο, και η αμερικανική πίεση για αποφυγή ενεργειών που θα κλιμάκωναν την ελληνοτουρκική αναμέτρηση.

³⁵ Το γεγονός αυτό επιβεβαίωσε ο Μπονάνος και κατά την κατάθεσή του στην Επιτροπή «Φάκελος Κύπρου» - βλ. τον ΙΓ' τόμο του έργου: «Φάκελος Κύπρου» που εκδόθηκε από τις Βουλές Ελλάδας και Κύπρου το 2024 (σε ψηφιακή μορφή), Πρακτικά της 17.12.1986, σελ. 242-243.

τήσεις του: «...Δηλαδή, ο σκοπός [μας] είναι να μην βάλουν πόδι [οι Τούρκοι] και να πάρουν την Κύπρο. Αυτό είναι».

23. Ωστόσο, η επιδίωξη αυτή του Ιωαννίδη για ολοκληρωτική μονομερή Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα δεν αποκλείει τη σκέψη να ήθελε ταυτόχρονα μια συνολική επίλυση των προβλημάτων Ελλάδας – Τουρκίας μέσα από μια συμφωνία – πακέτο, όπου μάλιστα θα γινόταν διευθέτηση και για το σοβαρό (ήδη από εκείνη την εποχή) ζήτημα των πετρελαίων του Αιγαίου, τα οποία είχαν εντοπισθεί από την Ελλάδα στην περιοχή του Πρίνου λίγους μόλις μήνες νωρίτερα. Αλλωστε, η προοπτική μια τέτοιας συμφωνίας – πακέτου αναφέρεται συχνά, ως επιδίωξη του Ιωαννίδη, και σε αμερικανικές εκδόσεις³⁶. Εάν όμως θεωρηθεί η άποψη αυτή ως ακριβής, τότε γεν-

³⁶ Βλ. π.χ. τα όσα παραθέτει ο Αλ. Παπαχελάς (όπ.π. [σημ. 9], σελ. 287) από έκδοση της CIA στις 15.7.1974, έπειτα από συνάντηση πράκτορά της με τον Ιωαννίδη: «[Ο Ιωαννίδης] ήλπιζε πως μετά τη Διάσκεψη για το Δίκαιο της Θάλασσας στο Καράκας τον Ιούνιο [1974], η οποία θα υποστήριζε τις ελληνικές θέσεις για το Αιγαίο, οι Τούρκοι στρατιωτικοί θα ήταν πιο δεκτικοί σε μια “λύση – πακέτο” που θα λύσει όλα τα προβλήματα μεταξύ των δύο χωρών». Επιπλέον, σε τηλεγράφημα που έστειλε ο Χένρυ Τάσκα την 16.7.1974 στον Κίσινγκερ, μετά από συνάντησή του με τον Ιωαννίδη -βλ. τον πρώτο τόμο από το έργο των Κώστα Βενιζέλου και Μιχάλη Ιγνατίου: «Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ» (Αθήνα: εκδ. Λιβάνη, 2002), σελ. 137 επ. και Αλ. Παπαχελάς, όπ.π. [σημ. 9], σελ. 288 επ., αναφέρεται και το εξής σημαντικό, ότι δηλ., κατά τον Ιωαννίδη, Ελλάδα και Τουρκία θα μπορούσαν τώρα να προχωρήσουν και σε κάποιο μελλοντικό χρόνο να καθίσουν και να λύσουν τις διαφορές τους, μοιράζοντας μεταξύ τους ακόμη και τα κέρδη του πετρελαίου που θα βρεθεί μέσω μιας κοινής εταιρείας εκμετάλλευσης. Εξάλλου, και κατά μία συνάντηση Τάσκα και Ιωαννίδη στις αρχές Μαρτίου 1974, λεπτομέρειες της οποίας παρουσιάζονται σε συνέντευξη που έδωσε ο Ιωαννίδης προς τον δημοσιογράφο του «Αδέσμευτου Τύπου» Γεώργιο Φράγκου (φύλλα 25.7.2010 και 22.8.2010), (όπ.π. [σημ. 11]), ο Ιωαννίδης εξηγεί ότι ο τότε Αμερικανός πρέσβης τού πρότεινε «τη διζωνική λύση στην Κύπρο, παρουσιάζοντάς του ένα σχέδιο τύπου Άναν» και διευκρινίζοντάς του, μάλιστα, ότι «υπήρχε καταρχήν συμφωνία για την ειρηνική διευθέτηση του θέματος με τον υπουργό Εξωτερικών της Τουρκίας Γκιουνές. Ως αντάλλαγμα η Αγκυρα θα δεχόταν ότι τα ελληνικά νησιά είχαν υφαλοκρηπίδα, κάτι που μέχρι τότε [η Αγκυρα] αρνιόταν, ενώ θα επανεξέταζε τη στάση της αναφορικά με τον εναέριο ελληνικό χώρο». Ωστόσο, κατά την εφημερίδα, «ο Ιωαννίδης αντέδρασε έντονα σε μια τέτοια συνδιαλλαγή [...]». Σημειώνεται, ότι η συνάντηση αυτή επιβεβαιώνεται και από άλλη μαρτυρία (Παπαχελάς, όπ.π. [σημ. 9], σελ. 230,

νάται το ερώτημα γιατί ο Ιωαννίδης δεν επεδίωξε να εκμεταλλευθεί την ευκαιρία, αμέσως μετά την ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου, και να στείλει τον τότε Έλληνα Υπουργό Εξωτερικών Κωνστ. Κυπραίό (ο οποίος όμως δεν είχε σχέση με τη διπλωματία) στο Λονδίνο, όπου είχε συγκληθεί από τον βρετανό Πρωθυπουργό Κάλλαχαν τριμερής διάσκεψη των Εγγυητριών Δυνάμεων της Κύπρου «προς αποκατάστασιν της συνταγματικής ομαλότητας». Είναι πρόδηλο ότι, στο πλαίσιο μιας τέτοιας τριμερούς διάσκεψης θα ήταν εφικτό να επιχειρηθεί από την Ελλάδα μια συνολική διευθέτηση των ζητημάτων που πυροδοτούσαν τις σχέσεις Ελλάδας – Τουρκίας³⁷.

24. Θα μπορούσε μάλιστα εκεί ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών, πέρα από την ευρύτερη διαπραγμάτευση που θα επιχειρούσε να

πρβλ. και μνεία για άλλη παρεμφερή συνάντηση Τάσκα – Ιωαννίδη στις 14.6.1974, αυτόδι, στη σελ. 236) και ότι στο πλαίσιο της έγινε συζήτηση και για τα πετρέλαια του Αιγαίου, οπότε όμως ο Ιωαννίδης, σε αντίθεση με όσα είπε στον Έλληνα δημοσιογράφο, απάντησε στον Τάσκα: «[Δεχόμαστε] να έλθουν οι Αμερικανοί να κάνουν έρευνες και να μας δώσουν όπλα». Σε παρόμοιο πνεύμα είναι τέλος και όσα αναφέρονται για τον Ιωαννίδη και τις ιδέες του περί συνολικής συμφωνίας προς επίλυση όλων των εκκρεμών προβλημάτων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, όπως τις διετύπωσε προς εκπροσώπους της CIA στις 19.6.1974 και καταγράφηκαν στο έγγραφο: Cyprus Coup Post Mortem. Memorandum from the Director of the Bureau of Intelligence and Research (Hyland) to the Secretary of State Kissinger, Washington, September 10, 1974, κατά δημοσίευση σε μετάφραση από την κυπριακή εφημερίδα «Φιλελεύθερος» στις 15-16.8.2020, ένθετο Φάκελος, σελ. 14-17: 16. Φαίνεται, λοιπόν, ότι ο Ιωαννίδης θα δεχόταν μια συνολική λύση – πακέτο για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις και τα πετρέλαια του Αιγαίου, αλλά χωρίς διζωνική λύση στην Κύπρο, την οποία ήθελε ενιαία και μέρος της Ελλάδας.

³⁷ Ο τότε Στρατηγός Μπονάνος, Αρχηγός Ενόπλων Δυνάμεων κατά την ιωαννινική περίοδο διακυβέρνησης, αναφέρει επί του θέματος αυτού στο προαναφερθέν έργο του «Η Αλήθεια» (ανωτ., σημ. 6), σελ. 230, υπό ημερομηνία ημερολογίου 16.7.1974, τα εξής: «Ο υπουργός Εξωτερικών Κυπραίος [...] έλαβε πρόσκλησιν να μεταβή εις Λονδίον προκειμένου να μετάσχη τριμερούς διασκέψεως των εγγυητριών δυνάμεων δια την Κύπρον [...]. Κατ' εντολήν του Ανδρουτσοπούλου, ο Κυπραίος ηρνήθη να λάβη μέρος εις την διάσκεψιν προφανώς δια να μη ευρεθή εκεί η Ελλάς κατηγορούμενη δια τα εν Κύπρω συμβάντα....»... Τόση ηττοπάθεια και πανικός!...

διεξαγάγει με τους Τούρκους σε επίπεδο «συμφωνίας – πακέτου», να δηλώσει επιπλέον ότι για την αποκατάσταση της συνταγματικής τάξης στην Κύπρο θα ενεργούσε και η Ελλάδα στρατιωτική επιχείρηση, εκ παραλλήλου προς την Τουρκία. Με τον τρόπο αυτό η Ελλάδα θα πραγματοποιούσε την, σύμφωνα με τη Συνθήκη Ζυρίχης Λονδίνου, αποστολή στρατευμάτων και της Ελλάδας, ως εγγυήτριας δύναμης, στην Κύπρο και τη «νομότυπη» έτσι απόκρουση της προσπάθειας των Τούρκων για μονομερή απόδραση προς κυριαρχία στην Κύπρο, αφού άλλωστε η αποκατάσταση της «συνταγματικής νομιμότητας» στην Κύπρο ήταν, όπως αποδείχθηκε στη συνέχεια, το τελευταίο που ενδιέφερε την Τουρκία.

25. Βεβαίως είναι εύλογο εδώ να εγερθεί το ερώτημα, πώς θα μπορούσε να συμμετάσχει σε μια τέτοια διάσκεψη η Ελλάδα, η οποία μόλις έγινε το πραξικόπημα το χαρακτήρισε με επίσημη ανακοίνωση ως «εσωτερική υπόθεση της Κύπρου». Η απάντηση είναι ότι τα ίδια ακριβώς εδήλωσαν για το πραξικόπημα ο αντιπρόσωπος της Τουρκίας στον ΟΗΕ και ο τότε Τουρκοκύπριος ηγέτης Ντενκτάς³⁸, χωρίς όμως αυτό να εμποδίσει αμέσως μετά τον Τούρκο Πρωθυπουργό Ετσεβίτ να συμμετάσχει στη διάσκεψη του Λονδίνου και εν συνεχεία να διατάξει την εισβολή στην Κύπρο.

26. Εξάλλου, εναλλακτικά, ο Ελλην Υπουργός Εξωτερικών θα μπορούσε να υποστηρίξει κατά την εν λόγω Διάσκεψη αυτό το οποίο υπογράμμισε και ο Κωνστ. Καραμανλής στην από 30.5.1987 επιστολή του προς την Επιτροπή «Φάκελος Κύπρου»³⁹, ότι δηλ. ότι «σύμφωνα με την από 19 Μαΐου 1959 γνωμοδότηση του Νομικού Τμήματος του ΟΗΕ, την οποία προέκάλεσε η ελληνική κυβέρνηση, η Συνθήκη εγγυήσεως απέκλεισε τη χρήση βίας» [και άρα τη στρατιωτική επέμβαση]. Μάλιστα ο Καραμανλής συμπληρώνει στο σημείο αυτό ότι το ίδιο υποστήριξε και ο Βρετανός Υπουργός Εξωτερικών Κάλλαχαν κατά τη διάρκεια της Διασκέψεως της Γενεύης. Επιπλέον, συχνά έχει επισημανθεί και το ότι μια στρατιωτική

³⁸ Πρβλ. Σόλ. Γρηγοριάδη, όπ.π. [σημ. 3], σελ. 201 και 204 αντιστοίχως ως προς την ελληνική, την τουρκική και την τουρκοκυπριακή αντίδραση.

³⁹ Βλ. Βίκτωρ Νέτας (επιμ.), Φάκελος Κύπρου. Τα Απόρρητα Ντοκουμέντα, έκδ. της εφημ. «Ελευθεροτυπία» στη σειρά «Ιστορικά», 2010, σελ.163-186: 166.

ενέργεια στην Κύπρο θα προσέκρουε στο θεμελιώδες άρθρο 2 §§ 3 και 4 του Χάρτη του ΟΗΕ για απαγόρευση της εφαρμογής της βίας μεταξύ κρατών, μια διακηρυκτική αρχή που οδήγησε τον γερμανό *Theodor Veiter*, ειδικό επιστήμονα του Διεθνούς Δικαίου, να χαρακτηρίσει την ενέργεια της Αγκυρας ως διεθνές αδίκημα⁴⁰.

VI. Η τραγική προσκόλληση του Ιωαννίδη στην ιδέα της μονομερούς Ενωσης

27. Συνεπώς ο Ιωαννίδης δεν φαίνεται να απέκλινε οποιαδήποτε στιγμή από την εμμονή του για μονομερή ολοκληρωτική Ένωση ούτε να υιοθέτησε την πρώτη εκδοχή του διλήμματος που τέθηκε στην αρχή αυτής της μελέτης, για κάποιας μορφής «διπλή Ένωση», ιδίως μετά την παρέμβαση του Αμερικανού Υφυπουργού Σίσκο την 18.7.1974. Το αντίθετο, όμως, φαίνεται να συνέβη με τον τότε Αρχηγό Ενόπλων Δυνάμεων Στρατηγό Μπονάνο, ο οποίος, έχοντας αιφνιδιασθεί πλήρως από την τουρκική εισβολή⁴¹, επέδειξε κατόπιν αδιαφορία να παράσχει οδηγίες προς την Εθνική Φρουρά για αντιμετώπιση της τουρκικής απόδρασης, όταν αυτή είχε ξεκινήσει,⁴² και,

⁴⁰ Παύλου Ν. Τζεργιά, Από τις Συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου ως και την Τουρκική Εισβολή, σε: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΣΤ', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2000, σελ. 464-483: 482.

⁴¹ Συγκεκριμένα, από την κατάθεση του Στρατηγού Μπονάνου στην Επιτροπή «Φάκελος Κύπρου» προκύπτει, όπως δήλωσε ο ίδιος, ότι «ούτε που πέρασε ποτέ απ' το μυαλό μου η σκέψη, ότι ενδέχεται οι Τούρκοι να εισβάλουν»! (σελ. 147), ότι «Η εισβολή έγινε αιφνιδιαστικά. Δεν την περιμέναμε» (σελ. 149 -πρόβλ. και σελ. 183-184).

⁴² Από τα προαναφερθέντα ανωτέρω Πρακτικά της Επιτροπής «Φάκελος Κύπρου» προκύπτει ότι υπήρχε πλήρης έλλειψη επικοινωνίας του Μπονάνου με τον Αρχηγό της Εθνικής Φρουράς (ΓΕΕΦ) Ταξίαρχο Γεωργίτη. Συγκεκριμένα ο Μπονάνος κατά την εξέτασή του δήλωσε ότι: «Δεν ήταν έργο δικό μου να επικοινωνώ με το ΓΕΕΦ [...]. Άλλα είχα ιεραρχήσει εγώ να κάνω [...]. Δεν πήρα κανένα τηλέφωνο [στο ΓΕΕΦ] όλη μέρα [της 20.7.1974]. Με πήρε όμως ο Γεωργίτης και μου ζητούσε για το θέμα της αντιδράσεως, όσον αφορά τους Τούρκους, για την κατάληψη του αεροδρομίου της Λευκωσίας» -βλ. τα Πρακτικά της 16.12.1986 και 17.12.1986 στον ΙΓ' τόμο του έργου: «Φάκελος Κύπρου» που εκδόθηκε από τις Βουλές Ελλάδας και Κύπρου το 2024 (σε ψηφιακή μορφή), σελ. 243-244.

γενικότερα, έδωσε την εντύπωση ότι ο ίδιος και η λοιπή στρατιωτική ηγεσία έβλεπαν με θετικό πνεύμα τις προτάσεις/ αξιώσεις του Σίσκο οι οποίες αναφέρθηκαν ανωτέρω (παρ. 5) για ανοχή της ελληνικής πλευράς στην κατάληψη από τους Τούρκους της Κυρήνειας και της πέριξ περιοχής μέχρι Λευκωσίας⁴³. Τούτο επιρρωνύεται και από το γεγονός, ότι ο Μπονάνος ουδεμία εντολή έδωσε προς την Εθνική Φρουρά της Κύπρου για προληπτική εκτέλεση του «Σχεδίου Αμύνης Κύπρου Αφροδίτη 1973» αμέσως μετά το πραξικόπημα, ώστε να υπάρξει έγκαιρη και ολοκληρωμένη απόκρουση της ήδη διαφαινόμενης τουρκικής αποδοτικής ενέργειας. Σημείωσε μάλιστα στο ημερολόγιό του, όπως αναφέρει στο έργο του «Η Αλήθεια», (όπ.π. [σημ. 6], σελ. 241), ότι έδωσε αυτή την εντολή για εκτέλεση του σχεδίου μόνον όταν άρχισε η τουρκική εισβολή την 20.7.1974(!) και προσθέτει ότι «βεβαίως η εφαρμογή του σχεδίου προεβλέπετο αμέσως και άνευ ετέρας διαταγής εις περίπτωσιν εχθρικής επιθέσεως εναντίον της νήσου», άρα ότι η έκδοση της διαταγής από τον Μπονάνο όταν έγινε η τουρκική απόβαση δεν είχε πλέον κανένα νόημα!⁴⁴. Επιπλέον, υπάρχει και η μαρτυρία του Διοικητή της Εθνικής Φρουράς

⁴³ Χαρακτηριστική είναι εδώ η επισήμανση του Αλέξη Παπαχελά (όπ.π. [σημ. 9], σελ. 365-366), σε σχέση με τα όσα συνέβησαν κατά την κρίσιμη συνάντηση της ελληνικής πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας με τον Σίσκο και την ακολουθία του, το πρωί της 20.7.1974: «Οι Αμερικανοί συνειδητοποίησαν κάτι πάρα πολύ κρίσιμο, όπως αποδείχθηκε αργότερα. Ο Μπονάνος και οι αρχηγοί των Οπλων βρίσκονταν σε άλλη γραμμή από τον πόλεμο, οι “στρατηγοί” δεν μιλούσαν πολύ και ήταν πολύ συγκρατημένοι». Επίσης, σε άλλο σημείο του έργου του (όπ.π. [σημ. 9], σελ. 570) ο Παπαχελάς παραθέτει δήλωση του τότε υπεύθυνου των επιχειρήσεων της CIA στην Αθήνα, Ρον Εστες, ότι: «Προσπαθήσαμε να πείσουμε τους στρατηγούς. Να σταματήσουμε τον πόλεμο. Κάναμε ό,τι μπορούσαμε μέσω των συνδέσμων μας».

⁴⁴ Επίσης είναι αξιοπερίεργο ότι ο Στρατηγός Μπονάνος στο έργο του «Η Αλήθεια», όπ.π. [σημ. 6], σελ. 237, παραπονείται σε ημερολογιακή καταγραφή την 19.7.1974 ότι «Η Ελληνική κυβέρνηση [...] θα έπρεπε [...] να είχε αποφασίσει περί του πρακτέου και να είχε δώσει τας οδηγίες της και τας διαταγές της προς όλα τα αρμόδια όργανα και ιδιαιτέρως προς τα Ενόπλους Δυνάμεις. Τίποτε όμως δεν έγινε», ωσάν ο Μπονάνος να ήταν απλός παρατηρητής των εξελίξεων και να μην έπρεπε αυτός, πρώτος απ’ όλους, να εκδώσει τις εν λόγω διαταγές!

στην Κύπρο, Ταξίαρχου Μιχ. Γεωργίτση, ότι ο Μπονάνος και οι επιτελείς του κρατούσαν όλες τις πληροφορίες για τον εαυτό τους και παρότρυναν τους άλλους απλώς σε... «αυτοσυγκράτηση»⁴⁵.

28. Θα μπορούσε έτσι να λεχθεί, υπό μορφή σύνοψης των όσων αναπτύχθηκαν ανωτέρω, με βάση τα όσα κατέγραψε ως μύχιες σκέψεις του δικτάτορα ο επιστήθιος φίλος του Ανδρέας Σταθόπουλος, αλλά και με βάση τα όσα πιστοποιούνται από άλλες μαρτυρίες, ότι:

29. Ο Ιωαννίδης πίστευε πως θα μπορούσε να επιχειρήσει την ανατροπή του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, διότι οι Αμερικανοί, μέσω ενός κλιμακίου της CIA με το οποίο ο Ιωαννίδης είχε επικοινωνία,⁴⁶ θεωρούσε ότι τον είχαν «διαβεβαιώσει» πως θα απέτρεπαν δια του στόλου τους την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, όπως είχαν πράξει το 1964 και το 1967⁴⁷. Πάντως, κατ' ουσίαν φαίνεται, κατά τον Πα-

⁴⁵ Συγκεκριμένα, ο τότε Αρχηγός της Εθνικής Φρουράς Κύπρου Ταξίαρχος *Μιχαήλ Γεωργίτσης*, κατά την κατάθεσή του στην Επιτροπή «Φάκελος Κύπρου» την 22.7.1987 και αναφερόμενος στη στρατιωτική ενέργεια των Τούρκων στην Κυρήνεια, εδήλωσε ότι: «Εδώ δεν έγινε απόβαση, έγινε αποβίβαση» και ότι «Ενώ αυτοί [στο Ελληνικό Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων] είχαν όλες τις πληροφορίες, δεν έλεγαν απολύτως τίποτα και μας έλεγαν αυτοσυγκράτησις, δεν αποδέσμευαν, κι εγώ δεν ήξερα τι ακριβώς γίνεται» -βλ. τον Γ' τόμο του έργου: «*Φάκελος Κύπρου*» που εκδόθηκε από τις Βουλές Ελλάδας και Κύπρου το 2018, σελ. 35. Η λέξη «αυτοσυγκράτηση» χρησιμοποιήθηκε από τον Στρατηγό Μπονάνο, επίσης, σε σήμα του από 20.7.1974, όταν δηλ. είχε ήδη ξεκινήσει η τουρκική εισβολή, προς τον Αμερικανό Στρατηγό Γκουντπάστερ, Ανώτατο Διοικητή των Συμμαχικών Δυνάμεων Ευρώπης του NATO. Στο σήμα αυτό, το οποίο ο Μπονάνος παραθέτει αυτοόσιο στο έργο του «*Η Αλήθεια*», ό.π. [σημ. 6], σελ. 252-253, αναφέρει και τα εξής: «Παρά το γεγονός ότι η Ελλάς έχει την δυνατότητα να προσβάλει τας τουρκικάς δυνάμεις δια καθαρώς εθνικών Ελληνικών δυνάμεων, δεν έπραξε τούτο, επιδείξασα αυτοσυγκράτησιν μέχρι τούδε». Εντυπωσιακό είναι βέβαια εδώ και το γεγονός ότι ο Μπονάνος με το σήμα του αυτό προς τον επικεφαλής του NATO στην Ευρώπη δεν εξήτησε το αυτονόητο, να γίνει δηλ. σύσταση προς την Τουρκία να σταματήσει άμεσα την εισβολή, επιδεικνύουσα έτσι και εκείνη αντίστοιχη «αυτοσυγκράτηση».

⁴⁶ Σύμφωνα με στοιχεία που παραθέτει ο *Αλέξης Παπαχελάς*, ό.π. [σημ. 9], π.χ. σελ. 234, 258, -260, 289, 327 και 307, ο Ιωαννίδης αντάλλαξε πληροφορίες με τη CIA μέσω του ελληνοαμερικανού πράκτορά της Γκαστ Αβρακότου, χρησιμοποιώντας συχνά ως ενδιάμεσο τον αρχηγό των ΛΟΚ Αλέξανδρο Γιάννακα.

⁴⁷ Ο Στρατηγός Μπονάνος, Αρχηγός Ενόπλων Δυνάμεων κατά την ιωαννινική περίοδο διακυβέρνησης, αναφέρει επί του θέματος αυτού στο έργο του «*Η*

παχελά (όπ.π. [σημ. 9], σελ. 271), ότι δεν υπήρξε τέτοια διαβεβαίωση, απλώς την εποχή κατά την οποία κλιμακωνόταν η κρίση στην Κύπρο, «ο Ιωαννίδης είχε μιλήσει ανοικτά στη CIA για το πραξικό-

Αλήθεια» [όπ.π., σημ. 6], σελ. 216-217, τα εξής: «Πολλάκις ο Ιωαννίδης με διεβεβαίωσεν, ότι οι Τούρκοι δεν πρόκειται να αναμειχθούν [σε ενδεχόμενη ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου], διότι και οι Αμερικανοί είναι υπέρ της ανατροπής του Μακαρίου και θα σταθούν δίπλα μας εις πάσαν περίπτωση [...]. Επέμεινα στην ερώτησιν τού πώς έχομεν την βεβαιότητα ότι οι Αμερικανοί θα μας συμπαρastaθούν, εμποδίζοντας τουρκικήν κίνησιν. Ο Ιωαννίδης απήντησε και πάλιν ότι δεν υφίσταται θέμα τουρκικής παρεμβάσεως, αλλά βεβαίως, εάν υπάρξη θα αντιδράσωμεν». Επίσης, σε συνέντευξή του στην εφημ. «Απογευματινή» της 21.7.1986, σελ. 5, ο Στρατηγός Μπονάνος, είπε ότι, κατά τον Ιωαννίδη: «Οι Τούρκοι δεν έχουν λόγο να κινηθούν για ένα καθαρά εσωτερικό θέμα, ούτε θα και τους “κόφτει” για τον Μακάριο» (σημειωτέον ότι η συνέντευξη αυτή του Μπονάνου εκτείνεται σε τρεις συνέχειες, ήτοι στα φύλλα της 21, 22 και 23.7.86, όπου δίγονται και άλλα θέματα).

Επίσης, ως προς τον ρόλο της CIA στην ανατροπή του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, ο Στρατηγός Μπονάνος στο ίδιο έργο του (όπ.π. [σημ. 6] σελ. 218) αναφέρει ότι κατά πληροφορίες που του δόθηκαν από τον τότε αρχηγό της ΚΥΠ Σταδόπουλο, «ο εις Αθήνας αρχηγός του κλιμακίου της CIA που δεν γνωρίζω ποίος ήτο [=επρόκειτο για τον τότε σταθμάρχη της CIA στην Αθήνα, Στέισι Χωλλς (Stacey Halls)], είπε στον Σταδόπουλον ότι τώρα είναι η κατάλληλη ευκαιρία δια να επέμβωμεν στην Κύπρον, ότι οι Αμερικανοί δεν θέλουν τον Μακάριον στην εξουσίαν και “είναι μαζί μας”». Επίσης και ο Στρατηγός Γκιζίκης, ο οποίος είχε αναγορευθεί σε «Πρόεδρο της Δημοκρατίας» από τον Ιωαννίδη τον Νοέμβριο 1973, κατά την κατάθεσή του στην Επιτροπή «Φάκελος Κύπρου» την 24.2.1987 ανέφερε: «Διαβεβαιώσεις ότι έχει συνεννοηθεί -ή δεν ξέρω πώς απέκτησε τις εγγυήσεις και τις διαβεβαιώσεις από εξωτερικούς παράγοντες- ήτο αυτή η διαβεβαίωσις μόνον από τον Ιωαννίδη» -βλ. *Κώστα Κάπου*, *Εγκλημα εναντίον της Κύπρου*. Η ανάκριση της Βουλής δείχνει τον ένοχο, Αθήνα: έκδ. της «Εφημερίδας των Συντακτών», 2017 (πρώτη έκδ. 1992), σελ. 70 (στο έργο περιέχονται αποσπάσματα σημαντικών καταθέσεων από εξετασθέντες μάρτυρες στην Επιτροπή «Φάκελος Κύπρου»). Επίσης, ο Στρατηγός Γκιζίκης, όταν σε συνέντευξή του προς την εφημ. «Απογευματινή» της 16.7.1976, σελ. 5, ρωτήθηκε από τον δημοσιογράφο *Γιάννη Μαρή* ως προς το ποιος εξαπάτησε τον Ιωαννίδη, αυτός διετύπωσε την άποψη ότι ενδεχομένως ο Ιωαννίδης παραπλανήθηκε από την αμερικανική CIA (ολόκληρη η μακροσκελής συνέντευξη Γκιζίκη δημοσιεύθηκε σε σειρά φύλλων της εφημερίδας μεταξύ των χρονολογιών 12.7.1976 – 22.7.1976, ενώ στη συνέχεια υπήρξαν και παρεμβάσεις των *Γ. Μαύρου*, *Στ. Στεφανόπουλου*, *Ευ. Αβέρωφ*, *Γεωργ. Αθανασιάδη-Νόβα* κ.ά., έως το φύλλο της 7.8.1986, για τα παρασκήνια της Μεταπολίτευσης).

πημα χωρίς να πάρει σαφή επίσημη απάντηση. Στο μυαλό του [όμως] το “πράσινο φως” ήταν πολύ καθαρό».

30. Προφανώς ο Ιωαννίδης πίστευε ότι σε περίπτωση ανατροπής του Προέδρου Μακαρίου, οι Αμερικανοί θα απέτρεπαν τους Τούρκους να παρέμβουν στην Κύπρο πρώτον διότι θα «ξεφορτώνονταν» έναν πολιτικό ηγέτη (τον Μακάριο) που δεν ήταν σύμμαχός τους, δεύτερον, διότι με την Ένωση Κύπρου – Ελλάδας θα διασφάλιζαν, ιδίως κατά την περίοδο εκείνη του Ψυχρού Πολέμου, τη νατοϊκή κυριαρχία τους και στην Κύπρο, ως επέκταση της Ελλάδας και τρίτον, διότι η τότε Σοβιετική Ένωση δεν θα αντιδρούσε δυναμικά σε περίπτωση ανατροπής του Προέδρου Μακαρίου, όπως δεν είχε αντιδράσει και στην αντιπαράθεσή της με την κρίση της Κούβας (πρβλ. ανωτ., παρ. 11). Επίσης, κατά τον Ιωαννίδη, το εγχείρημα αυτό θα ήταν επιτυχημένο και για τους Έλληνες, πρώτον, διότι η Ελλάδα είχε τότε, κατ’ αυτόν, υπεροπλία έναντι της Τουρκίας, ιδίως στο ναυτικό και την αεροπορία, και δεύτερον, διότι, σε κάθε περίπτωση, εάν η Τουρκία αντιδρούσε στρατιωτικά, θα γινόταν πόλεμος με την Ελλάδα και αυτό θα αποτελούσε τεράστια απειλή για διάλυση του ΝΑΤΟ, άρα θα προκαλούσε την άμεση παρέμβαση των Αμερικανών να σταματήσουν τον πόλεμο.

Όμως, οι εκτιμήσεις αυτές του Ιωαννίδη αποδείχθηκαν τελικά, κατά το μεγαλύτερο μέρος τους εσφαλμένες, δεδομένου ότι όπως προκύπτει από τη σημαντική ομιλία του Κίσσινγκερ προς κορυφαίους συνεργάτες του στο αμερικανικό Υπουργείο Εξωτερικών στις 5.8.1974⁴⁸, δηλ. λίγες ημέρες αφού είχε ολοκληρωθεί η πρώτη τουρκική εισβολή, ο τότε πανίσχυρος Αμερικανός Υπουργός δήλωσε ότι η Κυβέρνηση των ΗΠΑ τασσόταν εναντίον της Ένωσης, ότι δεν δεωρούσε τον Πρόεδρο Μακάριο «ιδιαίτερα αντιαμερικανό» και ότι «εάν εξαρτιόταν από τις προτιμήσεις μας, δεν θα είχε γίνει πραξικόπημα εκεί και θα μπορούσαμε να συνυπάρξουμε πολύ καλά μαζί του», καθώς και ότι δεν μπορούσε να επαναληφθεί μετά την ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου η αμερικανική παρέμβαση μέσω

⁴⁸ Βλ. το κείμενο της ομιλίας στον τρίτο τόμο του έργου των *Κώστα Βενιζέλου και Μιχάλη Ιγνατίου*: «Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσσιντζερ» (Αθήνα: εκδ. Λιβάνη, 2002), (αντιστοίχως) σελ. 64, 66 και 72.

του 6^{ου} Στόλου, όπως είχε συμβεί το 1964 και το 1967 και άρα «κανείς δεν μπορούσε να σταματήσει την τουρκική επέμβαση», καθώς το 1974 «δεν υπήρχε κυβέρνηση στην Κύπρο που να αναγνωρίζεται από οποιονδήποτε [...] και στην Ελλάδα υπήρχε μια κυβέρνηση που ήταν διεθνώς απόβλητη, που κανένας δεν την υποστήριζε», σε αντίθεση με την αντίστοιχη κατάσταση το 1964 και το 1967, οπότε η Ελλάδα είχε δημοκρατική διακυβέρνηση ή τουλάχιστον, το 1967, την επίφαση της Βασιλευομένης Δημοκρατίας.

31. Με βάση τις λανθασμένες αυτές εκτιμήσεις ως προς το πώς θα αντιδρούσαν οι Αμερικανοί, ο Ιωαννίδης θεώρησε περαιτέρω, ότι δεν θα υπήρχε αντίρρηση από τις Η.Π.Α., μετά το πραξικόπημα, να επιβάλει σταδιακά, ελέγχοντας την κατάσταση με δικτατορία και στην Κύπρο, την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και συνακόλουθα την ένταξη της Κύπρου στη Βορειοατλαντική Συμμαχία. Για τον λόγο μάλιστα αυτόν ο Ιωαννίδης, όπως παραδέχθηκε προς την Επιτροπή «Φάκελος Κύπρου», ανέστειλε την αποστολή ενισχύσεων στην Κύπρο, όταν το εξήτησε ο Αμερικανός Υφυπουργός Σίσκο, στις 18.7.1974 (μετά το πραξικόπημα και πριν από την τουρκική εισβολή), ώστε, όπως εδήλωσε, να μη δοθούν επιχειρήματα στους Τούρκους να κινηθούν στην Κύπρο⁴⁹ (;!). Επίσης και η τότε ελληνική πολιτική και στρατιωτική ηγεσία υπό τον Ιωαννίδη έδωσε πίστη στις ψευδείς, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, διαβεβαιώσεις των Αμερικανών αξιωματούχων, ότι επέκειτο συνεννόηση με την Τουρκία.

32. Συνακόλουθα, ο Ιωαννίδης δεν έλαβε ούτε κάποια, στοιχειώδη έστω, προληπτικά μέτρα για την αποτελεσματική απόκρουση ενδεχόμενης τουρκικής εισβολής, όπως π.χ. την έγκαιρη ενεργοποίηση του σχεδίου «Αφροδίτη» το οποίο είχε ετοιμασθεί γι' αυτόν ακριβώς τον σκοπό. Μάλιστα, στο έργο του *Νέτα* (όπ.π. [σημ. 10], σελ. 141), παρατίθεται φωτοτυπία από σήμα, υπό ημερομηνία 1^η Ιουνίου 1974, του Στρατηγού Μπονάνου, τότε Αρχηγού Ενόπλων Δυνάμεων, σύμφωνα με το οποίο «Λόγοι Εθνικής Πολιτικής επιβάλλουν υποχρέωσιν αποφυγής πάσης προκλήσεως μετά Τουρ-

⁴⁹ Βλ. το κείμενο της Δήλωσης Ιωαννίδη σε: *Βίτωρα Νέτα* (επιμ.), όπ.π., [σημ. 10] σελ. 113-114.

κίας [...] Πάσα ενέργεια ή εκδήλωση εναντι Τουρκίας δέον να αναλαμβάνεται μόνον κατόπιν εγκρίσεως ΑΕΔ». Εν όψει αυτού του εγγράφου, η ενεργοποίηση του σχεδίου «Αφροδίτη» δεν φαίνεται να μπορούσε να γίνει προληπτικά από τον Διοικητή της Εθνικής Φρουράς Κύπρου χωρίς την έγκριση Μπονάνου, η οποία όμως δόθηκε τελικά μόλις ανήμερα της εισβολής και αφού αυτή είχε ξεκινησει! (βλ. ανωτ., παρ. 27 και σημ. 31).

33. Όμως ο Ιωαννίδης, έχοντας πλέον πραγματοποιήσει, μέσω της ΕΛΔΥΚ και αφοσιωμένων σε αυτόν αξιωματικών της Εθνικής Φρουράς, το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, διεπίστωσε ότι οι Αμερικανοί δεν απέτρεψαν την τουρκική εισβολή και ότι ο Αμερικανός Υπουργός Εξωτερικών Κίσσινγκερ έδωσε σε εφαρμογή τα δικά του διχοτομικά σχέδια.⁵⁰ Θεώρησε λοιπόν τότε ότι τον εξαπά-

⁵⁰ Ως προς τον ρόλο του Κίσσινγκερ στην τραγωδία της Κύπρου, ενδιαφέρον είναι αυτό που αναφέρεται στον πρώτο τόμο του έργου των Κώστα Βενιζέλου και Μιχάλη Ιγνατίου: «Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ» (Αθήνα: εκδ. Λιβάνη, 2002), σελ. 139, ότι, δηλ., σε τηλεγράφημα που έστειλε ο Κίσινγκερ στον τότε Αμερικανό πρέσβη στην Τουρκία Μακόμπερ (Macomber) την 16.7.1974, του ανέθετε «να έχουμε από την κυβέρνηση της Τουρκίας [...] τις συνθήκες υπό τις οποίες η κυβέρνηση της Τουρκίας θα αισθανόταν υποχρεωμένη να παρέμβει πιο άμεσα στην Κύπρο»· άρα ο Κίσσινγκερ δεν συζητούσε για το εάν η Τουρκία θα έκανε επέμβαση στην Κύπρο, αλλά υπό ποιές προϋποθέσεις θα γινόταν αυτό...

Επιπλέον, ο Κίσσινγκερ απέρριψε προταση του πρέσβη Τάσκα, αμέσως μετά την τουρκική εισβολή της 20.7.1974, να τοποθετηθεί ο αμερικανικός Εκτος Στόλος ανάμεσα στην Τουρκία και την Ελλάδα (Παπαχελάς, όπ.π. [σημ. 9], σελ. 414), ενώ από την άλλη πλευρά έδωσε εντολή να παγώσουν όλες οι παραλαβές υλικού στην Ελλάδα, χωρίς όμως να πράξει το ίδιο και για την Τουρκία, λέγοντας χαρακτηριστικά: «Δεν βλέπω λόγο να καθυστερήσει οτιδήποτε προς την Τουρκία. Στην πραγματικότητα, βλέπω κάθε λόγο να πάμε αυτό το υλικό στην Τουρκία» (Παπαχελάς, όπ.π. [σημ. 9], σελ. 463, όπου και παραπομπές σε αμερικανικά έγγραφα. Συνοψίζοντας, όπως σημειώνει ο Κώστας Υφαντής στη μελέτη του για την Ελληνική Εξωτερική Πολιτική και το Κυπριακό κατά τα έτη 1967-1974 (σε: Σπ. Βλαχόπουλου/ Δημ. Καιρίδη/ Αντ. Κλάψη (επιμ.), Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών, Αθήνα: εκδ. Πατάκη, 2018, σελ. 365-385: 384), «είναι γεγονός ότι ο Κίσσινγκερ απέφυγε να κάνει οποιαδήποτε σοβαρή προσπάθεια να αποτρέψει την τουρκική εισβολή και στο ίδιο μήκος κύματος ήταν και η αντίδρασή του μετά».

τησαν⁵¹, ότι η τότε ελληνική στρατιωτική ηγεσία ακολουθούσε πλέον τα νατοϊκά σχέδια για αποφυγή του πολέμου (ίσως μάλιστα και για παραχώρηση εδαφών της Κύπρου στην Τουρκία προς κατευνασμό της) και ότι ο ίδιος θα έπρεπε να επιδιώξει πλέον την Ένωση με τις δικές του ενέργειες και χωρίς καθυστέρηση, ακόμη και με πόλεμο μεγάλης κλίμακας εναντίον της Τουρκίας, πράγμα το οποίο επιχείρησε (ευτυχώς χωρίς επιτυχία!) να πραγματοποιήσει κατά το Πολεμικό Συμβούλιο, λίγες ώρες αφότου ξεκίνησε η τουρκική εισβολή της 20ής Ιουλίου 1974.

Γενικότερα για τον ρόλο του Κίσσινγκερ στην τουρκική εισβολή, βλ. το άρθρο του Γεωργίου Οικονόμου στην εφημ. «Εστία» της 22.5.2024, όπου συνοψίζονται τα βασικά σημεία εκτενούς μονογραφίας του πρ. Βρετανού διπλωμάτη *William Mallinson*, με τίτλο: “Kissinger and the Invasion of Cyprus: Diplomacy in the Eastern Mediterranean”, 2016 (και ελλην. μτφρ. από Χαρ. Τσιτσόπουλο, με τίτλο: Ο Κίσσιντζερ και η Εισβολή στην Κύπρο. Η Διπλωματία στην Ανατολική Μεσόγειο, Αθήνα: εκδ. Εστία, 2021).

⁵¹ Τον διάλογο του Ιωαννίδη με τον Σίσκο και την επακολουθήσασα «έκρηξη» του πρώτου προς τον δεύτερο ότι «Μας εξαπατήσατε» παρουσιάζει ο Στρατηγός Μπονάνος στο προαναφερθέν έργο του «Η αλήθεια» [όπ.π., σημ. 6], σελ. 264-265. Ο επίσης παρευρισκόμενος στη σύσκεψη Ναύαρχος Πέτρος Αραπάκης, σε απόρρητη έκθεσή του προς τον μετέπειτα Πρωθυπουργό Κωνστ. Καραμανλή, αναφέρει και αυτός τη φράση του Ιωαννίδη, αλλά συμπληρωμένη με απειλές για πόλεμο: «Μας εξαπατήσατε. Ημείς θα κηρύξωμεν πόλεμον». Εν συνεχεία όμως ο Αραπάκης προσθέτει ότι ο Ιωαννίδης, μόλις είπε αυτή τη φράση, εξήλθε από την αίθουσα και «επιστρέψας εκ νέου, άφησε δια νευμάτων να νοηθή ότι η έκρηξις του ήτο σκόπιμος προς εκφοβισμόν των Αμερικανών» -βλ. το πλήρες κείμενο αυτής της έκθεσης στο έργο: Σταύρου Ψυχάρη: «Τα Παρασκήνια της Αλλαγής. Ιούλιος 1974», Αθήνα: εκδ. «Το Βήμα», 2010 (πρώτη έκδοση 1975), σελ. 263-284: 268-269. Ωστόσο, υπάρχουν αμφιβολίες εάν ο Ιωαννίδης λέγοντας τη φράση αυτή ήθελε απλώς να εκφοβίσει τους Αμερικανούς και ότι δεν πίστευε όντως πως έπρεπε να κηρυχθεί πόλεμος κατά της Τουρκίας, δεδομένου ότι στο αμέσως μετά επακολουθήσαν Πολεμικό Συμβούλιο τοποθετήθηκε με τρόπο λάβρο και διαπρύσιο υπέρ της κήρυξης πολέμου εναντίον της Τουρκίας (ανωτ., παρ. 17). Εξάλλου, και ο ίδιος ο Ιωαννίδης μέσω του έμπιστου φίλου του Ανδρέα Σταδόπουλου (όπ.π. [σημ. 9], τόμ. Β', σελ. 96-97) διαψεύδει κατηγορηματικά την εκδοχή του Ναύαρχου Αραπάκη για «νεύματα».

VII. Εν είδει συμπεράσματος

34. Επομένως, στο αρχικό ερώτημα αυτής της μελέτης ως προς τις επιδιώξεις και τους στόχους του Ιωαννίδη όταν πραγματοποίησε το πραξικόπημα για την ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου, η απάντηση είναι ότι απέβλεπε σταθερά στην επίτευξη μονομερούς Ενωσης με την Ελλάδα, αλλά ότι ίσως αυτή η επιδίωξή του θα μπορούσε να συνδυασθεί στη σκέψη του με έναν ευρύτερο διακανονισμό προς επίλυση των προβλημάτων της Ελλάδας με την Τουρκία, ακόμη και με συνεκμετάλλευση των πετρελαίων του Αιγαίου (πρβλ. ανωτ., παρ. 23).

35. Είναι, βέβαια, ευτύχημα ότι τα σχέδια αυτά του Ιωαννίδη, που μετά την ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου θα μπορούσαν να φθάσουν ακόμη και σε ελληνοτουρκικό πόλεμο, δεν πραγματοποιήθηκαν, καθώς θα οδηγούσαν σε μια Ελλάδα και μία Κύπρο οι οποίες, λόγω των τρομακτικών πληγών ενός τέτοιου πολέμου, δεν θα μπορούσαν να ορθοποδήσουν για τις επόμενες μετά το 1974 δεκαετίες. Ειδικά ως προς την Ελλάδα, αλλά τηρουμένων των αναλογιών και ως προς την Κύπρο, πιστεύω ότι ανεξαρτήτως αποτελέσματος, ένας τέτοιος πόλεμος θα ήταν ολέθριος διότι: (α) θα δημιουργούσε χιλιάδες θύματα στρατιωτών και αμάχων, ιδίως εάν ο πόλεμος επεκτεινόταν σε Θράκη και νησιά του Αιγαίου, (β) θα καταδίκαιε τις δύο χώρες, Ελλάδα και Τουρκία, σε μια κατάσταση συνεχούς αντιπαλότητας και ρεβανσισμού τύπου Ινδίας/ Πακιστάν ή Ισραήλ/ Αράβων, (γ) θα δυναμίτιζε την εδραίωση της Δημοκρατίας στην Ελλάδα, (δ) θα δημιουργούσε ανυπέρβλητα προβλήματα στην οικονομική κατάσταση της χώρας λόγω των υπέρογκων δαπανών ενός πολέμου, (ε) θα έδετε υπό αμφισβήτηση την προοπτική της χώρας για ένταξή της στην τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα⁵². κυρίως όμως (στ) θα οδηγούσε την ελληνική κοινωνία σε πολωτικό διχασμό με βάση τις πολιτικές ιδέες και τη φιλοπόλεμη ή μη στάση του κάθε πολίτη, όπως άλλωστε είχε συμβεί

⁵² Ορισμένες από τις εκτιθέμενες εδώ σκέψεις ανάγονται στον Καθηγητή Θεόδ. Κουλουμπή και παρατίθενται στο προαναφερθέν [σημ. 9] έργο του Ανδρ. Σταθόπουλου, τ. Β', σελ. 182, όπου επιχειρείται η απόκρουσή τους από τον συγγραφέα.

κατ' επανάληψη στο παρελθόν, π.χ. κατά την περίοδο πριν και μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή.

36. Είναι ευτύχημα επίσης ότι από το πραξικόπημα διασώθηκε ο Πρόεδρος Μακάριος, ο οποίος, παρά τα όποια λάθη έχει κατά καιρούς διαπράξει⁵³, απετέλεσε πάντοτε μια ισχυρή ασπίδα εναντίον

⁵³ Προφανώς η αναφορά αυτή σε λάθη δεν έχει σκοπό να μειώσει τη μεγάλη προσωπικότητα του Μακαρίου, αφού άλλωστε, όπως είχε πει ο άλλος σπουδαίος πολιτικός *Ελευθέριος Βενιζέλος*, «Οι μεγάλοι μαστόροι κάνουν και τα μεγάλα λάθη». Για λόγους όμως ιστορικής αμεροληψίας και αντικειμενικότητας θα πρέπει να λεχθεί ότι ειδικότερα κατά την περίοδο που εξετάζεται εδώ, υπήρξαν πράγματι δύο μοιραία λάθη που επέδρασαν δραματικά στην πορεία της Κυπριακής Δημοκρατίας, ήτοι:

Αφενός, η ομιλία του Προέδρου Μακαρίου στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ την 19.7.1974, όπου θεώρησε χρήσιμο, καταλήγοντας να υπογραμμίσει ότι «το πραξικόπημα της Ελληνικής Χούντας είναι μία εισβολή» και ότι παρεχόταν έτσι η δυνατότητα στις Εγγυήτριες Δυνάμεις, άρα και στην Τουρκία, να παρέμβουν στην Κύπρο. Βλ. το κείμενο της ομιλίας σε: *Σπ. Παπαγεωργίου*, Μακάριος. Πορεία δια πυρός και σιδήρου. Λευκωσία: εκδ. Επιφανίου, 2002³, σελ. 284-290: 290. Σημειωτέον ότι, όπως προκύπτει από το αρχειακό υλικό του Ηνωμένου Βασιλείου, ανάλογη τοποθέτηση περί εισβολής έκανε ο Πρόεδρος Μακάριος και προς τον Βρετανό Πρωθυπουργό Ουίλσον δύο ημέρες προηγουμένως, δηλ. την 17.7.1974, συμφωνώντας μαζί του ότι «θα μπορούσε κανείς να πει ότι το γεγονός [=το πραξικόπημα] είχε κάποια χαρακτηριστικά εισβολής» -βλ. *Κώστα Ν. Χατζηκωστή*, *Εξι Προεδρικά Πορτραίτα*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Γερμανός, 2015, σελ. 61.

Αφετέρου, σοβαρό λάθος υπήρξε η δημοσιοποίηση της επιστολής του Προέδρου Μακαρίου από 2.7.1974 προς Γκιζίκη, γεγονός που ήταν βέβαιο ότι θα έδιγε την τιμή των Ελλήνων αξιωματικών και θα τους εξωθούσε σε κάποια αντίδραση και δη στην επίσπευση πραγμάτωσης κάποιων ήδη υφισταμένων σχεδίων τους για ανατροπή του Μακαρίου, κάτι σαν τη «σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι», μολοντί έως την τελευταία στιγμή υπήρχε κάποια προοπτική συμβιβασμού των δύο πλευρών με τη μεσολάβηση φιλικών για τις δύο πλευρές προσώπων, όπως ο Σάββας Κωνσταντόπουλος και ο Ανδρέας Αζίνας -βλ. σχτ. *Γιώργου Α. Λεονταρίτη*, *Κυπριακή Θύελλα*. Μακάριος και Σάββας Κωνσταντόπουλος, Αθήνα: εκδ. Καστανιώτη, 2020, ιδίως σελ. 112 επ.. Ως προς το πόσο πολύ εθίγησαν από την επιστολή αυτή οι Έλληνες αξιωματικοί, χαρακτηριστικά είναι τα όσα ανέφερε ο τότε πρωταγωνιστής των γεγονότων Στρατηγός *Μπονάνος* κατά την κατάθεσή του ενώπιον της Επιτροπής «Φάκελος Κύπρου»: «Η υβριστική επιστολή του Μακαρίου[...] ζητούσε εν τελευταία αναλύσει την ατίμωση 650 αξιωματικών και οπλιτών Ελλήνων, των οικογενειών των και κατ' επέκταση του

όλων εκείνων των σχεδίων, τα οποία είχαν κατά καιρούς ως στόχο την ανεξαρτησία της Κυπριακής Δημοκρατίας, είτε μέσω ενώσεως με άλλη χώρα ή χώρες, είτε και μέσω σχεδίων δικαιοδικού διζωνικού χαρακτήρα τα οποία, κατά την ερμηνεία που αποδίδουν στην έννοια αυτή οι Τουρκοκύπριοι ως τη συνύπαρξη δύο κυρίαρχων κρατών με χαλαρή σύνδεση στην κορυφή, κινδυνεύουν εν τέλει να οδηγήσουν στη διχοτόμηση⁵⁴. Γι' αυτό και η λύση του Κυπριακού Ζητήματος

Ελληνικού στρατού και της Ελλάδος» -βλ. τον ΙΓ' τόμο του έργου: «*Φάκελος Κύπρου*» που εκδόθηκε από τις Βουλές Ελλάδας και Κύπρου το 2024 (σε ψηφιακή μορφή), Πρακτικά της 16.12.1986, σελ. 122).

Εντυπωσιακό είναι και το ότι ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, όταν του επιδόθηκε στο Παρίσι από τον απεσταλμένο του Μακαρίου Χάρη Βωβίδη η επιστολή προς Γκιζίκη, ανεφώνησε με προφητικό τόνο: «»Αυτοί [=οι ιωαννιδικοί] είναι παράλογοι. Τους ακούμπησε [ο Μακάριος] με την πλάτη στον τοίχο και θα κάμουν πραξικόπημα. Θα εισβάλει η Τουρκία. Ευκαιρία ψάχνει, αν γίνει πραξικόπημα. Έχει καιρό που ετοιμάζεται η Τουρκία» -βλ. σχτ. συνέντευξη του Βωβίδη προς τον Πιέρρο Ι. Τζανετάκο, στον συλλογικό τόμο: «*Κύπρος 1974. Γεγονότα και Μαρτυρίες*», Αθήνα: εκδ. εφημ. «Καθημερινή», τόμ. Α', Ιούνιος 2024, σελ. 36-43: 40-41. Εξάλλου, σημειώνεται ότι το περιεχόμενο της επιστολής, παρότι επιδόθηκε προς την ελληνική κυβέρνηση στις 2.7.1974, ήταν γνωστό ήδη από την προηγούμενη ημέρα 1.7.1974 -βλ. Σπ. Β. Μαρκεζίνη, Αναμνήσεις 1972-1974, Αθήναι 1979, σελ. 542 επ.

⁵⁴ Πρβλ. Σταύρου Λυγερού, Κυπριακό. Η Αιρετική Λύση, Αθήνα: εκδ. Πατάκη, 2014, σελ. 237 και P.N. Vanezis, Makarios: Life and Leadership, London: Abelard-Schuman, 1979, σελ. 75-76 ως προς τις διακοινοτικές συνομιλίες Ελληνοκυπρίων - Τουρκοκυπρίων: «The main reason why these talks [between Greek Cypriots and Turkish Cypriots] dragged on without any positive outcome, was the fact that the Turkish side, acting as always under the inspiration and direction of Ankara, used them to promote the idea of partition. In other words, the Turkish side pressed for the creation of an exclusively Turkish zone in Cyprus which would be linked as an indeterminate federal basis with the Greek section of the island». Παρόμοια ισχύουν και ως προς τα κατά καιρούς σχέδια τύπου Αναν, με τα οποία επιδιώχθηκε η επίλυση του Κυπριακού ζητήματος από τον διεθνή παράγοντα - βλ. Βασίλη Κ. Φούσκα, Μπορούσε η Ελλάδα να επιχειρήσει στην Κύπρο; Αποδομώντας το αφήγημα της Δεξιάς, σε: Τετράδια, τχ. 85-87, Άνοιξη - Φθινόπωρο 2024, σελ. 233-262: 244 και σημ. ΙΙ. Αλλωστε ήδη κατά το μακρινό 1956, το περιβόητο σχέδιο του Τούρκου Καθηγητή Νιχάτ Ερής για την επανάκτηση της Κύπρου (Recapture Cyprus) από την Τουρκία, όπως αυτό υλοποιείται έκτοτε μεθοδικά από την Τουρκία επί έξι περίπου δεκαετίες,

δεν μπορεί παρά να έχει τα στοιχεία που προτείνει ο Προκόπιος Παυλόπουλος, ο οποίος σε εναρκτήρια ομιλία του προς το Συνέδριο του Σώματος Ομοτίμων Καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών για τα 50 χρόνια από την τουρκική εισβολή (Αθήνα, 23.4.2024) ανέπτυξε το όραμά του για μια Κύπρο: με διεδνή νομική προσωπικότητα, με Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία, με ενιαία δομή (το πολύ ομόσπονδο Κράτος και πάντως όχι συνομοσπονδία), με πλήρη κυριαρχία, με πολίτες που θα έχουν μία και μόνη ιθαγένεια και, από την άλλη πλευρά, χωρίς στρατεύματα κατοχής, χωρίς εγγυήσεις τρίτων και χωρίς παρουσία “εποίκων”. <https://www.naftemporiki.gr/society/1646258/prokopis-paylopoylos-i-proklitiki-atimorisia-tis-toyrkias-y-sterapo-50-chronia-paranomis-eisvolis-kai-katochis-stin-kypro/>

Προς την ίδια κατεύθυνση προϋποθέσεων που τίθενται σαν «κόκκινες γραμμές» για επίλυση του Κυπριακού Ζητήματος κινείται και ο Πασχάλης Κιτρομηλίδης, δηλ.: να αποκλείεται το ενδεχόμενο της λύσης των δύο κρατών, ήτοι η διχοτόμηση της Κύπρου, να διαφυλάσσεται η διεδνή προσωπικότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας ως ανεξάρτητου και κυρίαρχου κράτους και, ταυτόχρονα, να προσφέρονται στους Τουρκοκυπρίους έμπρακτες εφαρμογές των αρχών των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της πολιτικής ισότητας, όπως έχει επεξεργασθεί τις αξίες αυτές το ευρωπαϊκό κεκτημένο⁵⁵. Τέλος, εύστοχη είναι και η επισήμανση του Αθανάσιου Πλατιά στο

προέβλεπε ρητά στο σημείο 4 αυτού ότι η Τουρκία πρέπει να καθορίσει «την προσφορότερη μορφή διχοτόμησης, λαμβάνοντας υπ’ όψη τα οικονομικά και στρατιωτικά της συμφέροντα, καθώς και τα συμφέροντα των Τουρκοκυπρίων...» -βλ. *Πόρισμα της Κυπριακής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής για το Φάκελο της Κύπρου* (2011), στον Α’ τόμο του έργου: «*Φάκελος Κύπρου*» που εκδόθηκε από τις Βουλές Ελλάδας και Κύπρου το 2018, σελ. 278. Το πλήρες κείμενο του σχεδίου Ερήμ βλ. ως παράρτημα στο προαναφερθέν [σημ. 40] έργο του Κώστα Ν. Χατζηκωστή: «Εξι Προεδρικά Πορτραίτα», Θεσσαλονίκη: εκδ. Γερμανός, 2015, σελ. 285-300. Πρβλ. και *Μαρίνου Σιζόπουλου*, Κύπρος 1955-1974. Πορεία μιας Προδοσίας. Ντοκουμέντα από τον Φάκελο της Κύπρου, Λευκωσία 2020, ιδίως σελ. 95.

⁵⁵ Βλ. Π. Κιτρομηλίδη, άρθρο με τίτλο: «Να ανακτήσουμε την αίσθηση της Κύπρου», στην εφημ. «Καθημερινή» της 6-7.1.2024, σελ. 19 και διαδικτυακά, με βάση τον τίτλο του άρθρου. Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και η ομόφωνη απόφαση υπ’ αρ. 3212/1.11.1974 της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ.

έργο του «50 Κανόνες Στρατηγικής στις Ελληνοτουρκικές Σχέσεις», 2023, σελ. 114-115, ότι δεν μπορεί να προχωρήσει ο διάλογος με την τουρκική πλευρά παρά μόνο εφόσον αντικείμενό του θα είναι μία λύση δίκαιη, βιώσιμη και συμβατή με το κοινοτικό κεκτημένο, άρα: χωρίς εξίσωση του 80% των κατοίκων της Κύπρου με το 18% των Τουρκοκυπρίων, χωρίς οι προτεινόμενες λύσεις να στηρίζονται σε δεσμοδετημένη επιδιαιτησία τρίτων και χωρίς να υπάρχουν απαγορεύσεις για επιστροφή των Ελληνοκυπρίων στα σπίτια τους που έχασαν στον «Αττίλα».

37. Πέρα όμως από τη σθεναρή του στάση απέναντι σε αλλότρια σχέδια για το Κυπριακό, ο Μακάριος είναι ευτύχημα που επεδίωξε το 1974 και για τον πρόσθετο λόγο ότι υπήρξε μια χαρισματική προσωπικότητα, ταυτισμένη με την ίδια την Κύπρο. Όπως μάλιστα τόνισε ο σπουδαίος στοχαστής *Οδυσσέας Ελύτης* σε σχετικά άγνωστη ομιλία του προς τους Κυπρίους, το καλοκαίρι του 1970, της οποίας το κείμενο έχει αναρτηθεί διαδικτυακά στην *iefimerida*⁵⁶: «Μου επεφύλαξε η τύχη την τιμή να γνωρίσω τον Εθνάρχη Μακάριο σε μιαν από τις κορυφαίες στιγμές της δράσης του. Και την θλιβερή τιμή να παραστώ εχθές στην επιμνημόσυνη δέηση για ανάπαυση της ψυχής του. Το αγωνιστικό του σθένος, την ψυχική του αντοχή, το κάλλος του, τα αντλούσε από την μεγάλη δεξαμενή που αποτελείτε όλοι σας – ολόκληρος ο κυπριακός λαός. Για αυτό τη συνέχεια την βλέπουμε σήμερα και θα την βλέπουμε πάντοτε –αρκεί να υπάρχει ενότητα– ολοένα πιο δυνατή, πιο αποφασιστική επάνω στα δικά του βήματα.

Αλλά αυτό είναι το θαύμα. Να δυναμώνεις και να αντρειεύεις τότε ακριβώς που κινδυνεύεις να χάσεις αυτά που αγαπάς, όμως να ξέρεις πως είναι δικά σου, κατάδικά σου. Και να τους δίνεις την χροιά του ακατάλυτου και του αιώνιου...»

Ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης: Ιούλιος 2024

Email: nestor-courakis@jurisconsultus.gr

Βιογραφικά Στοιχεία Συγγραφέα: <https://courakis.gr/biografiko>

⁵⁶ Βλ. την ομιλία στο διαδίκτυο με βάση τη φράση: «Αυτή είναι η συγκλονιστική ομιλία του Οδυσσέα Ελύτη για την Κύπρο».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

«ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ»

Φωτογραφικές μνήμες από την Κυπριακή τραγωδία

(επιμέλεια: Νέστωρ Κουράκης)

Πρόσωπα με σημαντικό πολιτικό ρόλο

*κατά την εποχή που έγινε το πραξικόπημα για την ανατροπή του
Προέδρου Μακαρίου και η τουρκική εισβολή στην Κύπρο*

Αρχιεπίσκοπος Μακάριος (1913-1977) Ο Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, ο οποίος ταύτισε την πολυκύμαντη ζωή του με την ιστορία της Κύπρου

Μπουλέντ Ετσεβιτ (1925-2006) Ο Πρωθυπουργός της Τουρκίας κατά την εισβολή, ένας αδιάτακτος εθνικιστής που ταυτόχρονα ήταν και ποιητής

Δημήτριος Ιωαννίδης (1923-2010) Ο “αόρατος δικτάτωρ” της Ελλάδας, αυτός που οργάνωσε το πραξικόπημα, χωρίς όμως να λάβει μέτρα για την αποτροπή της επακολουθήσασας εισβολής

Χένρυ Κίσσινγκερ ((1923-2023) Ο πανίσχυρος Αμερικανός Υπουργός Εξωτερικών, που δεν θέλησε να αποτρέψει την τουρκική εισβολή

Τζο Σίσκο (1919-2004) Ο Αμερικανός Αναπληρωτής Υπουργός Εξωτερικών, με κύρια τότε αποστολή να αποτρέψει, μετά την ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου, έναν πόλεμο της Ελλάδας με την Τουρκία

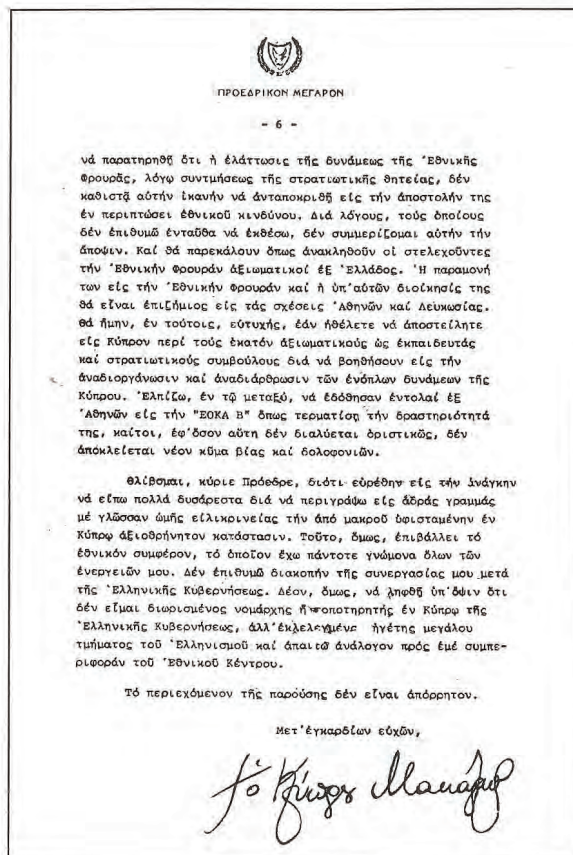
Νίκος Σαμψών (1935-2001) Ο εφήμερος (για οκτώ μόνο ημέρες) Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, διορισμένος από το στρατιωτικό καθεστώς των Αθηνών μετά την ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου

Γλαυκος Κληρίδης (1919-2013) Ο νόμιμος αναπληρωτής του Προέδρου Μακαρίου, ο οποίος άσκησε καθήκοντα προεδρεύοντος μετά την παραίτηση του Νίκου Σαμψών και την επάνοδο του Προέδρου Μακαρίου

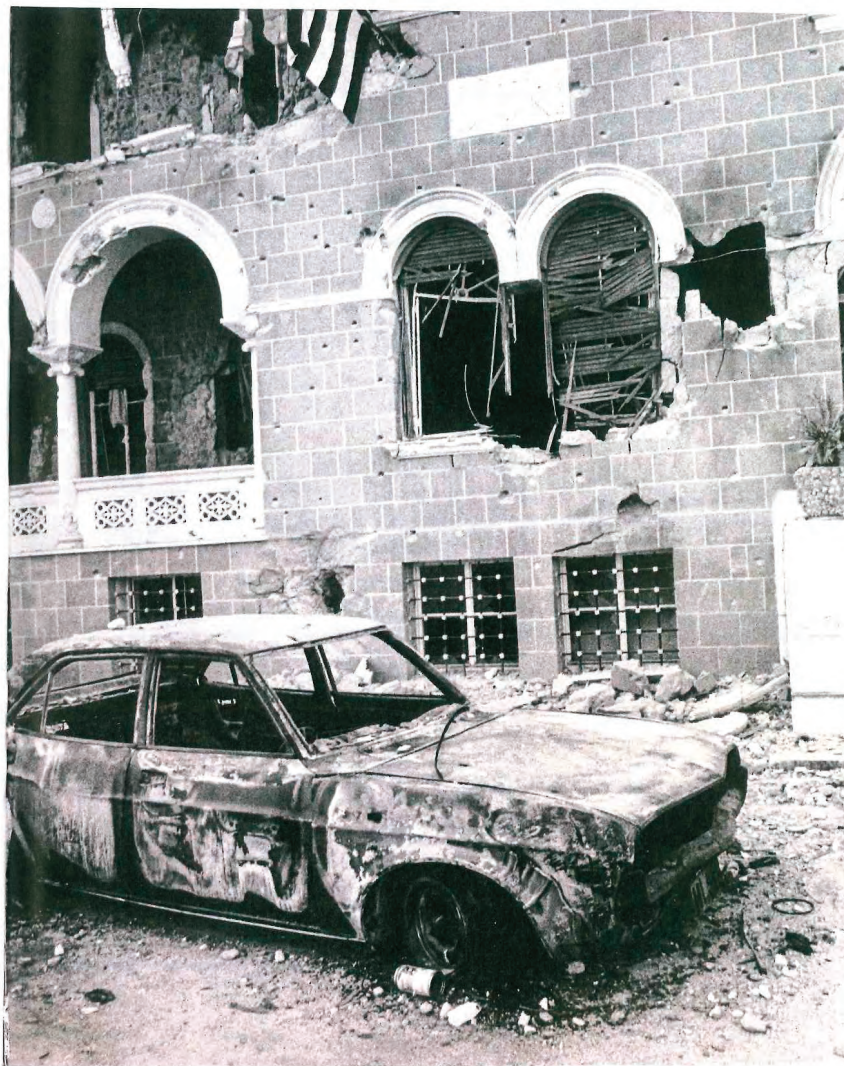
Ο Στρατηγός Μπονάνος, Αρχηγός Ενόπλων Δυνάμεων, και οι επιτελείς των τριών όπλων Κ. Παπανικολάου (Αεροπορίας), Π. Αραπάκης (Ναυτικού) και Α. Γαλατσάνος (Στρατού), εδώ σε δοξολογία για το Πάσχα του 1974. Μαζί με τον Δημ. Ιωαννίδη και τον Φαίδωνα Γκιζίκη υπήρξαν οι στρατιωτικοί ηγέτες κατά τη στρατιωτική σύρραξη της Κύπρου τον Ιούλιο 1974.

Η τελευταία σελίδα από την επιστολή (2 Ιουλίου 1974) του
 Προέδρου Μακαρίου προς τον Στρατηγό Γκιζίκη, τότε "Πρόεδρο
 της Ελληνικής Δημοκρατίας", με οξύτατα παράπονα για τους
 Ελλαδίτες αξιωματικούς της Εθνικής Φρουράς στην Κύπρο. Σε
 λιγότερο από δύο εβδομάδες εξερράγη το πραξικόπημα που
 οδήγησε στην τραγωδία της Κύπρου.

Ο Πρόεδρος Μακάριος επισκεπτόμενος το κατεστραμμένο από το πραξικόπημα Προεδρικό Μέγαρο, μετά την επάνοδό του στην Κύπρο, τον Δεκέμβριο 1974.

Εκτός από το Προεδρικό Μέγαρο, οι πραξικοπηματίες κατέστρεψαν ακόμη και την Αρχιεπισκοπή της Κύπρου. Εδώ το κτίριο λίγο μετά το πραξικόπημα.

Ο Τούρκος Πρωθυπουργός Μπουλέντ Ετσεβίτ και ο Αμερικανός Αναπληρωτής Υπουργός Εξωτερικών Τζο Σίσκο, χαμογελαστοί, δύο ημέρες πριν από την τουρκική εισβολή.

Σε σύσκεψη για την κυπριακή κρίση στις 19 Ιουλίου 1974, ο Αμερικανός Αναπληρωτής Υπουργός Εξωτερικών Τζο Σίσκο (τρίτος από αριστερά, δίπλα στον Αμερικανό πρέσβη Χένρυ Τάσκα με τα γυαλιά) επεχείρησε να πείσει τους Έλληνες ιθύνοντες Στρατηγό Μπονάνο, Πρωθυπουργό Ανδρουτσόπουλο και Υπουργό Εξωτερικών Κυπραίο (στη δεξιά πλευρά) ότι για να αποτραπεί ελληνοτουρκικός πόλεμος θα έπρεπε να δοθεί στους Τούρκους “διέξοδος των Τουρκοκυπρίων προς την θάλασσαν”, υπονοώντας την περιοχή από Κερύνεια έως τη Λευκωσία.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΜΝΗΜΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ

ΠΕΤΡΟΣ ΑΡΑΠΙΑΚΗΣ

ΤΑΧΥ ΕΓΓΡΑΦΟΝ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΣ

3η ΜΕΘ ΣΕ/2

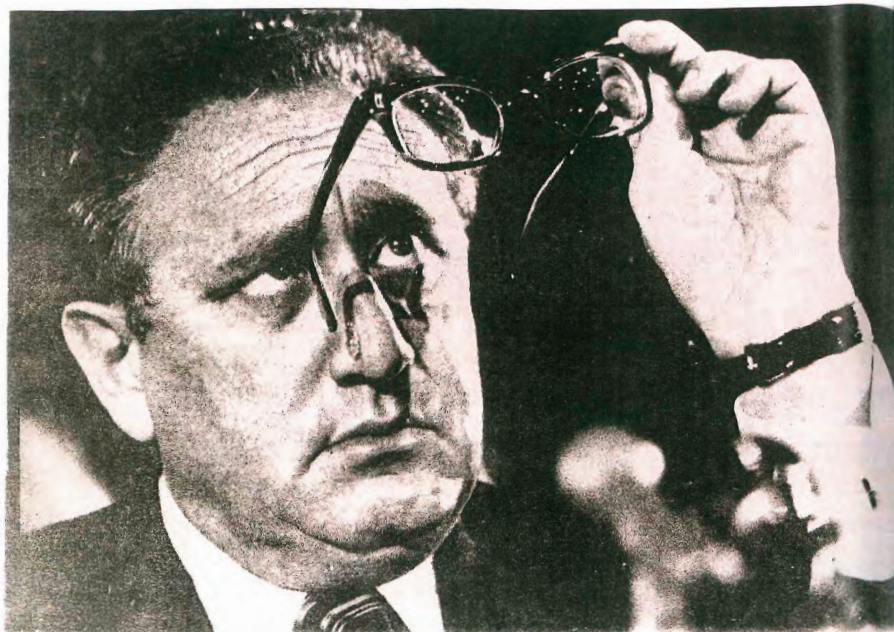
ΤΑΧΥ ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΑΔΑ : -7- ΑΔΑ :

ΠΡΟΣ	ΠΡΟΕΔΡΟΝ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΣ	ΑΚΡΩΣ ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝ (.....)														
ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΕΛΛΕΘΝ ΕΔ	Γραφείον κ. ΥΠΔ	110/1															
Ε.Ε.Ε.Α	Γραφείον κ. Αρχηγού ΕΔ	1 Ιουνίου 1974															
Εαν - 3ην ΕΔ	Εαν - 3ην ΕΔ																
ΕΠΙΣΤ.	ΕΠΙΣΤ.																
ΕΠΙΣΤ.	ΕΠΙΣΤ.																
1. Αφού Ένωσης Πολιτικής Επιβλουν υπογράφουν αποφυγή πλάτος προκλήσεως μετά Τουρκίας. Επειδή τούτο ν' εκδοθούν απόφαση διαταγή προς της υφιστάμενης διοικήσεις. Ούδεμία άνευ συνόδου επί του θέματος του είναι επιτρεπτή. 2. Επειδή ένδειξη 5 έκδοσιν Ένωσης Τουρκίας όσον ν' αναλαμβάνεται μόνον κατόπιν εγκρίσεως ΑΕΔ. 3. Επί παντός θέματος άπορριπτος εις Έλληνοτουρκικές σχέσεις ν' τηρήται το ΑΕΔ ένδειξης ένήμερον.- Επταημέριος Έκπαιδευτικός Αρχηγός Ακριβή. Εντάλασσον Ε.Ε.Ε.Α. ΣΤ.Ε.Α/ΑΕΔ Ε.Ε.Ε.Α. ΣΤ.Ε.Α/ΑΕΔ Ε.Ε.Ε.Α. ΣΤ.Ε.Α/ΑΕΔ ΑΕΔ: <table border="0"> <tr> <td>-κ. Αρχηγόν Στρατού</td> <td>α.α.α. 1</td> </tr> <tr> <td>-κ. Αρχηγόν Βορείου ΟΥ</td> <td>" 2</td> </tr> <tr> <td>-κ. Αρχηγόν Αεροπορίας</td> <td>" 3</td> </tr> <tr> <td>-Γραφ. κ. ΥΠΔ</td> <td>" 4</td> </tr> <tr> <td>-Γραφ. κ. Αρχηγού ΕΔ</td> <td>" 5</td> </tr> <tr> <td>-Εαν ΕΔ</td> <td>" 6</td> </tr> <tr> <td>-3ην ΕΔ/ΣΕ/Ε</td> <td>" 7</td> </tr> </table> Επεί 1 έκ οκλ. 1 ΑΚΡΩΣ ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝ (.....) Υ.				-κ. Αρχηγόν Στρατού	α.α.α. 1	-κ. Αρχηγόν Βορείου ΟΥ	" 2	-κ. Αρχηγόν Αεροπορίας	" 3	-Γραφ. κ. ΥΠΔ	" 4	-Γραφ. κ. Αρχηγού ΕΔ	" 5	-Εαν ΕΔ	" 6	-3ην ΕΔ/ΣΕ/Ε	" 7
-κ. Αρχηγόν Στρατού	α.α.α. 1																
-κ. Αρχηγόν Βορείου ΟΥ	" 2																
-κ. Αρχηγόν Αεροπορίας	" 3																
-Γραφ. κ. ΥΠΔ	" 4																
-Γραφ. κ. Αρχηγού ΕΔ	" 5																
-Εαν ΕΔ	" 6																
-3ην ΕΔ/ΣΕ/Ε	" 7																

Το σήμα από 1ης Ιουνίου 1974 του Στρατηγού Μπονάνου, με το οποίο επιβαλλόταν στις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις η υποχρέωση για αποφυγή "πάσης προκλήσεως μετά Τουρκίας" και για ανάληψη τέτοιων ενεργειών "μόνον κατόπιν εγκρίσεως ΑΕΔ".

19 Ιουλίου 1974. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, εξαπολύοντας μύδρους για το πραξικόπημα της Κύπρου και ζητώντας την αποκατάστασή του ως Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Ο δαίμονιος Αμερικανός Υπουργός Εξωτερικών Χένρυ Κίσσινγκερ, οπαδός της Realpolitik για την επίλυση των προβλημάτων, χωρίς συναισθηματισμούς και προσκόλληση σε αρχές, κάτι που δυστυχώς συνέβη και στην Κύπρο.

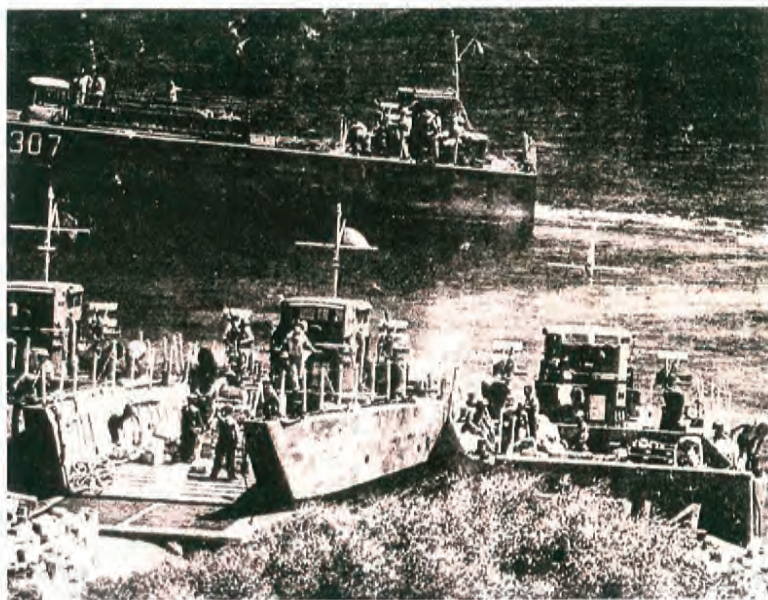
Ο Κίσσινγκερ με τον Μπουλέντ Ετσεβίτ, Τούρκο Πρωθυπουργό κατά την περίοδο της εισβολής στην Κύπρο, συναντώνται σε ευχάριστη διάθεση δεκαπέντε μήνες αργότερα. Σημειώνεται ότι ο Ετσεβίτ υπήρξε μαθητής του Κίσσινγκερ στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ.

Ο Τούρκος πολιτικός και διαπρεπής συνταγματολόγος Νιχάτ Ερήμ (1912-1980). Το υπόμνημα του με τίτλο “Επανάκτηση της Κύπρου”, που ετοίμασε το 1956 και με το οποίο εξηγούσε πώς θα μπορούσε η Τουρκία να επιτύχει τη διχοτόμηση στην Κύπρο, αποτελεί ακόμη και σήμερα κατευθυντήρια γραμμή για την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας

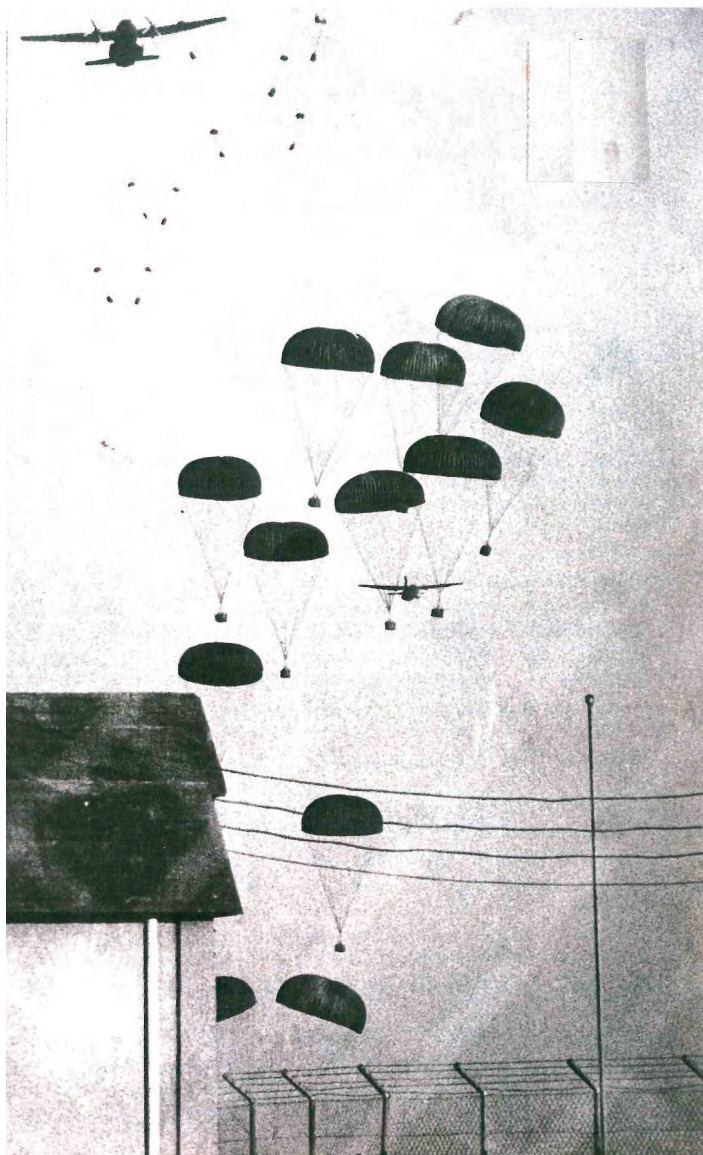
Ο Αμερικανός πρέσβης Χένρυ Τάσκα (1912-1979), ο οποίος ενημέρωνε με εμπεριστατωμένα τηλεγραφήματα την ηγεσία του αμερικανικού Υπουργείου των Εξωτερικών για την κατάσταση στην Ελλάδα. Εδώ, κατά την επίδοση των διαπιστευτηρίων του το 1970 στον τότε "Αντιβασιλέα" Γεώργιο Ζωιτάκη.

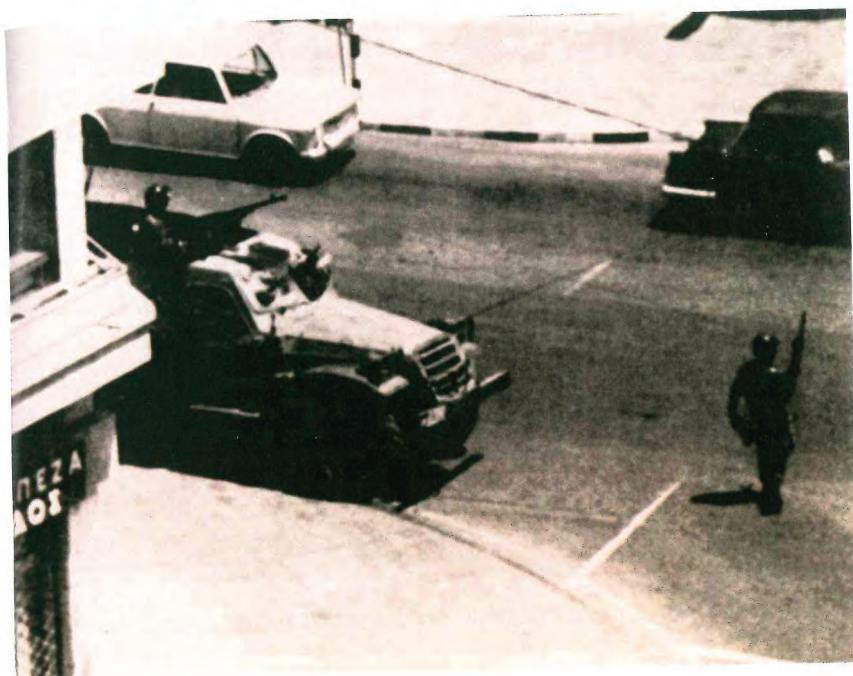

Τουρκικά στρατεύματα αποβιβάζονται στο Πεντεμίλι, δυτικά της Κερύνειας (βόρεια Κυπριακή ακτή), χωρίς εμφανή αντίσταση από τις ελληνικές δυνάμεις. Κατά τον Διοικητή της Εθνικής Φρουράς, στην Κύπρο Μιχ. Γεωργίτση, "Εδώ δεν έγινε απόβαση, έγινε αποβίβαση".

Εξ αιτίας της μεγάλης καθυστέρησης των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων να λάβουν αμυντικά μέτρα για αποτροπή της τουρκικής απόβασης, δεκάδες τουρκικά αεροπλάνα άρχισαν την ημέρα της απόβασης (20ή Ιουλίου 1974) να βομβαρδίζουν τη Λευκωσία και να ρίχνουν αλεξιπτωτιστές.

Ενώ όμως γινόταν η εισβολή στην Κερύνεια, μηχανοκίνητες μονάδες της Εθνικής Φρουράς συνέχιζαν να περιπολούν στη Λευκωσία κυνηγώντας “μακαριακούς”, αντί να βρίσκονται στο μέτωπο...

Η άναρχη “γενική επιστράτευση” που διατάχθηκε από το στρατιωτικό καθεστώς των Αθηνών προς αντιμετώπιση της απειλής ελληνοτουρκικού πολέμου. Η αποτυχία της αναμφίβολα συνέβαλε στην κατάρρευση του καθεστώτος.

Διάσκεψη της Γενεύης για το Κυπριακό, 28^η Ιουλίου 1974. Οι Υπουργοί Εξωτερικών (από αριστερά) Γ. Μαύρος, Τζ. Κάλλαχαν και Τ. Γκιουνές ανταλλάσσουν απόψεις και έγγραφα στο «Παλάτι των Εθνών», ενώ ο «Αττίλας II» βρισκόταν ήδη ante portas...

Μερικά από Τα ολέθρια αποτελέσματα από την τουρκική εισβολή στην Κύπρο:

**Ελληνοκύπριοι στρατιώτες έκθεται στη βία των τουρκικών στρατευμάτων,*

**Μικρός μαθητής που, μετά το σχολείο, επιστρέφει στον καταυλισμό του, στην περιοχή Λευκωσίας (Νοέμβριος 1974).*

**Γυναίκες και άνδρες που με τις φωτογραφίες στο χέρι ψάχνουν
απεγνωσμένα για τους χαμένους συγγενείς τους*

Νεαρή Ελληνοκύπρια που κλαίει για την απώλεια του συζύγου της, εκτοπισμένου από τους Τούρκους σε στρατόπεδο στα Αδανα Τουρκίας.

«[...] Τα ηρωικά γεγονότα με την λεβεντιά και την αυτοθυσία των συμπατριωτών μας παραμένουν «υπόδειγμα» για τους μεταγενέστερους και αγγίζουν βαθιά την ψυχή όλων μας. Μάταιες οι προσφυγές στον Ο.Η.Ε. και στο Συμβούλιο Ασφαλείας για την καταστολή της εγκληματικής εισβολής. Πόσες φορές, αλήθεια, οι Έλληνες δεν θυμηθήκαμε τους στίχους του εθνικού μας ποιητή Δ. Σολωμού: «Μοναχή το δρόμο επήρες / εξανάλδεις μοναχή, / δεν είν' εύκολες οι θύρες / εάν η χρεία τες κουρταλή».

Είναι θλιβερό το γεγονός ότι για την εισβολή αυτή στην Κύπρο ευθύνονται και οι δικτάτορες, που κυβερνούσαν τότε την Ελλάδα, και επέβαλαν την εξουσία τους σ' έναν λαό, που αγαπά τους συμπατριώτες του, πόνεσε και αντέδρασε όσο του ήταν δυνατό στις πραξικοπηματικές ενέργειες, και θέλει να ξορκίσει αυτή την κακή ανάμνηση, που τον στοιχειώνει.

Η μαρτυρική Κύπρος, όπως ο Παλαμάς την ύμνησε: «πολλούς αφέντες άλλαξε, δεν άλλαξε καρδιά», και παραμένει διά μέσου των αιώνων Ελληνική»

(Απόσπασμα από την εισαγωγική ομιλία της Προέδρου του ΣΟΚΠΑ, Ομ. Καθηγήτριας Στέλλας Πριόβολου).